

К-84.09.45) К 94,
Н-728

Н О Х Ч И Й Н
М А Т Т А Х Ъ
РЕПЕРТУАРНИ
С Б О Р Н И К

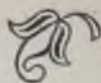
11950

к 84.09(2400)

Н 72

а

17

17

НОХЧИЙН

МАТТАХЬ

СТИХИЙН

ДИЙЦАРИЙН

ПЬЕСИЙН

РЕПЕРТУАРИ

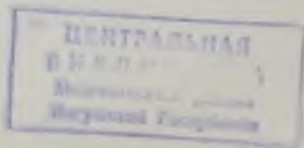
СБОРНИК

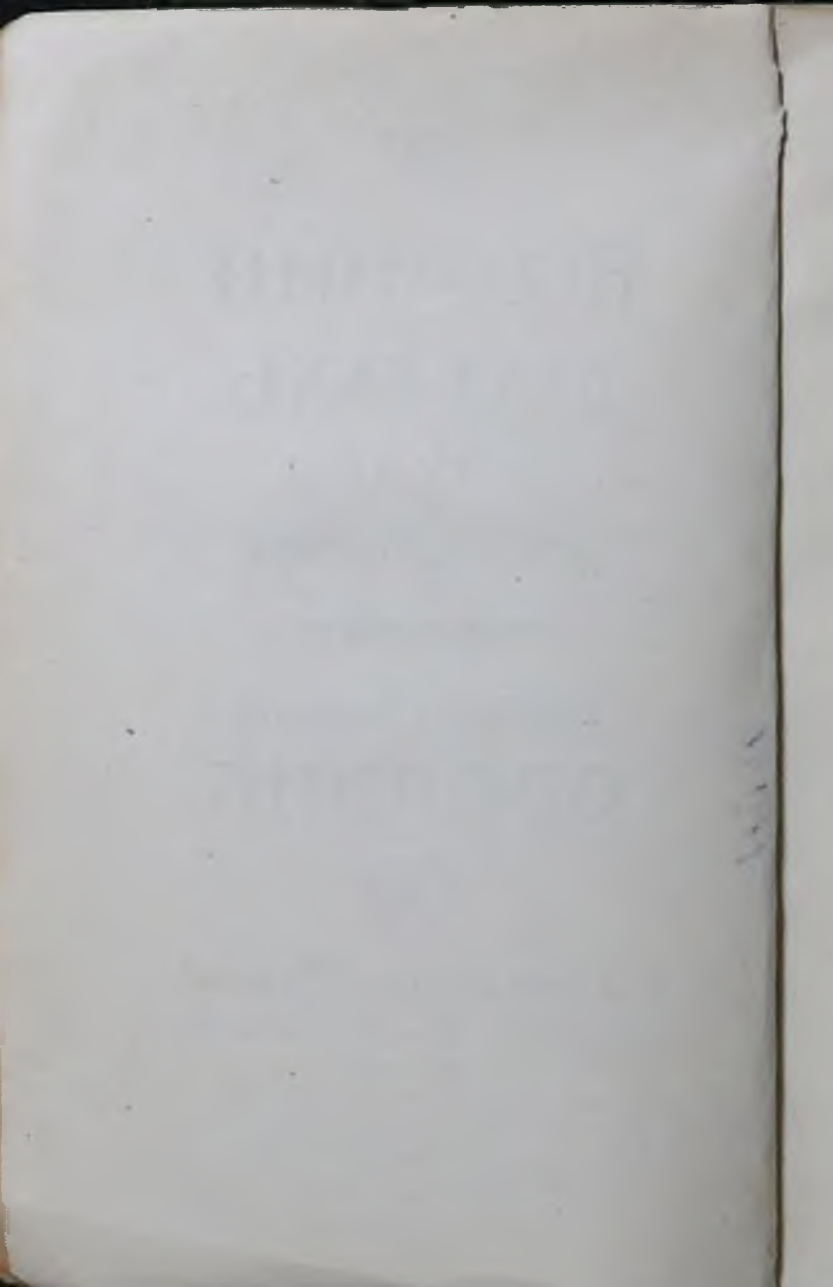

Хюмтийнарг А.Хамидов

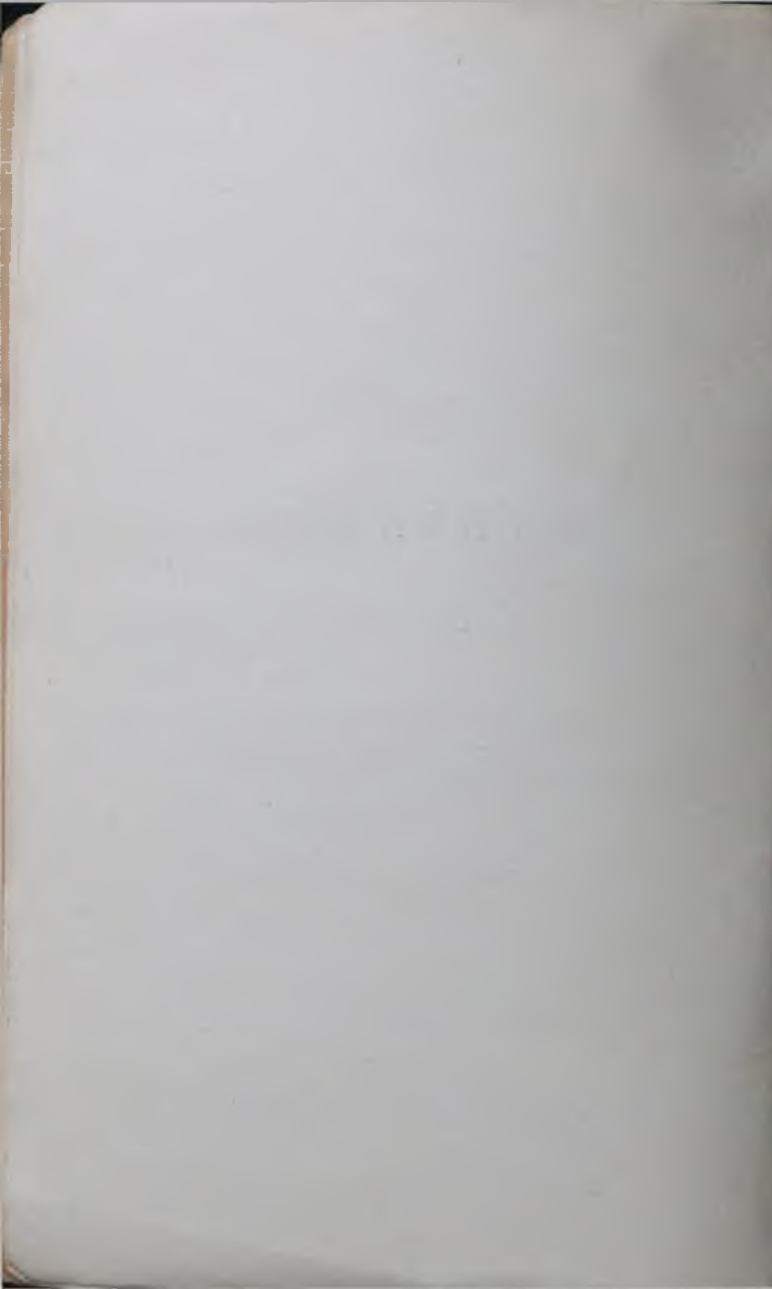
НОХЧ-ГІАЛГІАЙН КНИЖКИЙН ИЗДАТЕЛЬСТВО

Грозный — 1957

СТИХАШ

В. Мияковский

В. И. ЛЕНИН

(Поэма тiera)

Зама —
 Діадоладо
 Ленинах дийцар.
Амма дийцац
 Иза
 Кхин гіайгіла йоцуш.
Зама,
 хили-кха
 и чюгІа сахъийзар,
Гуччохъ кхетапе
 и лазар хьоцуш.
Зама,
 юха а кхерста
 лозунгаш Ленинан!
Вай дешар дарий,
 баьрхин
 — уьшалш санна?
Ленин
 хІинца а ву
 берриг дийначел дийна.
Хаар,
 ницкъ,
 толаман герз
 ду и вайна.
Вайн
 дешнаш,
 доккха маьІна дерш а тіехъ,
Вайх дулу,
 тіаккха бедарш санна тишло.
Лаьа
 юха а лепийта кьогарехъ
 парти —
 тіех сийлахъ-доккха дош

Цхьалха цаI!

Иза хьанна оьшу?!

Цхьалхачун аз

цIийзарал дуткьа ду.

Иза хьанна хеза?

Зудчунна шенна!

Базарахь а

ноцуш

гергахь и елахь,

хезар ду.

Парти —

иза

Мох-дарц ду цхьанабертан,

меллашан,

дуткьан

аьзнаш цхьаьнатобхна.

Цо мостагIчун

чIагIонаш лоблхуйту,

Яккхий тоьпаш

лелхаро —

лергийн пардош санна.

Хала ду стагана,

ша цхьалха хилчахь.

ГIайгIа ю цхьанна,

тIемло хилац цхьаннах,—

эла хуьлу цунна

хIор ницкь болчух,

эгIазчех а тIехь,

цхьаьнкхетгачу шиннах.

Аьма

партехь

кегийнаш цхьаьнкхетчахь,—

Каравола, мостагI,

дIа а тей,

Илла!

Парти —

куьг ду миллионаш пIеллех

цхьа буйн хилла,

хIуьа дан а

шегахь ницкь болу.

Цхьалха цаI — пайдабоцург,

Цхьалханг — ноль,

ЦаI —

нагахь нза

сов башха хиларх —
Хилац хьюьнар долуш,
пхи воьршка хен айъал,
Пховазза тle-клед ценош-м
муххале а.

Парти —
Миллионийн белшан ю,
Ондда вовшашна
тIетевжина.

Партица,
вай гишлош
стигла кхерстош ю.
Вовшийн уьйуш,
гlo деш
вовшийн лещна.

Парти —
букъал даьлахк — белхалойн классан.
Парти — ю цаI.

тешнабехк ца бен берг суна
Приказчик тахана,
ткъа паччахьалла кхана
дIадожкху аса
карти тIера.

Классан хьекъал,
классан гуллакх,
классан ницкъ,
классан оийлалла —
изза ю парти.

Парти а, Ленин а
шалбина вежарий,
Наина — историна
муьлха ву сов пайде?
Вай олу — Ленин,
дагахь ю —
парти.

Вай олу —
парти.
Вайн дагахь ву —
Ленин.

Нохчийн матте яькхиарг
Н. МУЗАЕВ

ПАРТИНА БАРКАЛЛА

I.

Халкъо туьйранахъ дийцина,
Эзар шарахъ сатийсина,
Ирсен латта вайна карорна
Партина хилда баркалла.

Махкахъ ирсан малх лепарна,
Къена дегнаш къондаларна,
Вайн махкахъ халкъан хьал дебарна
Партина хилда баркалла.

II.

Бошмаш стоьмаша йоттарна,
Ярташ исбаьхьа кхнарна,
Вайн махкахъ гIаланаш дебарна
Партина хилда баркалла.

Махкахъ ирсан малх лепарна,
Къена дегнаш къондаларна,
Вайн махкахъ халкъан хьал дебарна
Партина хилда баркалла.

III.

Берийн аз бешахъ дакарна,
Даккхийдеш илли аларна,
Царна тIехъ кIайн кхокха хьийзарна
Партина хилда баркалла.

IV.

Махкахъ ирсан малх лепарна
Къена дегнаш къондаларна,
Вайн махкахъ халкъан хьал дебарна
Партина хилда баркалла.

Къинхъегаман сийлахъ хиларна,
Балхахъ вайна ирс карорна,
Хъанал балхахъ турпалш кхиарна
Партина хилда баркалла.

V.

Махкахъ ирсан малх лепарна,
Къена дегнаш къондаларна,
Вайн махкахъ халкъан хъал дебарна
Партина хилда баркалла.

АЛПАТУН ИЯШ

I.

Хьалаглаттал Алпату
Хьо тхьога йола,
Хьан бӀаьргел жовхӀар товш
Льаттахь ца хилла.

Яха йиса Алпату
Хьан еха кӀажарш,
Лепа биса Алпату
Хьан Ӏаьржа бӀаьргаш.

II.

Дийнахь балхахь волуш
И ялташ хьулдеш,
Хьан сирла юьхьан сурт
Ду дуьхьал хӀуьттущ.

Яха йиса Алпату
Хьан еха кӀажарш,
Лепа биса Алпату
Хьан Ӏаьржа бӀаьргаш.

III.

Самах а, набарх а
Сурт дуьхьал льатта,
Хьо йицӀья ницкъ боццш
Дог хьоьга льатта.

Яха йиса Алпату
Хьан еха кӀажарш,
Лепа биса Алпату
Хьан Ӏаьржа бӀаьргаш.

IV.

Қалақойн Іаж санна
Лепа хьан бесниш,
Тіулг хьокхуш йича санна
ДегІан куц долуш.

Яха йиса Алпату
Хьан еха кІажарш,
Лепа биса Алпату
Хьан Іаьржа біаьргаш.

АСЕТ

Баьццара аренаш ю товш,
Хьийкьнна арахь ялташ ду,
Аренца, зезаг санна, товш
Тхан хьоме жима Асет ю.

Таьхьар лакхар:

Паттал, Асет, хьо хьала
Хелхарна шершаш когаш бу.
Дог ду кийрахь делделла,
Шаьш белакъежаш бляьргаш бу.

Таьхьар лакхар:

Синкьераме вайн дуьне ду,
Стигланаш кхолуш малх кхетта,
Цу малхал къегаш парти ю,
Ирсе мукъ белла цо вайга.

Таьхьар лакхар:

Синкьераме вайн лаьмнаш ду,
Колхозан хIусмаш токхе ю,
Вайн арахь техкаш ялташ ду,
ТIех хаза йогIуш кхане ю.

Таьхьар лакхар:

Вайн кийрахь майра дегнаш ду.
Вай кхиош хьоме парти ю,
Вешан мохк ларба кийча ду,
Колхозан балхан каде ду.

Таьхьар лакхар:

Паттал, Асет, хьо хьала
Хелхарна шершаш когаш бу.
Дог ду кийрахь делделла,
Шаьш белакъежаш бляьргаш бу.

ХЬО ЛОЬХУ АСА

Кхоьру со сайна хьо карорна.
Лоьху. Лехаза ца лалуш.
Тийна сайн ца готта хетарна,
Беша хьийза со, волатуш.

Буйсанан хазалла — седарчий
Кечделла меттах хьеш лаьтта.
Южан кху ИндагIех хьаьрчина
Хаац-кха со муха хIоьтти.

Моьтту цаI ю бешо лачкьийна,
Тата ду буц хьоьшуш санна,
Чилланан бедарш а екийна,
Гонах гIаш дIатийна пунна.

Лерина, ладоьгIна со хьаьжна
Бешахь цаI хила а мега...
Сох цадеша чоьб ца дижина,
Доьлу и цIарах сан деган.

Со-м ву цуьнга лаа ца доьгIуш,
Хьоьжуш, сайна хьалхахь хьо гуш.
БларлагIера сайн лере кхоьхьуш
Къайленан шабарш хаалуш.

Хьоьга жхийда, дегош сан куййгаш,
Кхойку, воьлху, воьгу лоьхуш,
Бегтасих дIаййна, со хьегош,
Йовш ю хьо, зIаьнаршна йоьдуш.

Башхачу вайн лаьттахь хьо лоьхуш,
Хаьа, къанлур воцуш хилар.
Хаза ду даим даго хьоьхуш
Сатийсман хенарниг лехар.

СЕДА

Хай сирла седа суьйре хазийна
Хюьттина хир хьо безамна хе...
Хай сирла седа стигла озийна
Сан деган тлемаш хьоьгахьа хьиз.

Сатуьйсу аса, кхерста шортонехь
Социйла сарахь хьоьца йолуш...
Буйсанан терехь, дийнан йовхонехь
Хьан злаьнарийн мерза моз муьйлуш.

Амма лекха ю сийна стигланаш,
Сирла седа хьо генабаьлла.
Хетте хьан йовхо ю сан ойланаш
Латтош сан дог хьох хоттаделла.

Сатуьйсу данм кхача хьан стигла,
Хехо а хилла хьан хазаллин.
Дог хьоьца хиларх, со гена хилла,
Дац хьесап геналлин, йозаллин.

Амма ду шорта безаман хьуьнарш
Злаьнарех со хьоьгахьа кхуььсуш.
Ахь айн со глайгашийн хьуьыхара
Нур долчу лартлехь гьулч тосуьйтуш.

Н. Хикмет

ЕЛЛА ЖИМА ЯОГ

Кхойкурт со ю, нег длаелла,
Ас хлара шийнан нег етта.
Со ган шун бляргаш бларзбелла,
Велларг ган тарлац блярг беттарх.

Ворхг шо ду со Хиросимехь
Елла. Шераш длаохуш ду.
Со йиси ворхлар яларехь,
Делла дол бер цакхуьуш ду.

Царо ягийра сан месаш.
Тлаккха бларзбира сан бляргаш.
Со ягийр буйннал чим сох беш,
И чим байир мохо ыдош.

Сайн дуьхьа дац ас деш дехар.
Суна хьашт дац дугий, кхаллар.
Бере даалац и шекар,
Шен деглан цуьрг цларах яьгча.

Доху ас дерриг адамаш
Бертахь длаяздар куьйгаш аш
Бераш цларе цадайийта,
Шекарш даа йиш хилийта.

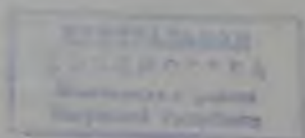
ДАХАРАН СУРТАШ

Хюттатур дарин цуьнан сурт илlexь?
Шен доза доцчу, вайн лаьттан а санна.

Дешнаш карор дац поэтан дагехь
Хьакъдолуш сирлачу сибатана.
Басарш карош дац шайн нур дерш суна.
Гуьро суйнаш туьйсу. Кор шелделла.
Лаьржа, готта ю аренам тоьлахь,
Жимачу стогарехь серлаяьлла
Беречун юьхь. Иза тлеман цлергахь
Хилла Амангельдин байракх келлахь.
Тлеман зилаш бу цуьн човийна тlexь.
Къегаш плен седа бу цуьн куйнна тlexь.
Ленин вуьйцу даггарчу къамелехь.
Беречо-казахо газет деана.
Иза вахчавелла мохехь, малхехь.
Мекх доцчу берини, церам дайн блаьргаш
Хилир сирлач юьхьан сурт схьаоьцуш.
Нанас Iуьйранна клант новкъаваьккхира
Ленинан бакъонехьа къийса воьдуш.
Еза саксаул ю йогуш плергахь.
Набьо букурйоьлла аьрзуно нуьйрахь.
Шайн эвлаш йицйина и таллархой
Къамелаш деш бу цу Каскеленехь.
Мох длатийна. Техкаш яц и кондарш.
Исбаьхчу Москван цу глалин буьххьехь
Ленина тлеоьцу аренийн толлурш.

Цо аьрзунна тле куьг хьовкху хьовстуш.
 Шен топ совглатана ло, харц хир йокунш.
 Цо цленкъа истанг тосу даржадеш,
 Комаьршша хлиттабо чайнан кедаш.
 Цо сатассалц глайгла бо цу Кремлехь,
 Халкъан дохнан, ялтийн, лаьттан хьокъехь.
 Сан хьоме эвл ю ирссий, хьаллий долуш.
 Лаьтта кхийда муттанийн кемсийн кенаш.
 Деши санна лепаш ду башха лежаш.
 Вайн баккхий нах бу со волчу боглуш.
 Ткъа со поэт ву, довха дог глуйттуш,
 Со цаьрга хьовжу даккхийдеран шуьнехь,
 Вайн баккхий нах бу со волчу боглуш.
 Сан клантана дуьххьар дахар гарехь
 Хьо ву суна гуш тхан хьоме Ленин.

05644

М. Мамакаев

КЪУОНАЧИЙН ИЛЛИ

Оха нрс кхайсхадеш
Боху тхайн илли,
Бертахь тхайн аз айдеш,
Лестадо дуьне!

ДӀавала, дӀавала,
Зуламхо эшац!
ДӀавала, хьан йиш яц
Тхан зама яцъя!

Нигахь тӀулт айбахь,
И хьуна кхетар,
Ций Iано гӀортахь,
Хьан мерах догӀур.

Го тхуна, зуламхо,
Хьан стомма ворта,
Даарах тӀех вуьзна,
Зулам дан гӀерта.

Карзаха хьо ваьлла,
Дахарха Iаьбна,
Дуьненан можа малх
Хьо гӀерта Iаржба.

Де кхачош, шерцина,
Хьан буьйса еьна,—
Гац хьуна, ахь хьайна
Даьккхина лахьта?

ДӀавала, дӀавала,
Зуламхо эшац!
ДӀавала, хьан йиш яц
Тхан зама яцъя!

ХІОРДАН ЛЕЧА

Ахь хІун бах,
ХІай хІордан леча?
Схьаала,
Хьо хІунда дека?
Хьо стенна
БІарзделла хьийза,
ТулгІешкахь
ХІун дайна лела?
Сагатдеш
Ма делха, леча!
Оьшуш дац
Хьо доьхна гІатта!

Ас юьту
Иизаре аренаш:
Дареца
Бос жерча стигланаш,
Дарцаца
Гулъелла лайн раьгІнаш,
КІайн деркхин
Хьийкъина и хьаннаш,
Дог гІелдеш,
ТІех угІу буьйсанаш,
Иист йоцу,—
КІайн шера аренаш.
Ас юьту
Иизаре аренаш:
Нисъелла
Хьийкъина и хьаннаш,
Цу деркхин,
Цу деркхин,
Хьаннашкахь диг дека,

Даимна,
Ца хедаш херх боьлху,
Геннара
Схьахезаш өлөкберг ю,
Къар ца луш,
Гюрийнчу лаьттера —
Хюнс яккха,
И етташ вайи стаг ву.

Ас юьту
И ареш цхьана ханна,
Кхин цкъа а
Кху.махка вуха ван.
Хьаша-да
Везачу эвенкан,
Чохь бовха,
Горгачу тхевяа клел,
Цхьа гийла
Богучу чиркха клел,
Комаьрша
Хюттуйнчу пхьура тлехь:
Колхозан
Бахамха лаьцна,
Якскийчу
Гиншлошха лаьцна,
Езачу
Москвах лаьцна,
Даймехкан
Башлаьмнаш дуьйцуш,
Цу лаьмнийн
Шовданах хестош,
Туркменин
Клайн бамба буьйцуш,
Смоленскохойн
Клен ареш хестош,
Доттагла
Воллица къамел дан.
Тхьаьлшиннан
Даггара дуьйцуш,
Кхнамах
Дог дуьзна воккхавеш,
Халонна
Цхьабосса глайгла еш,

Дай санна
Маххаха чакхвала.

Ткъа ала,
Ахь соьга, хIай леча —
ХIордаха
Ца хеда доттагIа,
Мархашкахь
ХIун дайна хьийза хьо?
ТулгIешка
ХIун гина хьоьжу хьо?
Алахьа,
Карийний хьуна хIонс?
Суна-ма
Мобттура ахь боху:
— Сан накьост,
Кху махках ма вала,
Ахь лобху
ДоттагIал кхузахь ду;
Кху махкахь
Мел шийла дарц хьекхарх,
ТулгIеша
Кеманаш дохадарх,
Стигланаш,
ОьгIазе, Iаржъяларх,
Дамна
ХIордаца со санна, —
Ца хедаш
ДоттагIал кхузахь ду.

ГИЛА

1.

Адамийн цха гила бу, адамашна боцуш,
Сов маса лиэла и, ша гуш а боцуш.

2.

Еттаху по бергийн кхуйсучу суйлашна
Ше яьлла гондларчу луьстачу хьаьлашна.

3.

Паттийнчу ша мохо ашинчу ченашлахь
Кхоьссина боьду и ткьес санна мархашлахь.

4.

Битинчу некъаца бисна некъ ва лоьруш,
Садале бисна некъ цабарна ца кхоьруш.

5.

Шен маса хиларца заманца ва къуьйсу,
Блаьргнеглар тохале дуьненна гуо туьйсу.

6.

Цкъа хIордан бух толлу, цкъа стигла кхийда,
Кхачаза дисинчу и маса хьийда!

7.

Цуьнан кхнамаш дебарна дуьне жьмделла,
Дуьненга дIакхочуш атом шоръелла.

8.

Хиндолчул хьалхбаьлла, Iожаллех бедда,
Къанбала йити йоцуш и лиэла хьаьлда.

9.

Дуьненан къаьлленийи ша дохьуш догIа,
ДIасхила, седарчий, гила-ойла богIу!

МАЛХ КЪУЙСУ ТІОМ

Малх хьо, малх! Ахь, кхуйсуш
ЗІаьнарш, тхобгахьа біаьрг тоха.
Хьо лаца луьчаьрца къуйсуш,
ХІара кьиза тіом бо оха...

Алал, малх: цхьабосса лепаш
Хьо массо адамашна беца?
Ам хьо шайнна сацо гіерташ,
И хьолахой йовсарш деца...

Хьажал, малх: тіом чехкабаьлла,
Хьан мостагіий эгош лавтта..
Мас эзар шо хьалха болийна,
Хіинца а чехбалаз лавтта...

ЯИЦЛАЦ

1.

Суна йицлац хьо:

Вижна йуьллуш — генах,
Буьйса тийнчу хенахь,
Лиэлаш а со генахь.

Суна йицлац хьо!

2.

Суна йицлац хьо:

Гаш садоьлуш сайна,
Довшуш Илман жайна,
Я сакьобруш тайна,

Суна йицлац хьо!

3.

Суна йицлац хьо:

Ттам тлехь, тоьнаш кхуьйсун,
Вайн ирсехьа кьуьйсун,
Данм дуьхьал туьйсун,

Суна йицлац хьо!

ХЬАН УРАМ

(Клайн стихаш)

1.

Ца! ву Москох дагайобхна,
Кхин ву Ленинград сов хестош,
Важа-м хыйза, ойла йобхна,
Шена ваха глала къестош.

2.

Бакъду, дукха ю хаза шахъарш,
Царлахъ тоьлларг ца къастаялла;
Аса-м, уьш ца хоьржуш, оайна
Юьртахъ меттиг хоржур яр-кха.

3.

Цхъана а глале са ца туьйсуш,
Валлалц реза вара со ваха
Хьо ехачу юьртан урамехъ,
Наггахъ гуш хьо, дласа йолуш.

4.

Нью-Йоркера лекхачу ценойх
Ас лур дацар хьо Iан ценош;
Хазчу шахъаршкахъ ца ваха,
Шивн ценош чухъ со вара вехар!

5.

Цу шахъаршка-м атта кхочур —
Церпоштанан билет эцча...
Дийцахъ соьга: мича каосехъ.
Духку билет шоьга кхача?

1. Мамакаев

ХЪЕКЪАЛЛИИ, НИЦКЪИИ

(«Майра Кикила» пьеси тIера)

И стигла къекъаеш
Стелахаыштит терсарх
Буърса тулгIе етташ
Букар дарц хыйзорх,
Боккха ницкъ тIелиэткаш
Холча хьо хIоттарх,
Хъекъало гIо лоцуш
Воккху халонах.
Ницкъо а, некъ буьту
Хъекъална,
Цу шиммо некъ къовсу,
Дов доладелча.

Гайта даккхний хъуьнараш
Ирсехъа къуьйсуш.
Баха сийлахъ кхиамаш
МостагI хIаллаквеш,
Хиларх безам буьйцуш,
Майралла къуьйсуш,
Хиларх мел ницкъ болуш,
Хъекъал ду тоьлуш.

Ницкъо а некъ буьту
Хъекъална,
Цу шиммо некъ къовсу,
Дов доладелча.

Латгий, деший долахъ
Хьал долуш хиларх,
Паччахьалла карахъ
Ницкъ болуш хиларх,

Хьекъал хилац коьртехъ
Дарж лакхадаларх,
Къен-миска стаг хиларх
Къахкац и коьртах.

Ницкъо а некъ буьту
Хьекъална
Цу шиммо некъ къовсу
Дов доладелча.

БАЪСТЕНАН ІУЪЙРЕ

Буьйсанан набарха йолий,
Сирла баьрг дуьнен чу боьллий,
Сахуьлий тлехочу глоттий
Эсалчу баьстенан Іуьйре.

Стиглахь малхбалехьа серло
Мархийн бос дашуо беш кхерста,
Бахьашца кьегачу малхо
Злаьнаршца бода длатотту.

Зезагаш гарманан арахь
Бай кхолуш тламаршца гІуьтту,
Тхи кьнэгаш баьцарчу бай тлехь
Кегийра седарчий хІуьтту.

Олхазарш бошмашкахь долу
Дуткьачу гаьннаш тлехь доьку,
Юткьачу шакаршца эшарш
Цар дилхан дог хьобстуш лобкху.

Хазчу кху дахаро хьобстий,
Вай мерза маршалла хоттий,
— Шуьга ду маршалла, — олий
Вайна ю ша йоблуш Іуьйре.

АЙЗА

Блабстенца аренгахъ
Сенъелла йоглу,
Вайн стоъмийн бошмашкахъ
Заздаълла доглу,
Зезагашца
Кхелина вайн дуьне
Хазделла доглу.

Юткъачу шакарша
Олхазарш дека,
Мехкарша тобанца
Хаза эшарш ловкху,
Суна, Айза,
Эшарийн серлонгахъ
Хьан оза девза.

Калакони Iаж санна,
Хьан йогу беснеш,
РегIан кока санна,
Хьан Iаьржа блаьргаш
ХьалхахIуьттуш
Делакъежа хьуна
Сан сирла блаьргаш.

Баьццарчу бай тIоьхIа
КIанн полла хьийза,
Хьоь безам сан дагах
ДIахьерчаш ловза,
Хаза Айза,
Вовшашка вайн бахча
Безам бу мерза.

Ирс долчу Даймахкахъ
Вай кхуьуш деца,

Вовшашца яхьдуйлуш
Вай болх бийр беца,
Йола, Айза,
Хьан безам ницкъ гулбени
Сан гюьнча беца.

Вайн паргин маьлха нур лепа,
Вайн махкахь даим бѣасте ю,
Балхана куьйгаш каде ду.

Вайн дахар хаза ду.

Вайн халкъ ирс долуш ду.
Ва Айза, вай цхьаьна дехар ду.

ДОТТАГІА ГІАРОЛЛЕХЪ

Стигал ерриг тлейовлхуш ю
Буйса Іаържа, Іаържа ю,
Стигал нэтлош лелхаш глар ю,
Мархаш тламца лелхаш ю.

Къор а етташ цийзош мохо
Аре ирча, ирча йо,
Буърса тулге етташ дарцо
Керташ, дитташ кегдеш го.

Иштта буърса, буйса йолуш
Сан доттагІ ву гларол деш,
Леррин хьоъжуш, сема ладовгуш
Вайн дозанехъ и лардеш.

Иштта буйса доттагІчунна
Кхераме яц, хиларна.
Компартис и Даймахкана
Ха дан майра Іамийна.

ДАГАЛЕЦАМАШ

Бералла-м сан хъайчух
Тер хир я хир дац, —
Хіетхъарчу сан ирсах
Хъоьгийла-м еъ яц,
Амма шен жималлех
Безам а бовр бац,
Къоналла ца езарх —
Мел дезарг хир дац...

Хіетахъ сайн... Хіетахъ сайн
Деноша хъоьстура со,
Хъоьстуш я тергам беш
Дай-наний-м дацар сан.
Аьрха бер, аьрха бер
Хилла схъавоглур со,
Бо-берах мискъал а
Тера а-м вацар со.

Бегтаса кхеттачу
Буьйсанца берашлахь
Туьйранаш дуьйцуьр ас
Кетларчу тлуьга тлехь,
Кханенга сатуьйсуш,
Седарчийн сийналлехь
Ойла еш луьллур со
Бешарчу чардакх тлехь.

Бегтаса кхеттачу
Буьйсанца берашлахь
Туьйранаш дуьйцуьр ас
Кетларчу тлуьга тлехь,
Кханенга сатуьйсуш,
Седарчийн сийналлехь

Ойла еш Іуьлтур со
Бешарчу чардакх тІехь.

Неврехь сайн бераллин
Мур хІетахь ас боккхуш,
Гечошца Теркан гах
Вуьйлуш сакъералуш,
Хьунхарчу уьшлашкахь
Бедашна гІаж кхуьйсус,
Лелар со, деа де
Дац а лой, сакъерлуш.

Бовхачу малхо со
Ца кхоош воттура,
РегІахь я тогІешкахь
ДогІнаша тІунвора,
Ганза дерг ган гІерташ,
Водий со лелара,
Мел кхерстарх Іабазий
КІад лой цІа воьрзура.

Ялх-ворхІ шо хьалхарчу
ТІемийн ларш а ловхуш,
Эвл йистехь саьнгаршна
ХІоььнаш а карадеи,
Баккхийчийн хьехаршца
ЛадовгІуш, ойла еш,
Лелар со берашца —
Хьиндолчуьнг сатуьйсуш.

Нанас ца хьистинчу
Сайн дог цхьа гІелделча,
Воьдуш со хиллачу
Ирзон сурт дагдогІу,
Цигахь, со цхьа висча,
Сулу тІехь ас бинчу,
Дагахь дерг шортачу
Мукъман аз дагдогІу.

Со бертал бай тІехь, сайн
Когаш а ловзабеш,
Ма Іиллар-кх хІетахь дайн
Иллеш а декадеш.

Ткъа тулгеш, берашха
Качлой со лехавеш,
Ма хуьлур-кх вайн боцчу
Маттахь соь къамел деш.

Мобттура цар сайна
Хьехар до дог хууш:
«Клант, или ала ахь
Хезначех, долчех гуш,
Ткъа оха Терк мадду
Хьан аз — тхайн аз лоруш,
Аренца даржор ду —
Хьо а тхайн клант лоруш...»

Гум глаттош мох баьлла,
Терк терсаш шапделча,
Цхьаллех сайн шекваьлла,
Хийла ас хаьттина:
«Черчашха даръелла
Мохца шайн шок сташ,
Шу стенна ларжъелла,
Хлай Теркан тулгенаш...»

Ткъа цкъацкъа тийначу
Деношкахь мохнашца
Хуьлур Терк йистерчун
Дог хьоьстуш шен гларца.
«Хьо стенга сикделла,
Хьоме Терк, — олур ас, —
Тарлой со ван хьоьца
Дуьнене тоха бляьрг?...»

Цецвуьйлуш хьоьжур со
Бердашца хьал-охьа,
Дехьахь хил, шерачу
Аренгахь машине,
Туьйсуш са, хьоьгур со,
Гегна и йоьддучхьа.
Клорддолац длаихна
Ца гинчохь воссаре.

И кхетгол доцучу
Сан жимчу хьекъална

Мойттура и ловзуш
Хазхета дласела,
Йоглур и лар юьтуш
Мокхачу асанан,
Туьйранахь бийцинчу
Саьрмиках таръелла.

Цу хенахь тхайн юьртахь
Хиллачех цхьацца дерш,
Заманийн ангалех
Чакхъхьаьжча, дагдогь,
Стохкалер глан санна,
Дидделла хийла гьулкх,
Туьйранин сурт санна,
Халла сун дагдогь.

«Бераш, юрт, урмашкахь
Суьйреншца ловзарш,
Вовду со, вай къастарх
Хийцамаш боцуш,
Хир ду-кх вай хан яларх
Цхьабосса...» мойттуш,
Къаьстир со тхайн юьртах
ВорхI шо сайн кхочуш.

ЭхI! иштта-м ца хилла,
Хилла дац ишта!
Едда хан, бералло
Геннахь тлам бетта.
Хлетхье тле буц яьлла
Ширлехьа кхетта,
Денойн цу тултIенна
Бералла дихьна...

Хено вайн Iамийна
Кегийнаш хир бу,
Хинца ирс кховдийна,
Юьртахь тхан ловзуш,
Хийла гьум кегийна,
Терк хьаьдда хир ду,
Хлеттахь тхо левзIенна
Лар дIа а йойуш.

Шена со тлевийлла
Лечкъаргех ловзуш
Бешара шалгу кхор
Хадийна хир бу,
Хийла тле лахвелла
Замано хуьйцуш,
Кетлара кьена чхар
Кагбелла хир бу.

Баккхалийн могларшца
Совдегарш хьийзинчу
Тхан юьртан майданах
Маьлхан беш хилла.
Юьртахой гелонца
Рузбана бийлинчу
Момсаре маьждигах
Юкьар клуб хилла.

Шайн дечган семнашца
Варданах цийзинчу
Лапганийн урамийн
Сурт хинца ма делла,
Лаьмазий, лаьмаций
Бераш телихжинчу
Молланийн хьуьжарийн
Къаьххьа лар даяйна.

Ткъа хинца, со хIетахь
Леллачохь гелонца,
Бераш го наг-наггахь
Гуллой шайн тобагца.
Амма уьшша-м, со санна,
Гушдолчух Iабаций,
Даглац цу ирзошка
Делхо шайн дог, дактьий.

Тхан дадин бераллел
Сайниг а тоьлура,
Амм кхерниг, цу сайчул
БIозза сов тоьлуш ду.
Делар со бер хинца
Цаьрцанна школехь,
Уьш дац ткъа кхетамца
Кхуьвш дерш Нохчийчохь?

Уьш ду, — и ирсенаш, —
Ярташкахъ, гІали чохъ
Леттачийн и лобхуш
ТІаьхьенаш. Царалахъ
Ловзийта, Іамийта
Ас а дІахьцур ву
Сайн «Іант а. Масийтта
Сов сол и тоьлур ву.

Ткъа сб? Со къанлур вац
Шерша мел хан идорх,
Сан дог а гІеллур дац
Мел чІогІа къахьегарх.
Къона ву, могащ ву,
Тоам бо ас вахарх,
Сохъ тоьал ницкъ а бу —
Соь вац ткъа ирсечех?

ШОФЕРЕ КЕГІАТ

(мехкарийн йиш)

Баьцарчу арахь
Вовшашца къуьйсус
Вай бинчу балхахь
Хьо къаьсташ вара.
Балхара яьлча
Гаре сатуьйсус
Со хазчу дахарх
Йоккхаш яра,
Хьийкъина ялташ
Чудерзо дезна
Болатчу динца
Хьо ордах ваьккхи,
Сайна пуш вацарх
Хинна хьо денна
Цкъачуина сайн дог
Ас паргІат даьккхи.

Хьомениг варлахь:
Генарчу некъашкахь
Сил дукха хьо везнар
Ахва пиц ма елахь!
Хьомениг варлахь:
Шаьш бечу белхашкахь
Нийсархойл нэший
Цехьа ма волалахь.

Ялта чуэцна
Машенаш ялахь,
Колонне хьобжуш
Тхо арахь хир ду.
ЦІен байракх тоьхна
Хьан машин яцахь

Нахах эхь хеташ
Со гийла хир ю.
Тобылчийн спискехь
Хьан цѣ цар яккхахь
Хинццалцчул суна
Хьо сов везар ву.
Тешалахь, шофер,
Ас бинчу балхахь
Колхозан арахь
Дозалла дийр ду.

Хьомениг, варлахь:
Сан даге хьажалахь,
Сайн нийсархошлахь
Сан яхь юй хаалахь.
Хьомениг, варлахь:
Хьомечу махкахь
Нийсархойл иэшар
Иэхье дуй хаалахь.

ДОТТАГІЧУЫНГА

Вай вовших кѣаѣстина,
Хийла хан ялла,
Мас бѣаѣсте, мас гуѣре,
Іа хийцаделла!
Хѣан, санний коѣртаи чоѣш
Сел нилхадаѣлла,
Дог кѣуона лѣттаѣ а,
Цѣока кѣанѣелла.

Зама Іаѣ ткѣа, доттагІ,
Шениг ца лѣлош:
Денделларг кхиадеш,
Кхиинарг кѣандеш,
Кѣанделларг кхалхадеш,
Кхин керла дѣнош
Ло хѣно дуѣненна,
Хиллачѣх гІан деш.

Бераллѣхъ, кѣуоналлѣхъ
Шѣн хиллаѣ уѣйраш,
Воккхаллѣ стаг таѣІчи,
Юха карлаюѣйлу,
Мѣрзачу бѣзамо
Шѣгахѣа уѣйзуш
Ца гуш цѣѣа хан яѣлчи,
Дог карзахдуѣйлу.

Цѣѣаболчнѣйн цѣерш;
Мас ойла йѣйту
Вукхара, шаѣш гарѣ
Сатуѣйсѣуш вайга,
Вай вовших кѣаѣстинчу
Замано гѣйту
Вѣвшашка бѣзамѣйн
Барамаш вайна.

Дуккха а ду мехкаш
Дуьненахь тамехь,
Мелла а гай юьзча,
Лебар ву дахарх,
Амма ша кхийичу
Махкалла хьоме
Меттиггам карор яц.
Мел дукха вахарх.

Букар дарц хьийзочу
Буьрсачу чиллахь
Девллера дуьнен те
Миска вай бераш,
Цу бардаллазини ша
Башийнарш илlexь
Бийцарца, лема вай —
Даймехкан бераш.

Цар ийичу бошмашкахь
Стоьмаш а лехьош,
Вай кхьгна, церачул
Аттачу некъахь.
Вай ийичу бошмашкахь
Берийн ирс дебош,
Вахар дладаллалла
Ницкъ хилда дегlexь.

Лелонзий я ганзий
Хлуи дисна, тлаккха
Ирхош а нисло-кха
Къоначун новкъахь,
Вайн дикчу адамийн
Самукъадаккха
Мукъам бан хьовсур вай,
Эхь ду, вай телехь.

М. Музаев

ТУРПАЛ НЕКЪ

Вайн дайша баганаш хъегна,
Олаллин даккъаш дазделла.
Халонаш сов духа хъегна,
Хьолахойн бала базбелла.

Мискачийн тобанаш глутьтуш,
Къийсамаш турпал длакхехъна.
Маршоне члогла сатуьйсуш,
Цаглатта хийла да вожна.

Хийлазза уьш дуьхьал глутьтуш,
Хьалхошца тлемаш длакхехъна,
Паччахъан харцонца къуьйсуш,
Мосазза цийх латта дуьзна.

Бакъонаш нийса схъагойтуш,
Нийса некъ халкъашна боьтуш,
Вайн сийлахъ компарти
кхуллуш,

Глатьтира вайн баьчча Ленин.
Кобртехъ вайн хъекъале Ленин
Хьалхаяьлла йолуш парти,
Олалла халлакдеш лаьल्लीна,
Халкъо мохк баьккхира паргIат.

Турпалхой нохчийн гIиттира,
Асланбек каде хьийзира,
Ибишев майра лийтира,
Нохчийчоь шайш паргIатйок-
кхуш.

Белхалойн, ахархойн барт беш,
Халкъалахъ доттагIал чIагIдеш,
Къаьмнашлахъ вошалла тодеш,
Компартис даймохк бу хазбеш.

Хьолахой царца багийна,
Вайн даймохк ирсе кхачийна.
Гелулла кхин гур яц вайна,
Коммунехъ дехар ду тайна.

ДИЦЛУР ДАЦ

Тумиша, дицлур дуй-те,
Декъала хиларг дицлур дуй-те,
Шовдан коьртехь даггар дуьйцуш,
Вайшиъ латтар дицлур дуй-те.

Дукха зама дла ма яьлла,
Хийцамашца хан ма яьлла,
Амма сан дог, хIетахь санна,
Хьо йиц ца еш сецна даьлла.

Хьо бехке яр лобхуш вац со,
Бехказвала гIерташ вац со,
Вайшиъ къастар хууш ву со,
Хьо йицъя ницкъ кхочуш вац со.

Къона вац со хIетахь санна,
Хьоъ хир йоций ву со хууш,
Амма дог ду, хIетахь санна,
Цу безамо тIеттIа къуьйлуш

Ахь вицвина хила тарлуш,
Безам-ойла сох дIайолуш,
Амма сан дог тIеттIа къуьйлуш,
Хьоъ болу безам алсамбуьйлу.

Хьоьга кхайкар эрна ду сан,
Хьоьгар лобхуш хIума дац сан,
Могаш — ирсен хьо хилчхъана,
Цунах тоам беш ма ву со.

Тумиша, дицлур ма дац,
Декъала хиларг дицлур ма дац,
Сенчу бай тIехь даггар дуьйцуш,
Вайшиъ латтар дицлур ма дац!

ЕЗАРЕ

Ламанца мох баьлча,
Йочана хир мовттуш,
Боярашка дохк доьлча,
Поькхана хир мовттуш;

Луьйранна ца яйча,
Хьо сарахь гур бохуш,
Суьйранна ца яйча,
Луьйранна гур бохуш;

Ахь хаза дийцича,
Дог ира хлоттара,
Зама ас кхийхьиря
Хьо ноглуьр моттара.

Хазаниг хилла-те,
Со левеш дийцина?
Дош делла хилла-те,
Ахь маьйна хийцина?

Схьайоглуш хьо тарло,
Кхетачу цу малхах.
Дайоьдуш хьо тарло,
Длабузучу малхах.

Хьо гучуяларца
Дог ловза ма долу.
Гучура яларца
Дог лаза ма долу.

Еза-кха суна хьо
Деглана са санна,
Йолахьа соьга хьо
Сел езаш хиларна.

Хан йоккхур ю вайша
Безаман марзонца,
Дехар ду ва вайша
Балха тлехь сикхонца.

МЕХКАРША ГУЪЙРЕНАН
БЕЛХИЛАХ ЛОКХУ ЙИШ

Чухчахъер делкъе юыйлу,
Сахуьлу седа серла буьйлу,
Деган зезаг, дагаюьйлу,
Діадовдий вайша, хан ма яьлла.

Агро-Іилма Іамадарна,
И вешан балхахъ вай даржорна,
Мало йоцуш белхаш барна
Вайн ялташ хуьлу тІех хьийкъина.

Вайн говзалла чехка кхуьу,
Вайна машинаш алсам хьоцу,
Уьш карьерзош вай ма кхуьу,
Цундела ялташ алсам кхуьу.

Ялташ кхобуш Терк дІахІоьтти,
И чакха Орга даца хІоьтти,
ВайцІуллакх деш хиш дІахІитти,
Дерриге дер вай муьтІахъ ваьшна.

Лакхар аьрцнаш кеч ма делла,
Лахара раьгІнаш то ма слла,
Суьйра-Корта хаз ма белла,
Цу Суьйра-Кьортах дуьне хьььгу.

Ца дезарийн хІуьттаренна
Вайн даймохк денна хазлуш лаьтта,
ТІеттІа толо бахам санна,
Вайн ьирсе дахар кхуьуш лаьтта.

Таханчул сов кхана хир ду,
Кхана а доцург лама хир ду,
ХIора денна хьал кхиор ду,
Шена ирс дезарг вайх схьакхета!

Чухчахьера делкъе юйлу,
Сахуьлу седа серла буьйлу
Кхана хьалхе пловтта деза,
ДIадоьдий вайша, хан ма яьлла.

ДЕКЪАЛА ХЬОМЕНИГ ХИЛДА ХЬО

Куьйгаш ма хаза леладо,
Когаш ма хаза лелабо,
Халха ма хаза волу хьо,
Декъала хьомениг хилда хьо!

Колхозехь хьалхе лелош ву,
Балхахь жигархо вай и ма,
Денош мел алсам долуш ву.
Декъала хьомениг хилда хьо!

Халонах кхоьруш ваций хьо,
Малонах кхаьрдаш ма ву хьо,
Хьайгара дика некъ гойтуш ву.
Цундела массара лоруш ву.

Гиллакх хаз долуш хиларна,
Оьздангалла тIех хиларна,
Айхьа нах лоруш хиларна.
Цундела лору хьо, массара.

Къинхьегам дукхабезарна,
Низам сов чIогIа лардарна,
Билгалвели хьо массарна,
Цундела лору хьо массара.

Балхахь керламанаш даржорца
Нормаш лакхийохуш вай хьо ма,
Накъосташна гIо деш ву хьо,
Цундела массара лору хьо.

Балхахь бахарца кхнамаш
Довшуш отличник вай и-ма,
Юьртан бахаман машинанаш
Ерриг карьерзош вай и-ма.

Механик хилла ваьлла и,
Инженер хуьлуш ваї и-ма,
Цундела сил дукха веза хьо,
Декъала хьомениг хилда хьо!

Балхахь хьоьца хилархьама,
Цѐн тѐхь хьоьца яхархьама,
Яллац накъост хилархьама,
Везарна ян кийча ю хьоьга.

Куьйгаш ма хаза леладо,
Когаш ма хаза лелабо,
Халха ма хаза вогу хьо,
Декъала хьомениг хилда хьо.

ПАРГИАТО ЯККХАР

Мохъ дика мел болчу
Мехкан дай хийшабеш.
Маьданаш мел йолчу
Хьолахой нйзабеш;

Апаре хи санна
Халжъ готте дерзийна.
Хе бера ва санна
И чакха хыйзадеш;

Белхалой-ахархой
Сов къиза бацабеш,
Хих а тлехъ ял йоккхуш
Сел халчу хиттабеш;

Сов сирла хлар дуьне
Сел буьрса кхолийна,
Сов мерза хлар дуьне
Сел къаьхьа къаьхьдина;

Эшнариг хыйзавеш
Тоьллачо вацавеш,
Дланхир бешераш
Іазап-мохъ бай ца беш.

Іазапан Іаьткъина.
Баланаш ца лайна
Сов буьрса глаьттира
Хьацархойн и тоба.

Іазапах халкъ даккха,
Юкьарчу кыйсамна,
Махкана нур хилла
Ильич ма глаьттира.

Ленина клад ца луш
Турпала болх бора,
Компарти ша кхуллуш
Халкъашлахь барт бора.

Цуьн белхан хуталаш
Сов чехка яьржира,
Хьалхошна тохар деш
Халкъ бертахь летира.

Молханан к'уьралахь
Шир дуьне лоьлхуьйтуш,
Паччахьан Герала
Сийна даш делха деш.

Хьоладайн дуьхьлонех
Дуьхьлонаш ца хилир,
Антантийн орцанех
Орцанаш ца хилир.

Нехан ц'ийх ерстина
И к'ьорза хьакхарчий,
Буьрсачу тохарца
Аьтта д'ла ма ехир.

Герз охьадиллина
Ж'лов кара схьазцна,
Шуш-кергаш кегйна
Нох маьрна д'лахецна.

Духарна хазделла,
Даарна мьрзделла,
Дог'машна тоделла
Халкъаш д'ла ма х'итти.

Дек'ала х'иьда хьо
Ленинан илма хьо!
Х'оттор вай кхнамца
Беш коммунизман!

Б. Сулейманов

ХАНПАША НУРАДИЛОВ

Аренан эрзалахъ
Кіезийн бен боьхча,
Татолийн гечошкахъ
Барзо кадетта,
Ламанан хотешкахъ
Кіорнина тоьхча,
Дарлой, и лам бекош,
Лоьмо мохъ бетта.

Стигланаш йоьлхур ю,
Латтанаш лелхар ду,
Халкъан кІант херлур вац
Халкъан гергонах.
Тіема а валийта,
Лавтта а волинта
МостатІ вай вуьтур вац
Вайн лавттан тонах.

Мерза ду халкъана,
Маршонна летта,
Шен цІий а Іанийна
Шен латта хьандар,
Сийлахъ ду халкъана
Тешаме хетта,
Цуьн дуьхьа воьрзу каш
Цкъа а ца къандар.

Сийлаллин майраллаш
Къонахийн дегнаш,
Заманан хьелаша
Билгалдо къестош,
Лаьмнашха лавтта уьш

Даиман кѣга,
Кхоѣдлинчу халкъаша
Даиман хестош.

Кѣомана сийлахъ ду
Кѣонаха кѣастар,
Дикчу ден дог доѣлу,
Дика кѣант кхиѣча,
Тайпанна томмагѣ ду
Кѣанта юкъ ястар,
Южур ю стеган цѣ,
Атта некъ лиѣча.

Хѣенан каш хир дара,
Кѣонахчун лулахъ,
Яхъ йоцчу гѣалийца,
Гѣаланаш хуѣлучул,
Хѣенан тур хин дара
Мостагѣчун цѣлахъ
Кхелинчу доѣхкарах
Кур текхош хуѣлучул!

Замано литтинчу,
Халкъан кѣенташца
Турпалан Ханпашин
Сирла цѣ ели,
Даймехкан кѣаѣмнаша
Ханпаша хестош,
Довхачу даг тѣера,
Иллен аз дели.

Да-нан доккхадѣ,
Сий долуш хилла,
Доттагѣий резаба
Яхъ йолуш хилла,
Шен езар елая,
Дог майра хилла
Бирзинчех цаѣ хили
И жима Ханпаша.

Из вара кѣонахех,
Кѣонаха хилларг,
Из вара сийлаллин
Сий довза ваѣхнарг;

Из вара оьзда дайн
Некъах ца тилларг,
Ламанан турпаллин
Цлерш дукха яьхнарг.

Из вара буьрса тлом
Ловзарах тарлуш,
Южалло куьг кховдош
Озалу воцуриг;
Иза вара, латтанаш
Лелхарах ца кьарлуш.
Керчинчу кхерамехь
Кхерам гун боцуриг.

ДОЗАНХО

Сийлахь мохк ларбеш, сирла бӀаьрг хьежош,
Шен сирчу динна Ӏзыг шед етташ,
Эскарехь лелаш хир ду сан кӀорни.
Цу шедан татано дозан йӀжт екош,
Советан Эскаре вахний иза-м,
Вайн доза ларда вахний иза-м,
Командир хилла воӀурвай и-ма,
КӀорнига маре гӀур йолуш яй со-м.
Хьалхе йӀжний-те хӀара ойла?
Гуьйренен белхаш чакхбаьхна яьлча,
Мамийца ца Iен йина ойла.
Эскарехь хилла, гӀуллакх дин ваьлла,
Командир хилла, запасе ваьлла,
Ца воӀу боху сан хаза кӀант,
Ас йина ойла дик йин хилла.

КІАНТА ЯОІАНА АЬЛЛА ИЛЛИ

Ламанан хъаннашкахь олхазарш дека,
Ламанан хъаннашкахь акхарой цийиза,
Башломан баххъашкахь мохо шок етта,
Готтачу сан кийрахь дог ловза дуьйлу.

Хазалла къастаеш, хьо кхиьна яьлча,
Басна хазъяларца таелла яьлча,
Хьо йолчу аглонгар мох хьекха боьлча,
Там хуьлу сан дагна, дог ловза дуьйлу.

Хьо дукхазарна, са паргIат далац,
Безам совбаларна, хьо йоцчихь Iелац,
Езачу кIенташна хьо генахь еца,
Йигинчу кIантана хьо нускал деца.

Ма йийзи елар хьо кийрарчу дагана,
Ма евзи елар хьо нур долчу бIаьргашна
Хьо езар марзонна сан дегач пхенаш
Детталуш кхийсалю, буьйсанна наб йоцуш.

Илманехь тоьлларахь ахь лобхуш хилча,
Хьекъал шайн тIех дерахь ахь къестош хилча,
Схьагарехь куц дерахь ахь лобхуш хилча,
Со мичхьа вуьллу ахь, тIех езан хилча?

МОСКВА

Москва, Москва! Хьан цлен майда!
Даим детлун Россин дог!
ХIар дуьне ду хьоьжуш хьоьга
Хьоьца баккха гIерташ ког.

Халкъан ойла, боккха тешам,
Дегнаш гIиттош хьоьсту ахь.
Къаьмнийн вошал, мерза, безам
КIад ца луш, тIеуьйзу ахь.

Москва оьшуш ма го тахан
Селхан гомат хьежнараш,
Дуьнен хьекъал хьоьра лахан
Там ца хеташ Ийнараш.

ЦIен майдане. Буйса. Синтем.
Дукха гина лекха керт
Кхузахь суна шера хеза
Мехкан даго боху гарт.

Ленин... Ленин велла бохург,
ХIинца иза тхевсин Iа,
Москвас, махко вахан дохур
Ду шайн баьччас доху са.

И мавзолей бIаьрга яйча,
Дагаохург валар дац,
Вахар бохург хIун ду хиъча,
Ленин пелла ахь эр дац.

Москва, хьо ю дегаи токхе,
Москва дуьнен серло ю,
Ирс кховдийнарг кху дуьнене
Москва. Москва, и хьо ю.

Москва. Москва! Хьан Цен майда!
Даиман детлун мехкан дог!
ХIар дуьне ду хьовжуш хьовга
Хьовца баккха гIерташ ког.

А. Хамидов

ЗАБАРИЯН БАЯТАШ

Кіант:

Юххе хилахь, хаза йоІ, кевнна,
Хьоь вистхила лаьара суна,
Безамца дог кхийда хьоьга,
Кхин хьох а лечкъалац соьга.

ЙоІ:

Юххе хила кхоьру со хьуна,
Хьанна хаьа, ядайой ахьа.
Блаьргаш ду хьан лепаш тахна,
Тешац со, тӀех юххе тала.

Кіант:

Ма ялахьа сов дуьхьал, хазаниг,
Даггара ду ас хӀннца эриг:
Кху хазчу суьйренца, дикниг,
Доьху ас длаьцар зезаг.

ЙоІ:

Баркалла аса боху хьуна,
Зезаг делча, хазахета суна,
Моз кхалла кхоьссина мӀара
Зезаган хиларна кхоьру.

Кіант:

Ледар болчех ваций со-м хьуна,
Дош доцург хьоьга ас ала,
Колхозехь болх дика барна,
Ткъа гали ялта ду делла.

И о I

Ма гIолахь хьо оygIаз суна,
Чорда аса аларна дешнаш.
Хоалда, дика кIант, хьуна,
Аса зезаг эцнийла дезаш.

КIант:

Сан датах гилгаш ахь доху,
Со хазхетта валарна кхоьру,
Хьем боцуш хан йиллар доьху,
Со мима ду-кх, хьо дохко ялахь.

П о I

Паста мажлуш, вайн кхоллам хир бу,
Балхахь тоьлла вайши а хир ду,
Дигта тIехь ши кхокха санна,
Вайш дехар, барт чIагIбеш денна.

ЗЕЗАГ

Зезаг ду бацалахъ лепаш,
Луьйренца бецан тхи муьйлуш,
Ду иза хазалла дуьйцуш
Сан мохк бу цул хаза буьйцуш.

Вайн мохк бу зезагал хаза,
Даиман серла ша буьйлуш,
Аре ю ялтех язъелла,
Адамаш ду даккхийден дуьйлуш.

Кегийрхой баккхийбеш буьйлу,
Парлатчу безам мутт муьйлуш
Аренаш баккхийбеш толлу
Мехкан ирс данм цар лосьху.

Зезаг ду бацалахъ лепаш,
Луьйренца бецан тхи муьйлуш,
Ду иза хазалла дуьйцуш
Сан мохк бу цул хаза буьйцуш.

Х. Эдилов

ОДЕССЕРА ТАТЬЯНА

Гаържачу хлордо шен тулгешца
хьоьстуш.

Дог доьлуш, йоккхаш ловзура и,
Ловзура шерачу йистошца,
моьттуш,

Маосо а глалахь бу я хлорд, я хн,
Жаглан хазинчу цу хлордан
йистехь

Кхуьуш ю моьттура маосо а йол,
Моьттура: хлорд ца гвиш цхьа адам
джнехь,

Гайганийн йозалла цо лелайо.
Жиматлин ховхалла къастаза
деглах.

Балхо берч дерзоза ховха ши куьг,
«Бай аха яхийта...» — цо дира
дехар.

Бовзачу балхах шаг на кхоьруш
цуьрг.

Буйсанех чекхьюьйлуш, йоьдуш
сов чехка,

Поездо карчийра малхбалге чкъург.
Татьяна кхачийра генарчу махка,
Шера цхьа ло долчу аренгахь гург.
Хлордан букь санна ю клайчу лайн
шере.

Ткъа лайно хьулбинарг Гаържа
хлорд бац.

Ло дешча, хин тулгеш глұыттур яц
хьере,
Лодканаш кху арахь хехкалур дац.
Тракторан екаро хуьйцу Татьяна
Поездан чкьургийн и эшаре «гурт».
Бегахчу могланца текхара Танин
Керлачу дахаран вагонийн юрт.
Юрт йилла совцийнчохь, шерачу
лай тлехь,
ЦаI дара томмагIа — экханан лар,
Хетара «ХIун хир ю акхачу бай
тлехь?

ХIун, хир ю лавтта тлехь довллачу
кхар?..»

«Со хьоме кхийна, сан еза нана,
Хаьий-техь хьан дагна, со мягчакх ю?» —
Суьйренца, догдохна, Iара
Татьяна,

Ца хууш, кханено хIун кховдор ду.
Кегий нах, мехкарий хевшира
гонах,

Цхьаммо дIадолийра поидаран аз,
(Кхетара Танега кхаьчначу вонах)
Ловкхура: «ХIорд шуьйра
баржаран» вальс...

Балхах цадоларна лозура куьйгаш,
Лозура меженаш, лозура дегI.
Толам сов баларца йоккхаеш,
йольуш,

Татьянас болх бора барамал тлех
Блаьстено гIаттийна нсбаьхьа
Iалам,

ХIумма а дуй-техьа цул хаза кхин?
Бецаша йолийна аренаш кхала,
Iуьйренца седарчех лепадеш тхи
ХIорд санна, шуьйра и аренаш ека

Дуьххъара нахарша керчабо бай,
Ткъа ялтийн дезар ду кху лаьттахь
хьекта,

Хир ду и токхечу дахаре тIай.
Татьяна юлуш ю керлачу дахарх,
Берд боцчу арахь ю дIахIуттуш юрт
Iемина болатан говрашца аха,
Ялта чудерзо а и Iемар ю
Ялтийн хир ю тулгIеш хIордачех
герра

Татьянас толамаш сабохур бу
Хьаьжча бIаьрг ма кхоччу гvш
йолчу шера
Кху арахь ялташ а сов хьекъар ду.

МАРЕМ

Букъ бузу кІажарша тайна,
КІайн духар, йогу хъан беснеш.
ВуърхІийтта шо кхачар такча
Ахъ йоккхаерца ду даздеш.

Бицлур бац шерашкахъ хъуна
Дешарх хьо кхетийнчун амат,
Аттестат цо далар буйна,
Декъалтъяр хъан йогІу зама.

Дахаран сирлачу некъех
Беззарг схъакхочур бу хьоьга,
Белаца хир яц хъан мекха,
Муьлхха болх балур бу куьйга

Далур ду даккхийра цІенош
Боккхачу лаамца хьоьга,
ДІатесна школан и пенаш,
Іемар ю хьо ялта хъекха.

Хаза ю Марем хьо тахна,
Хууш ду: хир бу хъан толам
Доккхачу ирсе а кхаьчна,
Хавлур ду дахаран болар.

3. Джамалханов

ЮЪРТАРЧУ ЮОІЕ

Дог доккхадерцанна дагдогІу суна
Совхозехъ дуьххъара хьох бІаьрг сайн кхетар,
Мехкарийн тобанехъ оьзда хьо къестар,
Хьо цхьаннах тарьелла, со хьоьга хьежар.

Хьан оьзда, хаза аз хезира суна,
Цхьа мерза со хьостуш, кхетир и даг тІе,
Цхьабосса мерза ов туьйхира дегІе,
ЦаІебаш, къайллаха хьоьжур со тийна.

Оьздаллий, гІиллаккхий хьоьгара гича,
Хазаллехъ къесташ хьан дегІ, сибат хилча,
Хьекъалца, собарца кІеда йистхилча,
Бехк буьллү яций хьо, дагна хьо езча.

ДагІогІу бай аьхна Іаьржа и шереш,
Хьийкъьинчу ялтин и беркате ареш,
Ялтица, стоьмашца вай цхьаьна болх бар,
Безамах, хазаллех дуьзна хьан сибат.

Хазахета, балхахъ хьо тоьлла чекхъялар,
Кхигъмаша толийна хьан дашо куьйгаш.
Дай-йи долу сел хаза хьан елакъажар,
Исбаьхьа боьлу хьан Іаьржа и бІаьргаш.

А. Ведзижев

МУТИН НОРАШ

(Дийцар)

Цкъа а дагахъ хилла дацара Мутина атта хъал гул-дарна тѣахъавала. Иза массарна а вевзура, белхан стаг, киларе terra. Бакъду, верриг балхах а воѣлла, шен ницкъ ма кхоччу балхана тѣавирзѣна вацахъ а, ша волчу колхозехъ шѣга аѣлла болх юккърчу хъесапехъ кхочуш а беш, шен доѣзал Іалаш а беш, воллуш вара иза.

Мутин берриге а синтем байира цуьнан зудчо Амината. Гурахъ шен лулахочуьнца Яхица базара яханчу Аминатана тира, шен кертахъ хас-стоѣмашна юккърехъ дийначу норех, шена оѣшучул, битинчул, сов болу 3—4 нуй Яхас бухкуш. Яхас норехъ пхиппа сом ийцира.

— Деллахъ, стаг, хѣокху дуьненахъ хилла дац-кх норел пайдехъа хѣума. Хъажахъ, оцу шайн бешара даѣллачу норех битъ нуй а боѣхкина, ши туьма ахча деар-кха Яхас,— аѣлла, ша базарара чукхаѣчна ма яѣлла, Мутина тѣейрзира Аминат.— Деллахъ, дезара вай бѣаѣста вешан кертахъ дерриг а нораш ден. Дикка са ер яр-кх вайна,— аѣлла.

— Хъажахъ, хъажахъ, и дуьйцу пайдабоцург. Хѣзна хѣума а дуй ерриг а керта нораш дер? Ма Іовдал а ю-кх хъо, ян-м!— аѣлла, жоп делира Мутас.

Цул тѣахъа кест-кѣста ойла йора Мутас зудчо шѣга динчу къамелан.

Цхъа сацамбарца ша ечу ойланийн хадѣм бархъама, Мута луларчу Яхатѣран чувахара. Яха а, цуьнан майра Саид а чохъ а карийна, пхъацца дуьйцуш Іаш, Яхас хаѣттира.

— Кѣстта бѣаѣста а ю йолуш. Кертахъ хѣун юѣйр ю, ша хууш ду тхо-м хѣинца а,— аѣлла.

«Ма дика ду-кх шуна нораш ден дагахъ доцуш. Хъа-

жахъ, и ювдалаш, дукха хан а юй ткъа кхара норех пхиппа сом эцна», — бохуш, ша-шена члогла реза вара Мута.

— Хьо кертахъ хлун ен дагахъ ву, лулахо? — аьлла, шегә Салида динчу хаттарна — «Цхьацца длаюьйр ю-кха» — аьлла, кхин хаддийна жол ца луш, ладийра Мута.

Ша цаьргахъ лашшехъ, Мутас шен дагахъ сацийра, бляьста йоллушехъ, цхьана а стагана ца хоуьйтуш, шен кертахъ нораш ден. Ша чукхоччушехъ, цо зудчуьнга хаам бира:

— Хлара, зуда!.. Вай кху шарахъ ерриг керта нораш ден деза. Цхьана а садолчу адаме вайна и дагахъ хилар хьайн багах ма даккхалахъ... Вуьшта, хьобга хьайн бага сацалахъ, тамаша хеташ-м ву со, — аьлла.

Еана бляьсте схьакхечира. Цхьанна а шя доьйла ца хоуьйтуш, нораш дийра Мутас шен керта.

«Дика ду-кх, сан къайле шуна ца хийна. Аса гойтур шуна, хьолах муха кхин веза. Дера, ду шу бага глаьт-тинчохъ дуьсур», — бохуш, ойла йора Мутас шен дагахъ.

Мута колхозан балхана дукха юьстах лийлира кху шарахъ. Бригадира цкъа а, шозза а белхан хьажъехъ шегә къамел дича, цхьацца бахьанаш хлитгадора цо, ша кхул тлаьхьа балха ца воьдуш сокур вац, олий, дош а лора, амма цхьана- шина дийнахъ балха а воьдий, дукхах йолчу ханна юха а шен норашна тлевоьрзура Мута.

Члоглачу собарца хьобжуш вара Мута нораш хилла довларе. Царах хин йолу алосам са-м хлара шен киснахъ льоруш вара. И нораш а доьхкина хила льоруш долчу ахчанах цо дан ца лоруш цалла а хлума хир дацара.

Хила льоручу ахчанах шаьш хлун дича бакъахъ хир ду, зудчух дагавала ойла йора Мутас, юха а — «э-э-э, зудчо-м шен зударийн хабарш юьйцур яра. Цунна дагалоглур а дарий мега долу хлума?» — олий, сацадора.

Мута цхьа шеко йолуш вацара, яханчу гурахъ лула-хочунна Яхина норех делла 5 сом шена кху шарахъ лург хиларх. Оцунах тешна волчу Мутас, нораш бен льоруш хлума а дацара, ткъа кхуьнан кертахъ нораш дика хилла а дара.

Еана гуьйре тлехечира. Колхозан а, колхозникийн а белхаш чубирзина бевлира. Колхозо кьинхьегаман де-ношна алссам ялта а, стоьмаш а, хас-стоьмаш а, ахча а делира колхозникашна.

Къинхъегаман денойх шена кху шарахъ колхозера
«Хъаьнчачу ялтех а, ахчанах а «Победа» машина а, шен
добзална чухъ оьшуш йолу кхин йолу хIуманаш а —
эца таро хилтира Мутин лулахочун Салидан.

Кхин болу колхозникаш а бара тайп-тайлана шайна
оьшуруш оьцуш.

Бакъду, болх ца бинчу Мутин кара кIезиг рицкъа
деара кху шарахъ. Амма иза колхозера шена кIезиг
рицкъа кхачарах сахьийзаш вацара. Сихха кертара но-
раш хъаькхна гул а дина, нораш дехка хIоьттира Мута.
И нораш доьхкучу муьрехъ шайн чу стаг цаварал Мутина
луш палла а хIума дацара.

Шоьтдийнахъ, сарахъ, нораш дина велира Мута. Ша
дина нораш дагар а дина, цо зудчуьнга элира:

— Ши эзар гергга нуй хилла-кх вайна. Мича мехах
доьхкича бакъахъ хир дара техъа вай уьш?

— Стохка гурахъ Яхас-м пхиппа соьмах доьхкира
уьш Оцу мехах дIадала мегар ду-кх ахъа а, — аьлла,
жоп делира Амината.

— КIезиг мах-м бара иза, пхи сом, делахъ а дIагур
ду-кх оцу мехах а... ХIара, цхъана вардан тIехъ уьш дер-
риг а цкъа дIадахьалур дац. Туьйранца дIавахна, катох-
на мах а бина, делкъале диснарш дIадахъа воглур ву со,
хъо со ларвеш хилалахъ.

— Деллахъ, стаг, — элира зудчо, — нораш доьхкина
ваьлча, хъо кхнахъ, сельпсн туьканара цхъа сепаратор
эцахъара ахъа. Дукха хан ю-кх оцуьнга сатуьйсуш со
йолу.

— Хъажал, хъажал, дуьйцучуьнга... Дакъаза ма яла
хъо, хIинна а ца хъа-кх хъуна аса сацийнарг... Сепара-
тор-м йоцуш а мегар яра хъо. Со вайна, бакъдерг аьлча,
оцу норех хиллачу шай-кайнех «Победа» боху машина
эца пцкъ кхочур бац, цкъачунна «Москвич» боху маши-
на эца дагахъ ву. Оцу Салид бохучу пекъара а эцца
иза. Вайшиъ а мегар дац цкъа мукъане а заббаре да-
ла? — элира Мутас, вела а къежаш.

Шена сепаратор эцарна майра дуьхьал хиларна, Ами-
нат дов эькхийта кийчча яра, делахъ а цо машина оьцур
ю бахарна, резахимарца зуда хIумма а ца олуш Iадда
ийра. ЦIехъана дагадеанчу Амината элира:

— Деллахъ, стаг, айхъа и машина эцца, со цу тIехъ
Iа яхийталахъ. ХIара дуьне ца даара, цкъа цу тIехъ а
гайтина, оцу сан несан дог ца датIийча. Стохка тевна

дилла глезан 5—6 хлоа аса дехча, «базарахь ду хьуна хлоаш»,— аьлла, ца делира суна.

Зудчун дехарна жоп дала воллуш волчу Мутас, шен стунцахойн кетла боьду некъ табаз хилар дага а деана, элира:

— Церан кетла боьду некъ-м хьаха бац машина лелю некъ. Эцна а ялале ший лад а дойна длахлотто йоллу хир яра хьо и машина.

— Лар а луш йигча, хлумма а хир дац хьуна, хьайн найхамаран дуьхьа, етаг, яхниталахь со цу тлехь цаьрга...

— Дика ду, дика ду, хуур вайна,— аьлла, сацам боллуш жоп ца луш, хадийтира Мутас къамел.

Хи эца даьсса ведарш карахь а долуш, кех яьллачу Яха йоцчунна, цхьанна а ца гира хлара кех волуш.

Синбилгало ялале, колхозан бригадирера ша ехначу варданна тле нораш а доьттина, базара кхечира Мута.

Ша базара кхоччушехь, говр дла а хецна, цхьа иттех нуй вардан тлера схьэцна, ша цлера беанчу тишчу куза тле охьа а биллина, базар длахлоттале мах бан кечвелира Мута.

Варданаш тлехь а, машинаш тлехь а базаран майда-нахь нах гуллуш бара. Ша оцу гуллакхана цлера деанчу дугкьачу уьнан йишта тле — «Венак пат рубля цана», аьлла тле а яздина, уьнан коржам гложа тле чларл-йна, ша лаьтта дехкинчу норашна улло йоьгна, лан вара Мута.

— Хинца нораш дохка волавала дезар ду-кх,— аьлла, шена луи долу ахча чудилла тлоьрмиг юкъах а бихкина, ша мах бечохь тилаваларна кхоьруш, ратл хлоттийна бен нораш ца дохка сацийна вара иза.

Хлара иштта лаш, базар длахлоттина а елира, базара баьхкина болу колхозхой а, кхин берш а сиждинна йохка-эцар еш бара, амма Мутина тлевотлуш цалла а вара. Тлехвер-вериг, цецволий кхуьнан вордан тлехь долчу норашка а хьожий, цкъа кхуьнга а хьожий, «хлара хлун норийн хьаькам ву?» аьлча санна, длавовдура.

Де а делира, шег а цхьаммо а норийн мах цахаттарх хлара цецвала кечвеллачу хенахь, уллохула тлехйолучу цхьана зудчо хаьттира:

— Хлун доьху ахьа норех? — аьлла.

— Пхи сом цхьаннах,— аьлла, Мутас жоп лушшехь, цхьа вон кхуьнга а хьаьжна: «хьо хьера-х ца ваьллий?

Уыш-х эцца туьканахь хьонкан мачел а дорах ду!» — аьлла, дӀаыхара зуда.

Оцу зудчо аьллачо лерге зов деача санна хетийтира Мутина. Делахь а, базар йоха дикка хан хиларан а ткъа наха нуй а, и тайпа кхин йолу кӀез-мезг хӀуманаш а, шаьш еш йолу йохка-эцар йиначул тӀаьхьа бен оьцур яц-кх аьллэ, ойла йиначу кхуьнан дикка сапаргӀат делира.

Базар йоххалц лаьттира Мута, шен нораш дохкадаларе сатуьйсуш. Амма оцул дехачу дийнахь цо цхьа а нуй ца боьхкира. ХӀара кхин а лаьттар волуш вара, бакъду, базаран майда цӀанъя юкӀабевллачу белхалоша хӀокхуьнга, базарара аравала везаш хилар хоуьйтуш, хаам бира.

Теша ца лаьара Мутина дехачу шарахь ша тийсиша са ьрна хилла хиларх.

Тайп-тайпанчу ойланаша карзахваьккхина, хӀара цӀе-хьа воьгуш, шайн эвларчу сельпон туькана уллохула тӀех-волуш, цӀехьана дӀахьаьжначу Мутина туьканан кора тӀехь дӀахӀоттийна нуй гира.

Меллаша шен ворда саца а йина, хӀара туькан чу ваьлча, нелара тӀехьа яьшки тӀе хӀиттийна лаьттачу норех бӀаьрг кхийтира Мутин.

— ХӀун мах бу норийн? — аьлла, хаьттира цо туьканахь волчу йохкархочуьнга.

— Норах кхо эппаз доьху, — аьлла, жон делира йохкархочо.

Цо деллачу жоьпах шек волчу Мутас, чӀогӀа мохь а тоьхна, оьгӀазе кхин цкъа а хаьттира:

«— Норийн хӀун мах бу, норийн?.. — аьлла.

— «Кхо эппаз бу боху... цхьаннах 60 кепек. Дика нораш ду хьуна, дорах доллачуьра, эцахьа цхьа-шиь хьайн зудчунна», — элира хӀумма а дагахь доцчу йохкархочо.

ОьгӀазе йохкархочуьнга а хьаьжна, вагийча санна, сикха туьканара аранккхира Мута.

ХӀара цӀа кхачаре хьоьжуш, кетӀа яьлла лаьтташ йолу кхуьнан зуда, норех йоьттина йолчу вордана тӀехь Мута кетӀа воьрзуш гича, кхунах бӀаьрг кхетпашехь кхин йист ца хилалуш, ша лаьттачохь охьахира.

— Вай дела, хьо ма да адаме, ахьа хӀун до, хӀай стаг, хьо базара ваха а ваханий? — аьлла, мохь туьйхира Амината.

— Хіай адаман йилбаз, хьох баьлла дика болх бу хьуна хіара!.. Хіинца діалелахь хьайна, нора ш берамала а дохий, хіинца эхь хуьлда хьуна, хьайн несана дуьхьал глаш оьху елахь, — аьлла, вордан тіера охьавоьс-сире Мута.

Шолгачу дийнахь кетлашула тіех мел волучунна а Мутин кертахь даьржина діа-схьа кхийсина нора ш гора.

Мута кхийтира, атта глудлакхаш лелорах, шен бахам толург цахиларх а, колхозехь тіетаьпина, берриге а колхозншкашца цхьаьна болх баро бен, колхозан юкьара а, цуьнан шен а бахам ойург ца хиларх а.

С. Кантор

ТХАН БЕР

(Конферанс)

Діакхайкорхо. Оха йнссинчуьра діайолайо тхешан програм-
ма. (Сцени тіехьахь деш кѣамел хеза. Діакхайкорхоцо и кѣаме-
лаш дечаьраахь а воьрзий, олу) И хлун гловгла ю, накъостий?
Хлун хилла? Ольга Михайловна! (Сцени тіехь гучудолу Ольга Ми-
хайловна.) Хлун ду шуи цигахь хилларг?

Ольга Михайловна. Афанасий Петрович, чу ма
ваьла аьтто атлор долчу ца чохь ахьа яьхний хлуманаш
діа?

Діакхайкорхо. Яьхна. Хлунда боху ахьа?
Цхьаммо сан калош-х ца хийцинний?

Ольга Михайловна. Хлан-хла, хьан калош-м
шайи меттехь ю.

Діакхайкорхо. И гловгланаш стенна йора аша?

Ольга Михайловна. Суна-м хаац, и хьобга му-
ха ала деза а...

Діакхайкорхо. Дах а ца деш...

Ольга Михайловна. Пальто діабьлнинчул
тіаьхьа, хьайи куй дивана тіе библирий ахьа?

Діакхайкорхо. Муха?! Муха?!

Ольга Михайловна. Суна-м хаац, и муха ала
деза а...

Діакхайкорхо. Ялахьа, алий!

Ольга Михайловна (кхобруш діа-схьа и хьоб-
жий, меллаша олу). Хьаьа диллинехь а цхьаммо бер
охьадиллила.

Діакхайкорхо. Хлун бер?

Ольга Михайловна. Иштта бер... Жима бер...
Декхаш долу бер.

Діакхайкорхо. Декхаш долу бер? Хьан дилли-
на и?

Ольга Михайловна. И хууш дац. Ха деш вол-
чу пожарнико боху цхъа зуда, чу а сана, и бер охъа а
диллина, оцу сохъта ара а яьлла, дӀаяхара.

ДӀакхайкорхо. Саца хӀунда ца йина кхо иза?

Ольга Михайловна. Царца йолчу агӀонна бер
кхераме цахиларна.

ДӀакхайкорхо. Низам дацарду иза! Артистийн
ловзар дохадӀ цу балхо. Айхъа сурт хӀоттадехъа, кху-
захь йиш локхуш ца! ву... (Йиш локху). Ткъа цигара
схъа духъал Уа! Уа! аьлла жоп лур ду, муха хир
ду иза?

Ольга Михайловна. Ткъа хӀун дан деза?

ДӀакхайкорхо. Хьем боцуш, хӀуъа а дина а, ца!
дан деза.

Ольга Михайловна. ХӀун дан деза?

ДӀакхайкорхо. ХӀун дан деза?.. Ца! дан де-
за-кх... Нисда деза-кх... Ханйта деззачу дӀахайта де-
за-кх. Аса хӀинцца айса дийр ду цунах гӀуллакх.
(ДӀавахӀа гӀурту) Цкъачунна суна хъалхара концерт дӀа-
хъо алахъа накъост Русановга. (Зрительшка). Бехк ма
биллалаш, накъостий, иштта гӀуллакх Ӏоттадели-кх....
(ДӀавобду.)

Ольга Михайловна. (Сценин вукха маӀӀе а
йовдий). Накъост Русанов! Накъост Русанов!

Русанов (араволу). ХӀун хилла?

Ольга Михайловна. Афанасий Петровича дов-
ху хъовга, шена хъалхара концерт дӀаяхъар.

Русанов. Цунна хӀун хилла? Цомгаш-м ца хилла
хӀара?

Ольга Михайловна. Ца хилла.

Русанов. Ткъа хӀун хилла?

Ольга Михайловна. Цхъа чӀогӀа гӀуллакх
хилла.

Русанов (кхералой). ХӀун хилла?

Ольга Михайловна. ЦотӀера хӀуманаш дӀаьх-
начу ца чохъ...

Русанов (некхе ки а тухуш). Аса а цуьнца цхъаьна
яхъна-кх хӀуманаш дӀа. ХӀун хилла? Це-м ца яьлла?

Ольга Михайловна. ХӀан-хӀа, ца яьлла.

Русанов. Ткъа хӀун хилла? Дийцахъ, са а ца
дууш?

Ольга Михайловна. Хъаъа а диллинехъ а,
цхъаммо-м дивана тӀе декхаш долу бер диллина.

Русанов (казахетирца). И башха гIуллакх ду-кх ткъа! Собар дел цкъа, Афанасий Петрович хIунда вогIу оцу юккъе?

Ольга Михайловна. Оьшург дан а, гIуллакх дIадерзо а воьду ша аьлла, ведда ваха-кх и..

Русанов. Иза дукха тIалам боцуш хъажар ду цхъа кIира бен ца кхаьчна хила а мегаш долчу бере. И хъаста деза, дижо деза. «Оьшург дан» а, «дIадерзо» а воьду ша аьлла вахана и. Суна гуш ду-кх со юккъехь ца хилахь, цара цигахь гIурт бийриг хилар. (ДIавовьду.)

Ольга Михайловна. ХIара хIун ду? Ший а ведда дIаваханц! Амма аша, накъостий, са ма патделаш... вай вешан концерт дIахьур ю. (Вела а къежаш, дIа-кхайкорхо араволу.) Гой шуна?

ДIакхайкорхо. Башха бер ду. Нуьйда санна мара а болуш каза бер ду...

Ольга Михайловна. ХIун до кхо?

ДIакхайкорхо. Наб кхетта Iуьллучохь гIенaх балдаш а дохуш Iуллуш ду-кх. Цуьнан хазалла тIера бIаьрг дIа-м, дера, ца баккхало.

Ольга Михайловна. Ахъа хайитин цунах дерг?

ДIакхайкорхо. Ца хайитало соьга... Суна кхин цхъа хIума дагадеана. Бакъду, бераш Iалашдечу ций-нехь во-м хир дацар-кхи цунна, делахь а цIахь, дас-на-нас Iалашдеш санна...

Ольга Михайловна. И бакъ ду... И гуттар а тоьлуш ду.

ДIакхайкорхо. Цундела аса сацийна и сайна дита. Асий, сан зудчой тхаьшшиннан кIант виьр ву цунах. Iалаш а виьр ву, кхиор а ву. Айхъа ойла ехъа, ма башха хир ду и. Цхъа масех бутт баьлча, цхъацца дийца а гIерташ хир ву-кх и... «Ба-ба»... «Па-па»... «Ля-ля»... Бишиш вовшах а детташ, ловза а мегар ду цуьнца. (Ольга Михайловне гойту, ша бишиш детташ, муха ловзур ву.) Со ирс долу да хета суна! Ура!

Ольга Михайловна. Меллаша!.. Самавоккхур ву ахъа и.

ДIакхайкорхо (меллаша лен водало). Нийса ду! (Хьовсабаьхкинчъьрга). Шуьла а доьху аса, накъостий, гIовгIа ца еш Iар.

Ольга Михайловна. ХIинца хин ерг муьлха номер ю? Хор юй?

Діакхайкорхо. Хіан-хіа, мегар дац. Цара вуь-тур вуь, и вижа.

Ольга Михайловна. Делахь хіста, хелхабов-лучийн номер яхийтий вай?

Діакхайкорхо. Ирх кхийсалушший, бухь боб-гушший, цара гловганаш ярна кхоьру со.

Ольга Михайловна. Тіаккха хьовсабаьхкинча-ра тіараш вовшах тухур ду...

Діакхайкорхо. Тсс! (Хьовсабиьхкинчиьрга.) Накъостий, тіараш вовшах ца тухуш собар делахь, тхан артисташа дегабаам бийр балц шуна. Иза самаваьлча тіаккха...

Ольга Михайловна. ... Тіаккха иза вузо веза.

Діакхайкорхо. Баркалла хьуна, и дагадаийтар-на. Хьомениг, буфет чу а глой, хлуьа а эций а, ца! эцахь цунна.

Ольга Михайловна. Ахьа хлун дуйцу, Афанасий Петрович! Вайн буфет чуьрий?

Діакхайкорхо. Хлумма а яцийц?

Ольга Михайловна. Да, йохь а, жижиг а, морожний а, пиво а.

Діакхайкорхо. Пиво мегар дац... шура яц?

Ольга Михайловна. Хьан молу буфетехь шура?

Діакхайкорхо. Ткьа хинца хлун дан деза?

Ольга Михайловна. Довха хи а деана, чу шекар а тесна, и кечда деза, иза токхе а ду, дегіана вон а дац.

Діакхайкорхо. Нийса боху! Баркалла хьуна, ахьа сан клентан иштта терго ярна. Яха а глой, гуллакх де! (Ольга Михайловна дайовду.) Бехк ма биллалаш, на-къостий, суна, оха жимма тхешан программа йицйна гуллакх дарна. И йоттаделла мехала гуллакх! Кьоначу дай-наношна-м хуур дара сан дог-ойла. Хинца дай-лор вай вешан концерт. (Ойла йо.) Чу шекар тесначу хе новкъарло-м йийр яц цунна? Шуна хлун хета? Сайна вевзаш волчу локре телефон тоха еза... (Дукха сакъера-делла чувоглу Русанов.)

Русанов. Бехк ма биллалахь суна, Афанасий Петрович, со хьеваларна... Хьо хийца йиш яцара...

Діакхайкорхо. Сел члогла стенах сакъерадел-ла ву хьо?

Русанов. Тахана сан дерриге а дахар хийцадели.

Чакхдели сан цхьа хилар, хинца со сайн вахарехь лалашо а йолуш хир ву, хинца дуьйна дла суна юххехь, дамманна суна юххехь сан хьоме бер хир ду...

Длакхайкорхо. Аса декъала во хьо, доттагла. Члогла хазахета суна... Хинщалц хлун деш лара хьо, вист а ца хуьлуш...

Русанов. Цхьа хуьлий а ца хууш, цлеххьана хилла глутлакх дара и.

Длакхайкорхо. Хьайн накъостех дагавер вар-кха.

Русанов. Хлун ду кхузахь дагавала? Блаьрг кхетташехь, хазахетаро дладецира сан дегл. Ша цхьа кхел ю-кх хлара, аьлла хийти суна...

Длакхайкорхо. Муха ду оцу хьан «кхиэлан» гар?

Русанов. Башха ду... Хьайн блаьрг кхетташехь, безам глур бу хьан.

Длакхайкорхо. Маца гойту ахьа?

Русанов. Хьо номер длакхайкийна ма ваьллинехь, гойту-кх.

Длакхайкорхо. Мичахь?

Русанов. Хьуьлла вайшиммо тлера хлуманаш дла-ьяхначу чохь. Цу чохь, дивана тлехь, балдаш меттах а хьедеш йуьллуш ду-кх и сан воккхавер.

Длакхайкорхо. Муьлхарг ду хьо ала глертарг?

Русанов. Бер ду-кх, декхаш долу бер, аса сайн клант ван сацийна долу.

Длакхайкорхо. Шолгланиг а виллина цига охьа?

Русанов. Ца виллина.

Длакхайкорхо. Беснеш цлен а йолуш вуй иза?

Русанов. Ву, ву. Мара нуьйданах тера а болуш...

Длакхайкорхо. Хьо глалатваьлла, Сергей Александрович, сан ду и бер.

Русанов. Хьан хлунда ду иза?

Длакхайкорхо. Суна хьалха гира иза, сайна ма гиннехь, аса сайн клант ван сацийра цунах.

Русанов. Ахьа хлун до цунах? Йол юй хьан?

Длакхайкорхо. Сан йоблан 15 шо ду, иза йок-кха ю... Цхьан волчу ахьа, муха лалашдийр ду и?

Русанов. Лалашдийр ду, цхьаболчу доьзалийн дайшачул а дика лалашдийр ду.

Длакхайкорхо. Хьуна-х и лийчо а хуур дац.

Русанов. Хлун хала ду и? Ванни чу а хайина, тле хл дуйттур ду-кх.

Діакхайкорхо. Диттича, цу мисканна бага хи
эжхар ду-кх. Иштта корта лавцна латто безий цуь-
нан-м. (Гойгу.)

Русанов. Латтор бу-кх корта лавцна а.

Діакхайкорхо. Цутіе, хьо балхахь стаг ву
Хьяица вуьтур ву ахьа и?

Русанов. Аса сайн ииша схьаялор ю, соьца Іан а
Іаш, цуьнга хьожур ю иза.

Діакхайкорхо. Хьянна хаьа, хьан йиштина бераш
ца дезий а. Сан йишнийй? Цо виь клант кхийина...

Русанов. Воккхахверг профессор ву... сайшиг а про-
фессор хир ву.

Діакхайкорхо. Хьан вац и... аса тоххарехь
терго йина цуьнан. Цуиша ловзо хлуманаш я а аьлла
аса, иза самаваьлча, иза Іехо.

Русанов. Гой хьуна! Хьо цуьнга самукъанечу хлу-
мане санна хьожу. Аса цуьнан дас ечу кепара терго
йина, цуиша хьарчо хлума а, куйн а, бага юллу ризинжа
а я аьлла аса...

Діакхайкорхо. Нахьост Русанов, низам а ца
дохош, роге хлоттал хьо.

Русанов. (Дехарца). Афанасий Петрович ма вак-
кхяхьа соьгара клант діа! Ма витахь со байлахь. (Чуйдо-
глу Ольга Михайловна.)

Діакхайкорхо. Хинца хлуи дан деза? (Кирхья-
нашна тІехьа діахьожу.) Суна ловзо хлуманаш а схьаеа-
на. (Діавовьду.)

Діакхайкорхо. Хлокху сохьта сацор ду вай...
Кхузахь къасто дезаш чІогІа гІуллакх ду. ГІуллакх сте-
ган хила тарлучу кхоьлан хьокъехь ду.

Русанов. Алахьа ахьа хьан эца деза и бер, Афа-
насий Петрович я аса? Хьанал, цІенна алалахь.

Ольга Михайловна. Хлуи бер?

Діакхайкорхо. Цигахь дивана тІехь, сан куй-
на юххехь дижитта Іуьллуш дерг.

Ольга Михайловна. И-м діаэцна.

Русанов. Муха діаэцна?

Діакхайкорхо. Мила ваьхьна и діаэца?

Ольга Михайловна. Ша охьадиллинчо діа а
эцна-кх.

Русанов. Цуьнан хлуи бакъо яра?

Ольга Михайловна. Ойн, и-м цуьнан нана яй.

Діакхайкорхо. Ткѣа тхо цуьнан дай лара мегар долуш ду-кх.

Ольга Михайловна. Муха? Шуьший а?

Діакхайкорхо. И башхо а яц. Бер схьадахьа, оха шиммо тхьашшиммо къастор ду, цуьнан да муьлхачир ву.

Ольга Михайловна. Муьлхачу нанас лур ду шен бер дла?

Русанов. Цо ша ма димлинера и-м тхан дивана тле охьа.

Ольга Михайловна. Шеца зрительни зал чу-м хьур дац цо и.

Діакхайкорхо. Хіунда?

Ольга Михайловна. І6 шо кхачаза долу бераш чу ца дуьту дела.

Русанов. Тамаше гіуллакх ду и.

Ольга Михайловна. Хіумма а тамаше гіуллакх дац. Іаламат кхета атта гіуллакх ду: кхузахь болх беш йолу шен йиша йолчу еана хилла иза, и ша ловхучу юкъана оцу дивана тле охьадилина хилла цо шен бер.

Діакхайкорхо. Хіинца хіун дан деза? (Кирхьа-нашна тлехьа длахьожу) Сина ловзо хіуманаш а схьа-сана. (Длавоьду).

Ольга Михайловна (Русановга). Хіун ловзо хіуманаш?

Русанов. Вайн берана.

Діакхайкорхо (чувоглу, карахь яхьаш тайп-тайпана берийн хіуманаш а йолуш). Сергей Александрович, хьуна а еана хьуна. (Русанов длавоьду.) Мел оьшург а яра вайт хіинца, бер дац-кх.

Русанов (чувоглу карахь берана хьарчо хіуманаш а, куйн а, шура чохь шиша а дахьаш.) Схьадуьлойша! (Велха а эккхаш.) Вешан бераца къаста вай, и шит хіинца а дла а дахаза ду.

Діакхайкорхо. Вало. Ахьа, Ольга Михайловна, хіинца хин йолу номер длакхайкае. Хіинца, хелхавала а, йиш лакха а, тлараш тоха а мегар ду. (Русановца длавоьду.)

Ольга Михайловна. (Номер длакхайкайо.)

С. Кантор

КОНФЕРАНС

ХЪАЛХАРА ИНТЕРМЕДИ

Чувоглу хлуманна сикх воцу воккха стаг а, къона,
тлахъалла, йоккхаерах юьззина йолу йол а.

Йо I. Накъостий, оха хлунца длайолайо тхешан вебаъ-
хъаллин самодеятельностьюн концерт. Хъалхарчу номер-
хъ...

Киант. Собар... Собар... Иштта мегар дац... Ара-
яьлла подлушехъ, оцу сохъта (*цо чух terra*). «Оха
длайолайо концерт...» «Хъалхарчу номерехъ...» Иза бега-
ше гуллакх дац, члогла гуллакх ду: иза шеи культурни
а, кхетамен а маьйна долуш гуллакх ду. Сихваларо нах
бело тарло.

Йо I. Оин, белитяхъа тлаккха, уьш-м цуина баькха-
на кхуза.

Киант. Белар а цхъа шен низам а долуш хикта деза.
Ха-ха, хих-хи аьлла долу белар мегар дац.

Йо I. Ткъа хлунца хлун де боху ахъа?

Киант. Аса боху, цкъа хъалха кхеташо ян еза, гул-
лакх динцаре дан деза, хъан хлун олу ладогла деза...

Йо I. Хъенан дог доглу хлунца кхеташо янний, динца-
ре гуллакхаш дахий?

Киант. Кхеташо йичхана, къамелаш дан луурш-м
карор бу хъуна.

Йо I. Ткъа вайн концерт?

Киант. Концерт-м длайодур яцара.

Йо I. Концерт-м подур яцара, хьовсабаьхкинарш
бовда-м тарло.

Киант. Бовдур бац, царна хаьа хъуна, цхъа члогла
гуллакх дладолададе хъалха баржийна сацам тлеэца бе-
зий.

Йо I. Баржийна сацам тлеэца беца? Аса хлунца
оьцур бу... (*Йодий длайовду*).

Кіант (цунна тлабхьа мохь туху). Ахьа хІун до? Собар дехьа... аса хІун дийр ду кхузахь?

ЙоІ (юха чу а йогІуш). Аса, цхьа кхеташо а ца еш, тІенйци и баржийна сацам. (Діагойту хьарчийна кегІатан тун). Бакъду, хьаъа а хьарчийнехь а цхьаммо дІахьарчийна хІара, амма вай хІинца схьа-м яржор ю хІара (тун йосту). Беша!

Кіант (боьшу). «Сацам, районерчу агитбригадана тІедилла исбаьхьаллин самодетельностаца клубашкахь а, цІечу уголокашкахь а, колхозан аренашкахь а концерташ ялар...»

ЙоІ. Кхин хІун оьшу хьуна?

Кіант. Цхьа жІмеміт йина а кхеташо йнча муха хир дара техьа? Чехкка йина чеххйоккхур ю вай.

ЙоІ. Цхьа а кхеташо а йийр яц. Хабар кІезиг а дуьйцуш, гІуллакх алсам дан деза.

Кіант (сацамболлуш). ГІуллакх алсам дан деза боху ахьа? Делахь, дІаюлтае хІета концерт!

ЙоІ. Нийса боху. Хьалхарчу номерехь... (ДІакхай-кайо).

ШОЗЛАГІА ИНТЕРМЕДИ

ЙоІ. Оха дІахьо тхешан концерт...

Кіант. ДІахьарх долчунна цхьа собар дел. Цул даккхийра гІуллакхаш ду вайн. Хьовса баьхкинчарна хьалхха а вобдий, хІоранна шен-шенна тІе пІелг а хьа-жош, меллаша «цаІ, шиъ, кхоъ», бохуш терахьаш а да-гардеш, уьш багарба волаю иза).

ЙоІ (цецъяьлла хьовжу цо лелочуьнга). Степа, хьо хІун деш ву цигахь?

Кіант. Воха ма вехьа... (Дагардар дІахьо).

ЙоІ (цунна тІе а йовдуш). Йитахьа и арифметика. (Куьг а лоций, дІаозаво). Валохьа, керла номер ю дІа-кхайко езаш.

Кіант. Ца Іий-кха хьо со хьесалах ца вохош... Юьххьера дуьйна юха дІа ца водалахь вер вац... (Цуьнан карара а волий, ша хьалха хиллачу а вобдий, юха а дІа-волаю).

ЙоІ. Степа, хьо тахана малха тІехь-м ца Іийна? Корта багийний техьа хьан? (Цуьнан хьаьж тІа куьг а дуьллуш). Ца багийна, корта шийла бу.

Кіант. Юха а вохий-кх ахьа со... Цул гІо дича ба-кьахьа дара ахьа суна.

Йо I. Соьга стенца далур ду хьуна гIо?

КIапт. Правлени а яхана счет яхьар яр-кха. Ларам бан пIелгаш ца тоьуш висна со, счет елхьара ка-тоьхна лернна вер вара со.

Йо I. ХIун ю ахьа ягарийриг?

КIант (хьовсабаьхкинариш а гойтуш). Уьш багар-беш ву-кх.

Йо I. Уьш ахьа стенна багарбо?

КIант. ЭхIе-хIей, хьо дукха кьома ю, корматалла яц. Вай кхузахь концерт яла гIерташ дохкучу юкъяна, цаI хир ву-кх хьуна цхьацца хеттарш яз деш воьлуш.

Йо I. ХIун хеттарш?

КIант. Тахана вай мел нахана концерт елира? Царна юкъяхь маса боьрша стаг вара? Маса зуда яра? Маса дешархо ву? Школе доьлху хан йоцу бераш мел ду а? Аганан хенара бераш мел ду а? Иштта дIа кхин а, дерриге а вовшахтоьхча шовзткье шиъ хаттар ду. Кхий-тин хьо?

Йо I. Кхета-м кхийти, вуьшта оьшуш-м дац и хет-тарш.

КIант. ХIинца, хьуна хетарехь, царна жоппаш дала а ца оьший-ц?

Йо I. Жоп дала, билгало йоллуш оьшу. Амма шовз-ткьей шинна хаттарна-м ца оьшу, болх дика барх дала де-за жоп. шен хеннахь болх би́на валарна дала деза жоп, кьинхьегаман низам дика хиларх дала деза жоп. Кхий-тин хьо?

КIант. Кхийти. Делахь хIета, вай...

Йо I. Тахана вайн бригадо луш йолчу концертах дала деза вай жоп, агана хенара бераш дагардар а дити-на, программа дIаяхь еза.

КIант. Делахь хIета, дIакхайкаей аса керла номер?

Йо I. Кхайкае.

КIант. Дика ду! Кхеташ ду! ХIокху сохьта шен кор-маталла гойтур ю... (ДIакхайкайо).

КХОЗЛАГИЯ ИНТЕРМЕДИ

Йо I (ша цаI сцени тIейолу). Бехк ма биллалаш, на-кьостий, роIера номер дIайолор долчуьнца жимма собар ца дича ца долу. ГIуллакх муха ду аьлча... ГIуллакх му-ха ду аьлча, соьца программа дIахьош хилла волу сан накьост цхьанхьа вахана вайна. Иза чехка каро везаш ву.

Шуна-м ца гира и?... (Лобху). Тамашина хлума ду-кх хлара... (Ладуглу, набаран хур хеза). Хезий шуна набаран хур? Миччахьахь кхеттехь а цхьанхьа наб кхетта цунна. Ма накъост ву — цхьаннан а ма хуьйла шун ишт-таниг. Хлокху сохьта самавоккхур ву вай иза. (Мохь бег-та) Степа! Хьогга председатель кхойку! (Соцангла.) Бен а ца хета. Схьагарехь, ца лору таро ю цо тхан председа-тель. (Юха а мохь туху.) Степа! почтальоно газеташ а, кеглаташ а деана! (Соцангла) Бен а ца хета. Схьагарехь, кеглат даре хьожуш а, газеташца шовкь йолуш а вац иза. Кхин цхьа хлума аьлла, кхойкур ду вай цуьнга. (Мохь туху.) Степа, пиво деана!

К I а н т (чуэkkха). Мила ву тлаьхьарниг?

Йо I. Степа! Эхь ца хета хьуна?

К I а н т (шен бедар-хлума то а еш). Суний? Ца хета, хлуда аьлча и дерриге а бегашина дина дела. Соьга хьаьжча ша вевзинчунна хета деза эхь. И тайпа лодарш, лерг а лаяцна, массарна а бовзийта малхе баха беза.

Йо I. Нийса бэху. Оцу хьокъехь вайн цхьацца бай-таш ю. Ладоглал, накъостий, оцу байташка.

ПОБАЛГІА ИНТЕРМЕДИ

(Арайолу йо I, цунна тлаьххье карахь блокнот а, кьо-лам а болуш, волавелла вобддушихь, цхьацца дла а яз-деш воглу к I ант).

Йо I. (Цуьнга а хьожий). Степа, уьш хлун ду ахьа длаязднийраш?

К I а н т. Сайн накъосташна г I о дан г I ерташ ву со.

Йо I. Стенна т I ехь?

К I а н т. Шайн бригадехь араховцуш пенан газета ду церан, цу т I е тоха цхьа иро материал яийтар дехнера цара соьга.

Йо I. Хлун язйина ахьа? Заметкаш? Стихаш?

К I а н т. Х I ан-х I а, и соьга далур доцуш г I уллакх ду. Аса пенан газета т I етоха хаам язбина.

Йо I. Хлун хаам?

К I а н т. Иштта хаам, газеташ т I етухуш берш санна болу хаам. Пенан газета а газета ду, цундела цу т I ехь х I ла а тарло хаамаш.

Йо I. Тарло те. Вуьшта, и хьо бан г I ерташ берш хлун хаамаш бу техьа?

К I а н т. Ладоглал. (Бовшу.) Базарахь схьадишлина

массо а дийнахъ шурнй, жлаьтин нускалшшй, цлазамашшй духкуш мах бар. Цу хьокъехъ дерг тѣдахъа деза колхозница йолчу.

ЙоІ. Цо и лелош хилча, колхозехъ болх маца бо цо?

КІант. Со а вара и хаа лууш. Колхозан правленина и хаа лууш цахилар ду новкъа.

ЙоІ. Діадешат кхин а.

КІант (добуш). «Болх а ца беш, кѣихъегаман де-нош муха даха деза хьожуш, клеззиг сайна мах белча, хьехам бо аса. Сан адрес....»

ЙоІ. Хіица а вайн колхозехъ а йисна-кх и нехаш.

КІант. Кхин діа а ладоглал ахъа: «Низам дайна, карийначуьнга дехар ду хъем боцуш и бригаде юхадалор...»

ЙоІ. Ала хлума доцгуш дика бу. Шайна юккъехъ низам шайна діа а ца хлотталуш, цхьаммо-м и шайна юккъехъ хлоторга догдохуш.

КІант. Тлаьхъара хаам: «Картолгой, марковкой, копустаной яхлума ечу хенахъ шайха тоха ма деззара поваро куьг тохарна цуина баркалла боху...»

ЙоІ. Поварна цара баркалла бахахъ, и билгало ю-кх ерриге а бригада юьзна а, реза а хиларан.

КІант. Накъостий, нагахъ санна шайн иштта мате-риналаш елахъ, язъе уыш пенан газете.

ЙоІ. Хіица вешан концерт діахъур ю вай. (Номер діакхайкайо)

ПХОБАЛГІА ИНТЕРМЕДИ

ЙоІ. Накъостий, тхан бригадан концерт чекхъала герпаяхана. Шу тхаьшна резахили, ца хили-м хаан тху-на. И бакъ ду. Тхо шуна мел реза ду аьлча, шух къаста ца лууш реза ду. Амма къаста дезар ду.

КІант. Кхин цкъа а вовшехкхета а мегар ду.

ЙоІ. Нийса ду. Кхин цкъа а кхуззахъ вовшахкхе та вай.

КІант. Кхин а тоьлуш ерг а ю меттиг.

ЙоІ. Суна кхуззахъ хазахета.

КІант. ЭхІ. Наташа ойланаш яккхий яц хъан...

ЙоІ. Мицахъ кхета вай вовшах?

КІант. Москвахъ! Вайн хьомечу столицехъ.

ЙоІ. Вай муха кхочур ду Москве?

КІант. Москва чу боьду некъ массарна а схьабил-лина бу.

Йо I. Со ахъ дуйцучух ца кхеташ ю-кх. Степа.

К I а н т. Аса кхетор ю. Супа лаъа вай Москвехь Еригсоюзни выставкехь вовшахкхета, экскурсанташ хилла а ца кхеташ, дика кхнамаш бахарна цига баьхкинчийн йоллу бакъо а йолуш.

Йо I. Бакъ боху, Степа, дика дагадеана хьуна иза.

К I а н т. Иза суна дагадеана дац. Цкъа дерриге а цхьавийн цига цакхача мога вай, амма, накъостий, ишт-та цига кхача гIорта-м деза вай.

Москвахь вовшахкхеталц, накъостий!

Нохчийн мате яккхинарг А. Хамидов

Я. Ялунер

ШЕН ХЕННАХЪ ДИНА ГЮ

Сценка

Дакъалоцуш берш:

Хьалхарниг

ШолгIаниг.

Телефон а карахь араволу Хьалхарниг.

Хьалхарниг (телефон чу). Райцентр лол суна. Накъост Птичкин веза суна. Маршалла ду хьобга, сан хьомениг. Хьобга къамел дийриг «Керла дахар» цIе йолчу колхозан туьканан заведующи ву. Ахьа суна следка-чIерий даийтарна баржалла боху аса хьуна. Механа еза а йоцуш, сов дика закуска ю иза, амма, сан хьомениг, стенина юккье хьарчор ю оха иза? Оьцучунаа кегIат юккье а ца хьарчош йохка баху ахьа? Со оьзда махбарга кхача гIерташ воллу, цундела аса и дийр дац кхийтгIн хьо? Хиуа а дай а кегIат хилийта гIорта, ца гIортахь, гIуллакх дика хир дац хьан, сан хьомениг! (Трубка охьаюьллу. ЧувогIу шолгIаниг карахь цIов а болуш).

ШолгIаниг. ХIей, мила ву кхузахь?!

Хьалхарниг. Масала, со ву, хьан сийлалла, хIун ду гIуллакх сан хьомениг?

ШолгIаниг. «Керла дахар» цIе йолчу колхозе муха вахалур ву, алахь соьга.

Хьалхарниг. Атта вахалур ву! Цигарчу юург-мерг юхкучу туьканан заведующи со ву.

ШолгIаниг. ТIех дика хир ду. Со райцентран инструктор ву. Хьуна гIо дан воьгуш ву со.

Хьалхарниг. Мича кепара «гю дан» веана хьа, сан хьомениг?

ШолгIаниг. Ялташ чудерзочу хенахь шун колхозана чехка гю дан безам бу сан. (*Шен карара кегIаташ а гойтуш.*) ХIорш аша дан дезарш билгалдохуш аса яздина кегIаташ ду.

Хьалхарниг. ХIун?

ШолгIаниг. (*Цхьа мехала гуллакх долчух аз а ойцуш.*) Сан инструкцешший, анкеташший..

Хьалхарниг. (*Цуьнан даша юккъехула, мохъ туху.*) Уьш тхуна Iаламат чIогIа оьшуш ю! Кхо черма селедка-чIерий дахийтина тхуна, оьцучуна духкучу хенахь юккъехьарчо хIума ца яийтина.

ШолгIаниг. Муха-муха?

Хьалхарниг. Иштта шен хеннахь дан деза гю. Схьайтал, хьомениг, и айхьа яздина кегIаташ.

ШолгIаниг. И хIун ду ахьа дуьйцург! Кху кегIаташ тIехь язбинарш сан хьехамаш бу, ялта чу муха дерзо деза дуьйцуш.

Хьалхарниг. Ялта тхо чудерзийна девлла! Вало, хьомениг!

Кир хьа.

Нохчийн матте яьккхинарг А. Хамидов

А. Чеховская

ДОБЗАЛАН КОРТА (цхъана декъехъ комеди)

Д а к ъ а л о ц у ш б е р ш:

К а м о л — колхозник — 57 шо.

Т о д ж и н и с о — цуьнан зуда, бригадир — 45 шо.

Г у л ь ч а р а — церан йол, колхозница — 19 шо.

Д и л ь б а р — церан нус, колхозан лъерийн пунктан фельд-шер — 23 шо.

Н у р а л и — колхозан клубан заведующий — 25 шо.

Кху тлехъ дуьйцург Таджикиски ССР-я колхозехъ хиллачул ду.

I.

Колхозник Камолан хлусамехъ цла. Аьрру аглорхъа пен болчохъ лаьтташ дечгал маьнга, цуьна тлоьхула пенах кхозуш радион кад. Нисса уьйгъа йолуш не! Аьтто аглорхъа, пен болчохъ лаьттачу стоьла кьелахъ кингаш а, молхаш п лаьтта меттиг. Пенах яьккхина чоь, цу чоьхъ лаьтташ пхьеглаш.

Камол, бляьргаш а хьаббинга, радиона ла а дуглуш мзынги тлехъ вижина луьлуш ву. Цуьнан корта бихкина бу.

Музыка длаяьлча радио чухула аз хеза: «Аша ладуьггире, Таджикиийн композиторийн произведениш а локхуш хлоттийначу концерте. Хинца цхъана-шкна минотехъ садолур ду вай».

К а м о л (сахътана тлехъоьжу). Хинница «Пулат» колхозехула долчу керлачу хлуманех лаьшна дийца во-лалур ву, иза арара колхозниккаш цлабаьхкина хиларан билгалла а ю-кх... Ткьа сайнаш хинница а боцуш бу... чай мала а лаьара.

Д и к т о р а н а з. Ладогълаш! Къамел дийриг ю «Керла дахар» цлехъ йолчу колхозан радиоузел. Тахана Рахимова Бахрид бригадера, вовшийн талларан комисси, шаьш йохъе кхайкинчу Файзуллаева Амона бригадо болх бечу араьхъ а хилла, даккхий гъалаташ гучу а даьх-

на. Дукхах долу дакъош асарш долуш а ду, хинца а латта а ца тодина, ялтийн кхиар ледара лаьтташ а ду. Цуьнца цхьаьна комиссис билгалдаьккхина, Назарова Таджинисос делаш йолчу меттехь бамба дика хийкьина хилар. Хлора бамбин кулла тлехь 30—40 жан бамба бу. Файзуллаевн бригадертчу колхозникаша масал эца деза Назарова Таджинисох...

К а м о л (*можгах куьз а хьовкхуш*). Сан зуда хестош бу...

Диктор а н а з. Селхана, фельдшер йолчу Сафарова Дильбара Сталинградера, вайн медпункте электрически серлонца лояралла лелочу хенахь оьшуш болу глреш беана.

К а м о л. (*радио дла а йоккхуш*). Сан несо электричествоца лояралла лелор ду! Х-хе! Тракторца а вигалур вацара со цига, (Гайба то а бой, охьавуьжу). ЭхI, деста са кхачинна-кх. Мичахь хьебели техьа уьш? Шалшера хаа а хачий ткьа, со цомгаш а, мацал вала воллуш а йуьлуш вуй.

Чуьоргу Нурали.

Н у р а л и. Суьйре дика хуьлда хьан, Камол. Гульчарас элира соьга, хьо цомгаш хилла, аьла.

К а м о л. Цомгаш хилта, Нурали! Баркалла хьуна, соьга хьажка варна.

Н у р а л и. Хлун хилла хьуна?

К а м о л. Шелвелла. Хлокху хлуьсамашкахь цомгаш хиларе кхачий со.

Н у р а л и. Суна хьо вевзичхьана, цкьа а цомгаш ма ца хиллера хьо. Массарал а хьалха балха воьдура хьо, массарал тлаьхьа бен цла ца воьдура. Цундела хьо массара а хеста а вора.

К а м о л. Со цара хеставо, ткьа аса царна дов до. Кхачамбацарш гича, и дла ца аьлча, лалуш вац со. И клад ца беш лелаш волу Умед, кхо де ду, сох ведда, ара балха вахана, и ца вахнехьара аса бийр бара цуьнан болх.

Н у р а л и. Хлун динна цо?

К а м о л. И дукха массарал новкьаниг, цо хлумма а динна цахилар. И санна хуьлу хидиллархо, цхьанхьа бамба бакьалуш лаьтта, пукхазхьа хина дукхалта баккалуш лаьтта!

Нур али. Иза дуьххьар хезаш дац суна. Селхана Музафар а вара Умедана дов деш. Хинца ца дуьйцурун цунах лаьцна дерг, ахьа садаа деза.

Камол (*сих а луш.*) Атта ду ала «садаа деза»! Цхьа а дац зударшца цахь виса везарал вон глуклакх! Селхана, цо дукха дог датийна, мотт а боцуш, бешахь яьккхира аса буйса. Луьйранна аглонашкахь эвнаш деттара, садаача, лазавора. Тхан несо Дильбара суна дагар ду, боху.

Нур али. И дика ду, шун шайн доьзалехь фельдшер йолуш. Цо гю дийр ду хьуна.

Камол (*охьа а хуш.*) Баркалла хьуна. Дийнна дийнахь суна порошокаш мийлош лаш ю тц ткъа хуьлуш цхьа пайда а бац.

Нур али. Лавий хьуна, оцу сохьта хьайна гюлий хилар?

Камол. Со вехха Илличхьана, шелвалар-м ша дладер ду-кхи.

Нур али. Иштта ма ала ахьа, Камол, хьан нус-м дика фельдшер ю, хьуна. Берриге а колхозникаш а реза бу цо дечу локраллина.

Камол. Суна луур дара хлара цамгар йоцуш а, сайн несан гю доцуш а со виса. Дезаш вац со зударша сайна хьехарш дича, ткъа мехкаршха стага дича-м муххале а.

Нур али. Дильбарах лаьцна бохуш ду хьан и?

Камол. Кхоьа: и а, зуда а, йол а — шайн низам хлотто глерташ бу. Бакъду, тлаккха аса дла-м хайитира царна доьзалан корта со хилар. Аса цал бахахь — глуклакхах лаьцна боху. Аса аьлларг бен хир а дац...

Нур али. Заир цла-м ца кхаьчна Сталинабадера?

Камол. Ца кхаьчна. Сан клант школан глуклакхаш эцна лелаш ву. Керлат даийтина, цигахь кхеташонехь дакьалоцуш хьело ша, аьлла. (*Собар а дой.*) Заир суна дукха воккха гюьнча вацахь а, делахь а цахь, со воцург, кхин цхьа боьрша стаг а вара. Хинца со-со висна царца. Хлоьттина со.

Нур али. Ахьа Гульчара маре лахьара, кхоь хир вара шун цахь боьрша стаг.

Камол (*куро.*) И хала доцуш глуклакх ду. Суна лаахь, кханхьехь стаг а карор ву, клира далале ловзар а хир ду. Сан Гульчара хаза а, хьекьал долуш а ю, цутле, балха тлехь шен ненал тлаьхьа а ца юьсу. Сан йол

санна йолу йол карор, цхъа еза хлонс карор санна хлу-
ма хир ду майрачунна.

Нур али. Ма нийса дешнаш ду-кхъ уыш Камол.

Камол (*аглор Нуралига а хъожуш*). Сан лулахо
Асаджан ву со садаа ца вуытуш схъаохуш, шегу Гуль-
чара лахъ, дуккха а хлума лур ю ша, бохуш.

Нур али (*кхера а луш*). Цуынга Гульчарай? И
хлун ду?

Камол. Цуынга ата дезарг-м суна хаъара. Аса бо-
ху, хъо ханна воккха ву. И-м сан хеннара аылла вай!

Нур али (*реза волуш*). Нийса аылла, нийса аылла!

Камол. Аса, баху, аса иза кхоначуынга лур ю,
ткъа пайда суна, ша дукха ца хилахъ, клезиг хир бац.

Нур али. Дика аылла.

Камол. Аса, баху, нагахъ сайна лаахъ, аса иза
Ашуров Нуралига длаур ю, цо боху аса, шен доваша
Абдурахман а вайитинера со волчу.

Нур али. Хъоме Камол! Хинца со а веана-кх изза
дехар дан.

Камол (*куро*). Иза, боху аса дешна стаг а ву, тхан
клубан заведующи а ву. Цо хлумма а кхоор дац сан
йобан дуыхъа.

Нур али (*даг тле куыг а дуьллуш*). Хъоме Камол!
Аса Гульчаран дуыхъа цхъа а хлума а кхоор дац, сайн са
а кхоор дац!

Камол. Хаъа суна. Дукха хан ю суна тосаделла,
хлокху сан цийна юххехула тлехвала хуна хала хилар.
Цкъа ца соцуш, цкъа а тлех ца волу хъо.

Нур али (*воккхавеш*). Хлокху сохъта хъан хлусам-
нене Тоджинисога а доьхур ду аса оцу бартана реза-
хилар.

Камол (*куро*). Сан клант, динц ма делахъ: нагахъ
санна да резавелахъ — иза дуьззина резахилар ду хуна,
нагахъ наша резаетахъ — ах резахилар ду хуна. Со
резакхилар долуш ду хуна.

Нур али. Камол! Хъо юха-м вер вац хъайн дашах?

Камол. Хлунда волу юха? Хъан дай, сой гуттара а
вара гергара ши стаг, тхойшинна ладаташ а девза.
Тхаьшшинге барт балур бу, моьтту суна.

Нур али. Мел ирс долуш ву-кха со! Хуна хлуъа
дан кийча ву-кха со. Чай дохде аса хуна?

К а м о л. Баркалла сан клант, хье ца луш тхан зударий ца богйур бу, тлаккха цара шаьш дохдийр ду.

Н у р а л и. Хлумма а юур ярий ахьа?

К а м о л. Шаьш кечийир ю.

Н у р а л и. Аса бешара лежаш ба хьуна?

К а м о л. Са ма гатде ахьа, цара бохьур бу.

Н у р а л и. *(Дерина цуьнан глайба а тобеш)*. Хьовца иийр вара со, дукха сикха вацахьара. Цахь соьга хьовжуш лаьгташ машина ю. Вайн клубана оьшу керла гланташ а, стоьлаш а ян глала вьодуш ву со.

К а м о л. Го хьо, го. Хьан болх дукха мехала болх бу. Муьлх-муьлхачуьнга а далур дацара вайшиг санна полчу клубехь хьаькамалта. Суна хетарехь, ерриге районехь а хир яц вайчул тоьлуш клуб.

Н у р а л и. Сайн ницкъ ма кхоччу вайниг тоьлуш хилийта глерташ воллу со. Буьйса дика хуьйла хьан, Камол. Катоххий то а ло, айхьа суна делла дош а ма дицде. Аса.. аса вайн юьртахь цхьанна а ца гилчу тайлана халат йохьур ю хьуна!

К а м о л. Делахь, иштта деза а дийций, тлаьхьа юьхь-лаьржу ма хлогталахь. Сайчел оьшуш ма хилийталахь айхьа йохьу халаташ. Некъ дика хуьйла хьан! Ткьа кхидерг асий, хьан дассий дийцина чакхдохкхур ду, хьуна.

Н у р а л и. Баркалла хьуна, баркалта. *(Длавоьду)*.

К а м о л. *(Охьа а вуьжуш)*. Дукха хан ю суна тоса-делла, и клант сан йолах шен бляьрг кхетташехь, воха а вухий, дош а ца алалуш, вуьсуш хилар. Суна хаьа айса делориг, Нурали кьийзалур волуш вац. Цо сан йолах аса шеге доьху долчул а сов лур ду. Суна хаьа, цуьнан дарин юргланаш а, дерстина уьстаглий а дуйла. Бакьду, собранишкахь-м емал до цо тхан шира ладаташ. И хлумма а дац. Зуда яло хан текхаьчна, хлинца даьтта хьаькхча санна хир ву. Со сайна луучуьнга кхачалур ву. Хе-хе! Кегийчийн хлинца дерриге а илманца шведина ду. Аса сайна зуда ялийча там белира ша ялийча сан дас а белла дела, ткьа сан да а тхан дедек семина хилла.

Уьйглара схьа Дильбаран, Гульчаран члоггла елар ду хезаш, амма чу-м тийна йоглу ши а. Дильбаран карахь шура чохь битон ю.

К а м о л. И хлун гловгla ю аша яьккхиннарг?! Со тle жлаьвнаш етташ санна, корта эьккха боллуш lаш ву, ткьа шуьшинь йоьлуш ю!

Д и л ь б а р. Оьглаз ма глехьа, дада. Вуьзначунна ме-

пачуынгахь а, мопашчунна цомгашчуынгахь а долу хьал хууш ца хуьлу. Це а латай, кхарза жижиг хьоттадел, Гульчара.

Гульчара. Хьокху сохьта, Дильбар, аса дерриге а дийр ду хьуна. (Арайолу).

Дильбар. Баркалла хуьлда Мухтаран нанна вайн етт означу. Тахана собранехь члогла хьедели тхо. (Шура а юттуш). Малал, дада шура.

Камол. Ца еза суна! Аса ца аьлла шуьга, со корта лозуш ву. Цхьа а хьума ца еза суна.

Дильбар (терхи тлера пакет схьа а оьцуш). Делахь, хлара порошок малал хьета. Корта лазарна молха дай хлара-м.

Камол (дегабааме). Дладажкхал иза. Кьордийна суна хьан порошокаш.

Дильбар (юха ца йолуш). И дийца а ца оьшу, хьокху сохьта малал ахьа. Цомгашчуынга ладеглар, блярьзечуьнца тлулгех ловзар санна хьума ду.

Камол. Со йехо ма гьерталахь.

Дильбар. Оцу сохьта гьоти хир ю хьуна. Аса бакь-дерг боху-кха хьоьга.

Камол. Нагахь оцу сохьта гьоти йийр елахь-м... хьун молха ду иза? Къаьхьа хир ду-кха иза. Хлан, схьая-хьа и хьайн порошок кхуза. (Хьожа йоху, молу, чичкьашка оьху). Хьанна хаьа, гьоти хуьтий а.

(Пауза.) Аса тахана доккха гьуллакх дина. Ловзар дан кечлэ шу.

Дильбар. Хьенан ловзар?..

Камол. Аса ца кхеташ-м ца элира иза? Я Гульчаран хинца а маре йоьду хан ца хилла?

Дильбар. Хьаьнга?

Камол (члогла). Нуралига!

Дильбар. Цо къамел дира хьоьга?

Камол. Селхана цуьнан деваша Абдурахман всанера со волчу. Хинца ша Нурали а вара кхузахь. Аса дош делла цунна, цуьнга Гульчара яхийта. Хьокху сохьта иза глала вахана ву... халаташ ян...

Дильбар. Хьун бахара ахьа? Хьун халаташ? Хьанна?

Камол. Суна, суна хаьа, Нуралис утлар хазачу дариш йина халаташ йохьур юйла. Со теша цуьнан дашах. Ша Гульчарах лур ю аьлларг цо ерриге а схьалур ю. Ша аьлла цо, ша цхьа хьума а кхоор дац, аьлла.

Д и л ь б а р (*йобхна*). Кхечу тайпана аьлча, Нуралис Гульчарах там бала тйлаьцна-кх? И хIун ду, дан?

К а м о л. И, дера, ду, хIинца пйелгашца денош а да-гардеш те шу, кестта ловзар хир ду, бохург.

ЧуьогIу Гульчара.

(*ОбгIазе*). Шайн нана мичахь яийна аша? Шуьца ца хIунда ца еана и?

Д и л ь б а р. ХIан! Хьуна-м хIинца а кIадда а ца хаьа. Мамех йоккха хьаькам хилла хIинца. ХIинца дукха хан йощуш бригадир хаьржина и.

К а м о л. (*охьа а хууш*). Муха бригадир? Вайн бригадир Файзуллаев Амон има ву.

Д и л ь б а р. Собранехь колхозникаша вон ву, аьлла, и дIа а ваьккхина, цуьнан метта, мама хаьржина.

К а м о л (*цецволий, ирахIутту*). И хаьржина! Бригадиррий? ХIун ду лелориг? Схьалол сан гIаж. Жимма садаIа уьйтIе ца валахь, са ца далало кху чухь.

Д и л ь б а р. Дада, хьуна хьалагIатта мегар дац! Ахьа хIун леладо!

К а м о л. ДIаяла суна юххера, фельдшер! КIордий суна хьан хьехамаш. Суна сайна хаьа, со тоьлург хIун ду. (*Гульчарас Камоле гIаж дIало, цуьнан белаш тIе халат а кхулу. Камол уьйтIе волу.*)

Д и л ь б а р. Муха лелор ду цуина лобралла!? Шена луург бен цо деш ца хилча.

Г у л ь ч а р а. Ой, Дильбара, хIинца хIун хир ду техьа?

Д и л ь б а р. ХIун хилла? Ахьа стенна сагатдо?

Г у л ь ч а р а. Хьуна гирий, дада мел цатам хилла ву?

Д и л ь б а р. ТIаккха?

Г у л ь ч а р а. Хьуна ца хезна цо гуттар а бохуш, кху жертахь шачул лекха корта цхьаммо а ойур бац. дььзалан корта ша бу, цундела массо а ша боххург деш хила веза.

Д и л ь б а р. Дика ду-кха хIета.

Г у л ь ч а р а. Иза хIинца мамина муьтIахь ца хилча вер вац, хIунда аьлча иза цуьнан бригадехь волу дела.

Д и л ь б а р. Мамас куьйгалла дийр ду, командовать дийр дац.

Г у л ь ч а р а. Дада кхетар вац цунахI Гой хьуна, иза

Хинцале а резавоцуш ву. Дадас ша бен, кхин берш лара а ца лору.

Дильбар (ела а луш). Наггахь лору хьуна... цхьа кьайле ю суна хууш.

Гульчара. Хун кьайле?

Дильбар. Хун лур ю ахьа суна, аса хьайга цхьа дика кхаь баккхяхь?

Гульчара. Ахьа ехнарг лур ю-кх. Дийцахь.

Дильбар. Дада хьо Нуралига яхийта резахилла.

Гульчара. Цо ша элира иза?

Дильбар. Элира.

Гульчара (Дильбар мара а юллуш). Ой, Дильбажан, Дильбажан! Сайн уггар хазчу туьтех туьтеш лур ду аса хьуна ахьа бьаккхичу кхоана, кхоана. Хан-х! Аса кучана лелош хилла дари дита ахьа хьайна. Хьайна луьург длаэца! (Дильбарца барт а бокххуш.)

Дильбар. Садукьдо ахьа сан! Собар дехьа! Кхин цхьа керла хлума а ду. Вон керла хлума а ду. Дадас хун элира хаьий хьуна? Хьо шеге йоуьйтург, Нуралис, ша цунна халаташ а, кхин ерш а лур ю, аьлла, дош делла боху-кх.

Гульчара. Соххий?

Дильбар. Хьох. Шена хаьа боху, нагахь санна Нуралис ша лур ю аьлча, шен ерг Гульчарах длаалур юй...

Гульчара. Сох там бала тлаьацна Нуралис? Хан-х! Со ца теша.

Дильбар. Со кхетарехь, иштта дар-кха иза.

Гульчара (йоблу). Бакьду, дена лууш хила а магара там эца. Котамана, набкхетча, гленах к!а го боху. Сан ирсана Нурали шира ойланаш йоцуш хинцалерчу керлачу ойланашца ву.

Дильбар. Дадас бийраш бегаш бацара. Цо боху, хьо шеге яийта ша дош ма деллинехь, Нурали ша лур ю аьлла халаташ эца г!ала вахана.

Гульчара (овглаз а йобдуш). Муха? Хинцале г!ала вахана х!ара?! Нуралий?

Дильбар. Вахна те! Дада и ч!огла дика хеташ а ву. Шепгара цуьнга и даккха а лур дацара.

Гульчара. Нурали а ву техьа?!

Дильбар. Со-со а йоьхна хилира, ю сайна хезча.

Гульчара. Собар, собар... (Халахетарца.) Хинца оо дерригенах а кхета. Цундела ваийтина хилла Нур-

лис шен деваша дада волчу! Цара барт бина! Нурали а
цаърца ву! Там! Цунна хаа, дада шира ладаташ ле-
лош вуйла.

Дильбар. Суна хетарехъ, ахъ Нуралица къамел
дича бакъахъа хир ду.

Гульчара. Цо динчул тлаъхъий?! И ган а, цуьнга
йист хила а ца лаа суна. Иштта майра хъашт дац суна!
(Елхаран къурдиш а беи) Со яра, Нуралн дика стаг ву,
моьттуш. Цо лаламат хаза дуьйцура тхойшиннан хиндол-
чу дахарх лоций. Гуш дерг хун ду? Сох там бала глер-
та! Ялийна ваьлча цахъ сацор ю. Ца оьшу суна иштта
майра.

Дильбар. Собар де, сих ма ло. Нуралига хатта а
хаьттина, цкъа муха ду, хаа деза.

Гульчара (йоблху). Шена зуда оьцуш верг, суна
майра хила мегар вац! Суна гина, сайн нана мел ирс до-
луш яра а. Ша къона къанъяллац дада волчухъ чlorla
дош ала а ца яьхъаш, схъаеана н. Суна хъашт дац иштта
дахар! Хлан-хla! Суна хъашт вац иштта майра! Ца
оьшу!

Камола уьйтlара схъа мохъ бетта: «Наб-м ца кхет-
та шуна цигахъ? Кхузахъ жижиг догуш лаьтта, шуьшиъ
цигахъ къамелаш деш la».

Гульчара (блаьргех долу хйш дla а дохуш).

Дlайогlу со хlокху сохъта, дlайогlу! (Уьйтle йолу).

Дильбар (ша цal). Со кхеташ хlума дац хlара...
Оцул гlалатдевлла техъа тхо Нуралих долчухъ? Хлан-
хla, хlета а, вета а къамел дан деза цуьнца.

Пауза.

Чуьогlу, гlожа tle а telаш, Камол.

Камол (оьглазвахана). Хlун низам хир ду цахъ,
хlусамнана цахъ хуьлуш а ца хилча?! Стенпахула лела
и хlитицалц?

Дильбар. Аса ма элира хьобга, мама гlуллакх до-
луш хьеелла, аьлла. Хьуна халахета оьшуш хlумма а
дац.

Камол (маьнги tle а вуьжуш). Со цомгаш ву, цхъан-
на а, сан бала а бац! Клант вахана лела, нус цомгаш-
чаьрга хьобжуш лела, йол, оьглаз а яхана, мотт боцуш
санина, йист а ца хуьлуш la, ткъа зуда... зуда начальник
язъелла.

Дильбар. Хьуна хала хлунда хета, мамех брига-
дир хилча?

Камол. Стенах воккхаве веза оо? (*Вист ца хуьлуш а лай*) Хьан порошокаша а гюли ца йо суна. Кхин а чlogla aglo лазабаьлла сан.

Чуьоглу Гульчара.

Дильбар. Хьо-х корта лозу бохуш арз деш вара... (*Турмал а оьций. Камолана тлейобду.*) Охьахаал аса ладуглур ду.

Камол. Кхин хлума ца хаьа хьуна, аса ладуглур дуй, порошокашший, ладуглур дуй, доцург. Хьуна хлум-ма а хезар дац. Сайна хаьа суна, сайн хлун лозу.

Дильбар. Со теша цунах. Делахь а суна хаа деза иза. (*Камолан некха тле турмал а хлоттош.*)

Камол. Хлун хезар ду хлоккхул юткъачу турмал чу-хула.

Дильбар (*ла а дуьлуш*). Садалал. Кхин а садала. Кхин ма далал. Хлай-хлай. Кхин а далал. Вукха аглор верзал. Хлай-хлай. Садалал... Аса хлокху сохьта банканаш юглур ю хьуна, сахилале хьо ма вадра хир ву хьо.

Камол. И дара суна оьшург, букъа тле банканаш юглийтар. И дуьйцучул, суна довха чай ло ахьа.

Дильбар. Хлан-хла. Цкъа хьалха банканаш юглур ю вай. Тлаккха чай а лур ду.

Камол. И хлун ду? Кху сайн цийнан да вац со хилица?

Дильбар. Хлан, дика ду, хлета. Хьуна банканаш юглийта ца лаахь, букъа тле бурч хьаькхна кеглат дуьл-лур ду аса.

Чуьоглу Тоджинисо.

Тоджинисо. Гуттар сихьелла сара со... Дика болх би́на аша, со ца кхачаре а ца хьоьжуш, яахлума йина.

Камол. Гуш ду, хьо муха сихьелла хилла! Цхьана мlaьргона лара-кх со, хьо ца ца кхочуш.

Тоджинисо. Болх lаламат дукха бу, Камол.

Камол. Майрачул болх беза бу-кх хьуна. Со вала а вела дlавоьлмича а, хуур а дацара хьуна.

Дильбар. (*терхи тlера бурч хьаькхина кеглат а оьцуш*). Вала хлунда ле? Аса бурч хьаькхна кеглат дуьл-лур ду хьуна, тлаккха, хьо валарна кхерам а бац-кх.

Камол. И хлун лобралла ду? Уыш-х кеглаташ бэ
кхин хлумма а яц!

Дильбар. Гульчара хи дал суна!

Гульчарас хи чухъ кад д'ало.

Тоджинисо. Везан дела, г'о де ахъа!

Камол. Хъо, йнст ца хуылуш, лад лыхъара-хх
Дильбара Камолан букъа т'ле бурч хъаххна кеглаташ
дохку, т'обхула гата а, йовлакх а хъарчадо.

Камол (обълазе). Стенна гулделла шу суна гонан!
Сан са хиница д'адолуш бен дац. Соьга хъобжуу
вайн уыт'ле а дэзлий, цигахъ хлун ду хъовса. Же, яд
Гульчара д'адежжа вайн эса, беша г'ур ду иза.

Гульчара. Аса д'адихкина иза-м.

Камол. Юха а д'адастаделла иза.

Белаш а саттайой, Гульчара арайолу.

Камол (Тоджинисога). Хъо стенна хъобжу оьга
Хъада яха а г'ой, аттана йол йилла.

Тоджинисо—Со хъаьжна. Цунна сахиллалц то
ур йолуш йол йиллина.

Камол. Со валийттина ца лаш, етт а балийта лав
хъуна?

Тоджинисо. Суна, Камол, хъо катыхна товара
лава. Дильбар, аг'ор а йоврзий, елало. Тоджинисо ари
йолу Дильбар кхечу ц'ачу йовду.

Пауза.

Камол. Ой, и хлун ю со кыйзориг? (Корта хъа
а ойбий д'а-схъа хъожу). Х'ай, мичахъ ду шу цигахъ
Дильбар! Х'ара хлун ю со кыйзориг! Уыш хлун ю ахы
оцу кеглаташ юкк'е йовххинарш?

Дильбар (чу а йовлуш). Хъуна хъайна гира-хх
аса уыш ц'еначу хи чухъ даиош.

Камол. И хлун ду ахъа суна дув'цург! Аса цкъа
дарбанаш леладайттина цахиларх, со лелур ву моьт
хъуна? хих оьцу кыйзоргаш-х ца хуылий?

Дильбар. Иштта хила дезаи ду и. Са а ца гат
деш, ладда йилла хъо.

Камол. Мел йилла веза со иштта?

Дильбар. Аса букъа т'ера кеглаташ д'адаххал
йилла веза-кх. Вижина йуьлуш, хъан са ца гатдалийта

аса радио локхуьйтур ю, хъанна хъаь, хаза эшарш хуь-
лий а

Дильбарас радио локхуьйту. Радио чухула схъахеза хелхаран
йиш, Чуйог'лу Гульчара а, Тоджинисо а.

Камол. (кыйла а луш). Тоьур ду! Бохий аса, тоь-
ур ду! (Дильбарас радио д'айоккху.) Кхин са ца тоха-
ло соьга, д'адаха кеглаташ.

Дильбар. Хиница а хъалхе ду д'адаха. Сатоха
ахъа.

Камол. Ой, ой! Д'адаха чехка, кхин ца лаьа суна
дарбанаш лело.

Дильбар. Хъо муха лела, жима бер санна! И-м
хъан дув'хъа лелаш дай.

Тоджинисо. Лазаво хир ву и, Дильбар, д'адаха-
хъа.

Дильбар. Хлума хир дац, хлума хир дац. Сихъ
д'адаьхча г'оли йийр яц.

Камол. Ой, хиница, кыйзийна ца лаш, букъ ц'е-
летта богуш бу сан! (Хъала а оьккхий, чухула ведда ле-
ла, букъа т'ера кеглаташ д'адаха а г'ерташ). Стента
хъобжуш лаьтта шу? Д'адахийша и наьлалт хилла ке-
глаташ сан букъа т'ера! Товелла со хиница.

Дильбар. Тлакх-м д'адаха а мегар ду. (Кегла-
таш д'а а дохий, вазелин хъокху). Хаза, юрг'лапах хъарч-
чий, охъавижа.

Камол. Д'аьллахъ суна гучура, и хъайн дар-
банаш а эций! Жижиг догуш ду! Хъожа ца кхета шуна?
(Гульчаре.) Хъо хлун деш лаьтта, барце котам санна,
соьга хъобжуш? Ца хеза хъуна аса бохург, — ц'ергахъ
жижиг догуш лаьтта. Со к'елвита-м ца г'ерта шу мас-
со а?!

Гульчара, йодий, арайолу.

Камол (чухула хъаьдда лела). Бегащтина ца аьл-
ла-ххи зудчун хъекъал пхидан ц'оганал бен дац аьлла-
чо. Хлун ду хъуна ламийнар, лор л'амайо, бохуш? И дар-
банаш лелорх даий, стаг хыйзор ду-кх. Хъо хъажа
езара хъо муха ду.

Тоджинисо. Камол, ца оьшуш ду хъан Дильба-
рана оьглаз эхар.

Камол. Суна хъехарш дан г'ерташ йоллу хъо а.
И тайпа дарбанаш, мостаг'ичуни бен лело мегар даца-
ра. (Дильбарана юххе охъа а хууш.) Хъайн марда цхъа

цуъррнг мукъана а ахъа лоруш хиллехъара, ахъа и дийр дацара!

Чуьогъу Гульчара.

Тоджинисо. Ахъа хлун дуьйцу, ва воккха стаг!
Дильбар. Карарчу берана а дохкуш ду и бурхъаькхина кергаташ, ткъа хьогъа итт минотехъ а са ца тохало!

Камол (*огълаз а вьодуш*). Баккхийчарна дуьхъаьлен йемина ю, моьтту суна, хьо. Бутт ца кхаьчна, хьосан хлусамехъ ехаш йолу, хлетте а хьо суна коьрта тлехаа глерташ йоллу. Хъайн низам хлотто глерташ. Хинца, ахъа дийцарехъ, хьо суначул дукха хууш ю-кх?

Гульчара. Дада!..

Дильбар. Сан дас-нанас баккхийнаш лара йамийна суна. Аса цкъа а вон дош аьллий хьогъа? Ткъа лобрийн глутлакхца дерг суна хьуначул дуккха а тлех хууш хилар, иза билгало йоллуш ду.

Тоджинисо. Ахъа дарбзанаш ца лелийча, хеначь талур вац хьо. Вайн бригадера хлора стаг учетехъ вухинца.

Камол. (*хъала а оккхуш*). Хлун боху ахъа? Суна тлехъ куьйгалла дан глерта хьо? Хъайн майрачочул корта хъалаайба глерта хьо? Ворлур а вац со кхана балха. Дийр дац аса ахъа бохург. (*Дильбара шен огълазъа хар ца гайта дланехъа йолу*).

Тоджинисо (*эсала*). Аса цкъа а ца дина хьуна тлехъ куьйгалла, я хинца дан безам а бац. Къа хир ду хьуна, воккха стаг, ахъа ишттанаш дийцича. Ткъа хинца.

Камол (*цуьнан даша юккъехула*). Ткъа хинца хьо сох йовдал ван глерташ ю-кх, берриге а, сох боьлуш, кхардийтархъама!

Тоджинисо. Эхъ дац и алар? Цхъанна а коьрта чу доглур дац иштта сонтаниг дан!

Камол (*кхин а члогла огълаз а вьодуш*). Хла-а-а! Ахъа ларвийр ву-кха со хинца. Йоккха хъаькам хили хьох хинца! Колхозникаша, сий дина, бригадир хаьржина-кх хьо! Хинца цлахъ суна коьрта тлехаа глерта-кх хьо!

Гульчара. Тоййга, дада! Аса дойтур дац хьогъа мамина халахетар!

Камол. Хіан, хьо а ю хьайн дена дуьхьал?! (Зудчо). Гой хьуна! Вочу Іожа тӀе муьста лежаш латадо. Кураяла хьайна хӀинца, гой хьуна, йол а хьуна тӀехьа хӀоьттина, дена дуьхьал яьлла!

Дильбар (сик ца луш, кӀамел дан а гӀерташ). Цхьа Гульчара хилла ца Іа ишттаниг-м, со а ю, колхозникаш а бу нана ларийир йолуш-м. Хьайна тӀе юргӀа а тасий, охьавижа хьо, дада. Хьо оццул карзах хӀунда ваьлла, суна-м ца хаьа. Мамас хьобга цхьа а хьуна халахета долу дош ма ца элира.

Тоджинисо. Наха со лара а лору, сох дагабовла а богӀу. ХӀокху сайн цӀа чухь аса хӀуьа а аьлча а, иза нийса хуьлуш дац-кха.

Камол. Еррите юртана хьалха а кӀадбоцчу ваьккхина ахьа со. Хьо хоржучу хенахь, ца лаьа суна, хӀунда ца элира ахьа.

Тоджинисо. Аса иза нийса ца аьлла. Со, харжа хьакъхиларна, хаьржина. Сох теша колхозникаш.

Камол. Гой шуна, жоп муха ло?

Дильбар. Хьайга догӀа ахьа ъа, дада, хьайга.

Камол. Суна дуьхьалдовла барт-м ца бина аша. Мила ву кху хӀусаман да? Мила ву сан цӀа чухь асачул лекха корта хьалаайба гӀертарт?! Мила ву доьзалан корта?!

Дильбар. Сацахьа дада, мепар дац...

Камол (ла а ца дуьлуш, мохь бетта). Аса ма бохху хир ду! (ГӀайбеш лаьтта кхуьссу.) Шайн низам хӀотто гӀерта шу?! Суна дуьхьал барт бина аша?! (Тоджинисо а, цунна тӀаьххье Гульчара а цьӀтӀе бовлу.) Аса ма бохху хир ду дерриге а! Дерриге!

Дильбар. Со дуьнен тӀе яьккхичхьана, цкьа а хӀура тайпа кеп ца гина суна сайн да вехачу чухь. (Лаьттар гӀайбеш схьа а оьций, маьнги тӀе а дохкуш).

Камол. Ца гинехь, хӀинца гур ду хьуна!

Дильбар. Хіан-хӀа. Тхо оцу гӀуллакхашца товр дац. Хезий хьуна? Товр дац!

Камол. Сацийта! Аса Іамор ю хьо боьрша стаг лара!

Дильбар. Хьо тавелчахьана, оха кхечу тайпана дуьйцул ду хьобца. (ДӀайовду.)

Камол (гӀайба а ластош). Цкьа а толур вац со! Аса аьллий, иштта хир а ду!

Кирхьа

II.

Оццу цѣа чухъ шозлагѣчу дийнахъ. Сцени тѣхъ Гульчара а Нурали а, Дильбар а, еллаелла йолчу уйтѣ йолучу неларехула арахъуйсуш бу. Кирхъа дѣделлале хьалха, уш цхъа хѣума дан барт а бина, цунах сакъераделла бу.

Дильбар (Гульчаре). Аса ма бехира хьобга, цкъа хьалха Нуралих дагаяла.

Нурали. Деллахъ, Дильбар, мел дика дага а деа-кх хьуна иза.

Гульчара. Вайн цунах гѣуллакх ца хилахъ, тѣакхъа?

Нурали. Хир ду, ма кхера хьо.

Дильбар. Кортъа дерг — дела ца луш, боккъалла а лелар ду. Диц ма лолаш. Тѣаккхъа цунна дагадогѣур дац.

Нурали. Хѣай, хѣай. Дерриге а бакъ долуш санна дан деза. *

Гульчара. Со хѣетте а ца теша.

Нурали. Сих ма лохъа. Тешахъа сох, вайшиъ нр долуш хир ду!

Гульчара. Селхана чѣогѣа халахеттера суна, хьох лаьцна Дильбарас сайга иштта аьлча.

Нурали. Нагахъ санна, хьо соьга яла иза хиллане реза ца хилахъ, хьан нана хир ю реза.

Гульчара. Тѣаккхъа, иза юхъа гѣовгѣа ян волаѣур ву-кх.

Дильбар. Хѣан-хѣа, тахана, хѣета а, вета а тешо веза вай иза, ваьш бакъ хиларх, иза бакъ ца хиларх. И вайга ца далахъ, кепек бац вайн мах.

Нурали. Са ма гатде ахъа. Хила ма деззара хир ду хьуна дерриге а.

Дильбар. Дела ма лолаш. (Урамновкъа хьожу). Ой, дада ву вогѣуш. Нагахъ цунна вай цхъаьна гахъ, дерриге а доьхна.

Гульчара. (Нуралин куьг а лоций кхечу чу ийза-во). Чехкка схъавола кхуза.

Кхобъа а, додий, кхечу чу доьду. Цхъа клезинг хан яьлча, карахъ гѣаж а йолуш, чувогѣу Камол.

Камол. Хѣей! Мила ву чухъ? (Неларх гѣиж етта.) Хѣусамда кхъачна цѣа! (Неларикахѣла кхечу цѣенош чу)

хьовжу). Цхьа а вац. Ца хилча а кIадда а бац. Жимма волавелла ма лыллинехь, оцу сохьта товелл-кх со. ХIин-ца-м кхоччуш товеллера со. Председательца кIамел дан аьтто цахилар ду новкIа. Сарахь цIахь карориг хир ву суна иза. Со, Камол, зудчо куьйгалла дечу брига-дехь вуьсушний? ХIан-хIа! И ца деш, со-х, охIа а кхетта жIыр ву! (*Мабнги тIе агIор воу.*)

Нуралис араара чу мохь бетта: «Камол, ва Камол, чухь вуй хьо?»

Камол (*казахетарца*). Чухь ву, чухь ву, чувола! Чу-вогIу Нурали, карахь хIуманах бина шад а болуш.

Нурали (*чIогIа*). Муха ю хьан могашалла?

Камол (*кхоблина*). Дика ю, товина со...

Нурали. Со хIитица кхаьчна гIали чуьра юха. Цигар-чу промкооперацин артелан белхалошца дов а дели сан.

Камол. Стенна тIовхула?

Нурали. Царига моьтту, клубана еш хилча, хIума мух-мухха а ян мелар ю. Бакъду, со-м иштта атта левнийр вацара цара. Диван тIе кхин тайпа хIума ца тоьхча а, шкафан когаш кIаго ма беззара кIага ца бича а, ца би-ти аса уьш.

Камол (*цуьнан карарчу шаршух бинчу шоде а хьовжуш*). Гм... ца битинц? Дика кIант ву.

Нурали. Аса элира цаьрга, тхуна и тайпа хIума-наш хьашт яц, аьлла. Оха уггар тоьлла дика а, каза а йолу хIуманаш бен ца оьцу.

Камол. Нийса аьлла.

Нурали. Хаа деза шуна, шайн заказчик эвлара стаг хиларх, хIун ю а ца хуурш йохжа шайн аьтто хир боцний, оцу амалах хада деза шу. Иштта эли аса. Со вол-чу клубе оьхурш, эли аса, кIахьегархой бу, муьлх-муьл-харш бац. Лара беза.

Камол (*куьйгаш вовшах а хьовкхуш, чIогIа лерина шаршух бинчу шоде хьовжу.*) ЭхI! Деллахь, ма дика аьлла ахьа и!

Нурали. Аса боху, цу шун диванан букьтухийла тIе хIиттийнчу куьзган чу хьовса мехкарий баьхьар а бац. Шаьш хьовоал оцу куьзган чу, шуна-х шаьш а девзар лацара. Лергашка кхаччалц-х яший шун батт.

Камол (*воьлу*). Деллахь, ма велий ахьа со.

Нурали. Куьзган чу хьаьжна артелан председа-тель эхь хетта висира! Схьа а эцна, морзах тоьхна цо куьзганах, аьтта дIадахийти куьзга. Цул тIаьхьа мохь

бетгара цо,—мицахъ ву браковщикъ? Мича куьцахъ до аша заказчикана продукции дла? И а аьлла, суна хьалха бехказвийла хлоьттира иза. Цуьнца глуллакхан хьокъехъ барт а бина, со цла веа. Машина тiera охьа вуссушехъ, хьо волчу схьа а веа.

К а м о л (*шаршух* бинчу шода тiera блаьрг дла а ца боккхуш). Дика болх бина веана. Вайн боьршачийн къамел, тешаш боцчухъ дан деза.

Н у р а л и. Гульчара цлахъ юй?

К а м о л. Цхьа а вац. Вайшиъ ваьшшиъ ву.

Н у р а л и. Айхьа суна делла дош диц-м ца делла хьуна?

К а м о л. Муха дицло иза? Дезаш вац со, шен дашах вохар.

Н у р а л и (*шад схьа а бостий, аьхкенап халат схьайоккху*). Массо а туькана чухула чакхвелира со... Кхул тоьлуш халат ца карий суна. (*Халат Камола тleюху.*)

К а м о л (*резахилла*). Кхул тоьлуш ерг хир а яцара.

Н у р а л и (*шозлагла халат а схьайоккху*). Хинца хIара тIехъ юй, хьажахъ. ХIара Iай юхург ю. Суна моттарехъ, шеллур вац хьо, тleюьйхича. Хьо реза хир я ца хир-м, хаац. Даггара, сайн ницкъ кхочург да-м гIиртира со.

К а м о л (*халаташка хьобжуш, клади чlogla дуь а, хьобжу*). Баркалла хьуна, со реза ву. Халаташ лъика ю. Кхарна тIетоьхна дари хаза а, чlogla а ду.

Н у р а л и. Сайн ницкъ ма кхоччу хьуна хазахетарг дан лаьара суна, ахьа со ирс долуш варна.

К а м о л. Куьйго дуьлу куьг, сан жIант.

Н у р а л и. Кхин цхьа совгIат а деана аса хьуна.

К а м о л (*цецваьлла*). СовгIат, элира ахьа?

Н у р а л и. ХIай-хIай, совгIат. (*эткаш схьа а йохуш.*) ХIара эткаш сайна цхьана туькан чухъ гича, ойла йира аса, хьуна хазахета ма мегара хIорш, аьлла. Юстахьа уш.

К а м о л. (*эткаш тleюху*). Дика эткаш ю. (*куро чухула волавелла лела*). Делахъ хIета, хIинца глуллакхах лаьцна дийца а мегар ду. Суна хетарехъ шуьшиннан ловзар цхьа кIатра даьлча дийр ду вай.

Ший а дечган маьнги тle охьахоу.

Н у р а л и. Аса тахханехъ Гульчараца къамел дийр ду. Хуур ду вайна, цо хIун олу.

Камол. Гульчараца стенна до. Сан клант, чапахъ санна да резахимлехъ — иза делан шен лаамца хилла глудлакх ду хьуна...

Чуйоглу Гульчара.

Гульчара. Пеш лато сирникаш ца карош, лела-кх оо.

Нурали (воккхаверца). Гульчара, де дика хуьйла хьан!

Камол. И хлун ду, чу а еана, нехан стаге маршал-ла а ма ца хьатги ахьа? Маца дуьйна йолаелла хьо, сан хлусаме веана хьаша ца лара?

Гульчара (сирникаш ловху). Со, дера, йолаелла, хьобгара со эца герташ, хьешо и халаташ хьуна тлеюьхичхьана схьа.

Нурали. Гульчара! Со кхеташ вац...

Камол (вон олу). И хлун къамел ду ахьа дийриг?!

Гульчара. Глудлакхашка хьаьжжина ду-кха сан къамелаш а.

Камол. Хлун глудлакхаш ду ахьа дуьйцурш, хлун ду хьуна цаьрца гуш?

Нурали. Гульчара! Хьуна хлун хилла?

Гульчара. Ала дезарг аса аьлла, кхин сан ала хлумма а дац. (Нуралига.) И хьайн халаташ а эций, яхийталахъ кхузара чехка. Дукха мерза дийцира ахьа соьга хьалха, хинца дукха клон ду суна хьан хабар.

Камол. (Нуралига). Тергал а ма де ахьа цо дуьй-цург. Маре ма хьахиннехъ, маосо а йола а лелайо хьуна и моханаш.

Гульчара (обглазе). Дас лелочух аса тамаша ца бора, и къена стаг ву, амма хьо... Эхъ ца хета хьуна!

Камол. Стенна хлиттаво ахьа иза юьхьаьржчу? Іадатца догглург лела до-кх цо!

Гульчара. И вайн Іадат дац.

Нурали. Хлун динна аса вониг?

Камол. Цхьа а вониг ахьа динна дац, цундела ла а ма дерла ахьа цо бохучуьнга. (Гульчаре.) Хьо а туьха тесна пхьид оанна, дукха ирх а ма кхиссало. Цхьа кира даьлча шуьштиннан ловзар хир ду. Аса нштга сацийна.

Гульчара. Хир дац ловзар! ДІаяха хьайна тІера халаташ, дада. (Нуралига.) ХІ-а-а! Эткаш а еана

ахьа? Кхана уьстагІий далорг хир ду ахьа-м. Сох маса юргІа дала тІелаьцна ахьа сан дена?

Камол. И боьршачу нехан гІуллакх ду, хьо хьайн гІуллакх доьчу юккье ма гІерта.

Нурали (*ша хІинцца бен ца кхеттачух сурт а хІит-тош*). Гульчара! Хьо гІалатъяьлла! Хьуна моьттург дац хІара! Аса, дукха хазахетта, хьан дена совгІат эцнера... кхин хІумма а дац...

Камол (*воьхна*). Муха? Кхин хІумма а дац? ХІун совгІат?.. аванс яц хІара?

Гульчара. Ю, ю,— аванс! (*Нуралига.*) Кхуза богІу некъ бицбалитталахь хьайна. Со а йицьбелахь. Ца оьшу суна иштта майра!

Камол. Саийта!

Гульчара. Нурали, ахьа ишттаниг цкьа а диьр ду моьттуш яцара со! Хьо, аса хьайга хаза аьлча, дІа ца водахь аса ерриге юьртахь а вийцина чакхвоккхур ву хьо! Аса массаьрга а дІадуйцур ду, клубан заведуюши волу хьо, хьайна зуда эца муха гІиртира... Ахьа а ма белахь, дада, дегабаам аса и колхозан собранехь дІадий-царх. Со дикка а, аьллар диьр долуш а ю, амма сайна цатамберш леладойтур долуш-м яц цхьаьнге а.

Нурали. Гульчара! Дага а муха деана хьуна, аса иштта сонтаниг дан тарлора, аьлла. Хьан да Камол, хьо сайга яийта резахилча,— айса хІун диьр ду ца хууш, дукха хазахетта хьаьвзира со! Уггар ирс долуш стаг хІмла дІахІоьттира со. Сайна иштта хазахетарна, хьан дена совгІатана еанера аса и халаташ. Там барх лаьцна кьамел тхойшиьнан хІлла а дац. Бакъ цуь аса дуйцург, Камол?

Камол (*шена тІера схьа а йоккхий, халахетарца хІлит цІенкьа охьакхуссу*). Ахьа хІун боху а ца хаьа суна! Хьайн совгІаташ а эций, дІагІо хьайна.

Нурали. Камол, ахьа-х хІинцца бехира со сайн дашах вухур волуш вац. Ахьа-х дош деллера...

Камол (*шолгІа халат а схьа а йоккхий, цІенкьа охьакхуссу*). Суна кІадда а ца хаьа. Ца оьшу суна хьан совгІаташ.

Нурали. Со хьох тешна вара...

Камол (*эткаш схьа а йохуш*). Со хьох а вара тешна. ХІинца хаьа.

Нурали. Гульчара аса харц дерг ца дуйцу хьуна, аса дуйцург бакъ ду.

Гульчара. Суна хлумма а ца хаа, ца хаа...
(Йодий длайовду).

Пауза

Нурали. Камол, хьо вист а ма ца хуьлу? Ахьа аьл-
лера Гульчаре, аса там бала тїелаьина, аьлла?

Камол. Витал со, суна кїадда а хаа а ца лаа!..

Нурали. И хлун «аванс» яра ахьа хїинца хьахий-
«арг»?

Камол (даггара). Со, хьо вуьззина кїант ву, моьт-
туш вара, хьо, «совгїат» а дина, кїелхьарвала гїерташ
хїлла! И тайпа халаташ ца гинарг-м вац со? Сан йол
хлун гом я астагїа ю? Кхин мах бац цуьнан?

Нурали. Ой, ткьа Камол, боккьалла а цунах
там безаш ву хьо?

Камол. Аса хьайна и иштанехьа дїалур ю-м, ца
моьттура хьуна? Мичахь гина хьуна кху вайн эвлахь
Гульчарал тоьлуш йол?!

Нурали. Хїа-а-а! И хїллени хьуна датахь! Иштта
хїлтийца хьо! Тоххарехь деллачу їадатех а тасавелла
їаш ву хьо? Хїинца хаа суна, Гульчара оьгїаз хлунда
яхаца хїлла. Бакь яхана хїлла! Ца хаара суна, хьо
иштта тїаьхьависина стаг вуйла. Хьо иштта хїларна,
эхь хета суна.

Камол. Хьо, со юьхїаьржачу хїотто-м ца веана?!
Аса даьхна-м дац и їадаташ?!

Нурали. И їадаташ хьалдолчуша даьхна ду. Уьш
советски лавтта тїехь боцу дуккха а хан ю! Хьуна йохка
лїгїна... Ойла ехьа айхьа, шен йол йохкар! Их советски
законашкахула чїогїа таїзар деш гїуллакх ду.

Камол (дїагов). Со хлумма а лууш вацара. Аса
кхайкхїна а ца валийна хьо, аса сецош їаш а вац хьо.
Дїаваха мегар ду хьуна.

Нурали. Гульчара йолчуьра со цхьанхьа а гїур
вац дїа. Суна дукха еза їза. Цуїна со а веза. Хьуна,
хьайн йол ирс долуш хїлар, ца лаа.

Камол. Хьо санна долу ирс-м тхуна кхїн а ка-
рор ду.

Нурали. Амма хьо хууш хїлалахь, хьан резахїлар
и башха оьшуш а цахїлар. Тхо бераш а дац, хьан гїо
доцуш а мегар ду тхо...

Гульчара (*Нуралига*). Хьо хинца а кхузахь ву?
Хьо стенга сатуйсуш ву?

Дильбар (*халаташка хьовжу*). Хьажахь, хила а
хиллийца иштта! Хьан сана... Дада, суна цкъа а дагахь
дацара ахьа ишттаниг дийр ду, аьлла. Вайх нах кхаьр-
да болу хлума хлунда леладо ахьа?

Гульчара (*Нуралина тле пелг а хьажош*). И ву
бехкениг, и халаташ яхьаш веана волу!

Нурали. Гульчара! Дильбар! Кхузахь глалат даьл-
ла. Камол соьгара Гульчарах там безаш хилла хилла,
ткъа суна и ца хьара.

Камол. Сацийта! Аса цкъа аьллий хьовга цунах
дерг, кхин юха эр дац. Яхийта кхузара!

Дильбар. Стенна эькхаво ахьа иза! Муха хилира
шун и глудлакх, Нурали? Дийцахьа.

Нурали. Камол оьглазъоьху. Тхойшиннан томах
лавца къамел хилла а дац! Кхо суна хазахетар дира,
аса кхуина а дира.

Гульчара (*Нуралига*). Ахьа уьстагий а, юргланаш
а дала тле ца лецира?

Камол. И хьан глудлакх дац!

Нурали (*Гульчаре*). Дера, ца лецира.

Камол. Яхийтал, яхийтал массара а хлукху чьура...
Эхь дац, цомгаш стат садаа цавитар? Корта хьовзий-
на-кх кхара сан. (*Маьнги тле аглорволу*).

Тоджинисо. Къардоблча санна хлунда до аша
къамелаш? Ураман новкъахь хеза шун къамелаш.
(*Цхьаьнггара жоп а ца хуьлий, доккха са а доккхий, глан-
та тле охьалахло.*) Кладъелла со... (*Жимма йист ца
хуьлуш а тай, тлаккха Камоле.*) Тахана Мусаджан вара
соьга, хьан могашалла муха ю, балха ара а маца фоту
и, бохуш, хойттуш. Иштта Шариф а вара.

Камол. Дага а ма дайиталахь, дага а, со хьайн
бригадехь вуьсур ву, алий. Сарахь председатель волчу а
вахана, со кхечу бригаде воккхуйтур ву аса. Ца лаьа
суна, хьовга сайна тлехь куьйгалла а дойтуш, нах сайх
белиьта.

Тоджинисо. Хьан-м суна муьтлахь хила ца дезий,

установка муьтлахъ хила дезий. Суна вон хлумма а ца го, тахана хьох, Умедан метта, вайн бригадехъ коьрта хидиллархо варх...

Камол (цецваьлла). Хидиллархо вина сох?

Тоджинисо. Нах хьо хестош бара. Суна и хаза а хийтира... (Камол дукха хазахетта ву. Охьа а хоий, шен мекхаш а хьийзош, можах куьг а хьокхуш, Ia и. И а гина, чухъ берш вовшашка хьовсу. Тоджинисос шен майрачун букъа тлехъара дIа, куьйга эшарца, ларлуш хила олу)

Камол. Нахана хаьа дан дезарг. ХIан... И Умед чIогIа хийца а веллера.

Дильбар. Аса декъалтво, хьо, дада! (Камол жимма хеба. Эхъ хетий, йовхарш йо.)

Тоджинисо. Хьо ма сингаттаме ву, Нурали? Охьахаа. Могаш вуй хьо?

Нурали. Баркалла хьуна Тоджинисо, могаш ву...

Дильбар. ХIиьнца щхьа блегийла доцу къамел хиллера кхузахъ. Дада жимма сих а велла, Нурали халхетта ву.

Тоджинисо. ХIара хIун халаташ ю аша дIа-схьа кхиссинарш?

Дильбар. Оцу халаташ тIовхула ду и дерриге а. Нуралис елла хилла уьш, дадас дош делча, са а къера-делла...

Камол. Дика ду, дика ду, тоьйта ахьа хIинца.

Нурали (Тоджинисога). Суна Гульчара еза, цунна со а веза.

Дильбар (чехжка, Нуралин даша юккъехула, сакъералтой, халат схьа а оьций, олу: «Хьажахъ, мама, мел хаза ю Нуралис дадина совгIатана елла халат. Юстахьа, дада, хIара-м хьуна тIехъ йича санна ю».

Камол (вон а хьожуш). Юьстина аса...

Нурали. Тоджинисо со ахьа дош аларе хьожуш ву.

Тоджинисо. Сан кIант! Сан майрачо аьлла дош,—иза сан дош а ду.

(Камола, резахуьлий, можах куьг хьокху.)

Цо шуна дош деллехъ, ирс долуш хуьйла шун барт, сан бешаш. Аса, шуьшиъ резахир долуш, дика ловзар дийр ду шуна.

Камол. ХIун элира ахьа? Ловзар?..

Пауза.

Массо а ладоьгуш ла.

Ловзар аса дийр ду! Хіара мехкарий, шайна марех дерг хеззашехь, юхагІерта буьйлало. Цкѣ яха лаьа, гІаккха ца лаьа, бохуш хуьлу. Аса ма бохху хир ду дерриге а! (*Лавттара халат схьа а обыуш*). Хіара хІун ду, ерриге дІа-схьа а кхисина. ХІан, дуьлол, хІума юур ю вай. Сан кхана сатоссушехь хьалагІатта деза. Умед бохучу оцу лодаро арыкаш тергал ца деш а латтийна, хи цхьанхьа хІорд хІлла лавтташ ду, вукхузхьа якѣа а елла лавтта. Аса бІозза баьхна цуьнга иза.

Тоджинисо. Сангина тахана элира, хьол дика оцу гІуллакхца цхьа а ларор вац, аьлла.

Массо а вовшашка хьуйсу, ца бийлабІла а гІерташ.

(Нуралис, кѣайлаха некха тІе куьг а дуьллий, охьатІарца Дильбарана баркалла олу, цо иштта дикачу агІор и гІуллакх дерзорна. Гульчара а, Дильбар а ела ца яла гІерташ лавтта. Тоджинисос цу шинга, бетт тІе пІелг а буьллий, слаяла мегарг цахитар, хоуйту).

Камол. (*ЧоггІа*). КІира даьлча ловзар хир ду! Собгахула бен оцу гІуллакхца тІехь цхьаммо а куьйгалла ма дойла. Аса ма аллара хир ду дерриге а! (*Курра уьйтІе волу*).

Гульчара. Мел дика чакхдели-кх дерриге а! Со, дада юхьхьа вер ву, моьттуш яра.

Дильбар (*йоблу*). Юхьхьа ваьлча а, ца ваьлча а, дахаро шениг схьа ца доккхуш ца дуьту!

Нурали. Цунна хІира, бакъ дерг вайгахьа дуйла.

Тоджинисо (*Гульчарий, Нуралий мара а дуьлуш*). Сан хьоме бераш, гуттар а ирс долуш хуьйла шуьшинан дахар. Дена оьгІаз ма гІо шу. Цунна а хуур ду, шІрачу Іадаташца ваха мегар доций. Мичара дага-деана хІлла, хьовха, цунна оцу кѣеначу Іадатех тасава-ла? ХІинца уш лело гІерташ стаг гича велава-ла догІу. Массо а бела беа цу тайпана шайна тосадел-лачух.

Кирхьа

Нохчийн матте яькхкинарг А. Хамидов

А. Ульяновский

УГГАР ХЬОМЕНИГ

(цхъана дскъехъ пьеса)

Дакъалоцуш берш:

Ганна Чубенко

Джон Говард

Монти Хилс.

Я ден столний, ши гланттий.

Неларехъ, глеметта хьюттина, ах тлемалочун хорма о тлехъ, хьан тлехъ тлпча а йолуш, латташ ву Монти Хилс.

Хилс (неларал араха волчуьнга чукхойку, шуьйрра куьг а тосуш) Плиз! Чупола!

Меллаша ца чу йоглу, оза, бос а байна, ханна 23 шо хир долуш йолу йол, Ганна Чубенко. Цунна тлехъ баса а яьлла, тиш а елла кеч ю, ткъа когахъ дукха лелийна, йоха а йохна йолу ма-чаш ю. Хилс, и шена юххехула тлех а йодийтий, чехка цуьнга хьа-жа а хьожий, ца чуьра араволу, ткъа нел тлехъовлу Чухъ ша йксина Ганна, гланта тле оха а лахлой, гоьл тле куьйгаш а дох-кий, ехха хьъна ла. Геннахъ сахъат дека хеза.

Ганна (доккха са а доккхуш). Мел кладъелла-кх со... Цхъа клеззигчу ханна тийна ду. Нел длаеллало. Чу-воглу, дика тле хлума а юьйхина, ханна 35 шо хир долуш жима стаг Джон Говард. Цхъа масех глулч хьалха а йок-кий, цо маршалла хаттарца Ганне куьт кховдадо.

Говард. Суьйре дика хуьйла хьан хьоме Ганна! Со глалат ца ваьллехъ, хьо Ганна Чубенко ю-кх?

Ганна (хьала а эккхаш). Хьо тхуна тлаьхъавса ний? Веаний? Мел сатнийсир-кха оха шуьга!

Говард (цуьнан куьг а лоцуш). Суьйре дика хуьл-да, суьйре дика хуьлда хьан, хьоме Ганна. Цкъа вов-шашна довза вайша: со Джон Говард ву Нью-Йоркера.

Ганна (оцу сохъта юха а йолуш). Бехк ма билла-лахъ... Со-м, хьо оьрсий ву, моьттуш яра.

Говард (вела а луш). Ткъа иштта дика буьйцу аса оьрсийн мотт?.. Аса Москвахъ кхо шой ах шой даккхар ду, хьуна, иза. Дападогний хьуна тлом болчу хенахъ Лэйд-лизаца цхъацца оьшурш латтийна?..

Ганна. Хьо вариш соьга баракера схьакхайкийти-
нарг?

Говард. Со вара. Делахь а, хIара хIун къайле
йолуш стаг ву техьа, я хIун толлуш ву техьа, я иштта
цунах терниг аса леладо алий, дага ма далахь. Со сайн
гуллакх долуш стаг ву, хьуна. Со «Марк стэнли энд
компани, Бразилия» олучу фирман агент ву. (*Цехьа-
на тIе а воьрзуш.*) Дагахь дерриг дийца мегар дуь
хьобца?

Ганна (*ладогIна*). «Дагарий»? Дагара шен гер-
гарчаьрца я доттагIашца бен дуьйцуш ца хуьлу аьлла
ца хета хьуна?

Говард — Ткъа вай доттагIий дац? Вайн массе-
ран а мостагIчуьнца вай цхьаьна тIсм бинадйь шо вай-
на эрна дайна техьа? Суна хаац, шун тхобца, американ-
цашца, юкьаметтийг муха ю, амма тхо... тхо оьрсий
лара а, беа а Iемина ду.

Ганна (*цалшарца*). И безам суна сайна тIехь Iала-
мат дика хаалуш бу.

Говард. Хьан къамеле ла ма доьгIинехь, хьо ца
тешаш хилар, го суна, иштта ца тешаш хила цхьацца ба-
хьанаш долуш а, дера, ду. Амма, тешалахь, Ганна, хьо
кху лагерехь хилар цхьа хIун ду а ца хууш Iоттаделла
гуллакх ду хьуна. Цунах лаьцна ду суна хьобга дийца
луург а.

Ганна (*луьра*). ХIара, суна, ахьа эрна хан яIа ца
оьшу, моьтту-кх.

Говард. Иштта деща и?

Ганна Ду.

Говард (*куьйгаи дIа-схьа а тосуш*). ХIун дийр ду
хIета... Бехк ма биллалахь, аса хьо меттах хьеярнэ.
(*Iодики еш байн корта охьатаIабой, юха а воьрзий, дIа-
лоьду.*)

Ганна. (цунна тIаьхьа а хьожий). Ма тамашина
хIума дара и... Кхечу тайпана хила езаш хиллерий техьа
со? Хьанга хаа, цуьнгахула ца! хаа аьтто хуьлий а?..
(*Iодий неIара тIе а йобдий, и дIа а йобллий, мохь бет-
га.*) ЛадогIал! Хьан цIе хIун ю? Мистер!

Пауза

(*HeI тIе а чIогIий, ойланаш а еш, стоьлана тIе йогIу.*)

Со, стенна а эшнехь а, эша-м эшна, хьуна, цунна.

Говард (*непарехъ гучу а волуш*). Хьо кхайкырий
соьга?

Ганна (*юха а йорзуш*). О!

Говард (*корта а талош*). Со хьан глутлакхана кий-
ча ву-кх.

Ганна (*дегаза ела а квежий*). Гуттар а вуй хьо
иштта кийча?

Говард. Зударийн глутлакхана-м ву гуттар а.

Ганна (*цубнан озах терра аз а далаш*). Цхьана
ширчу дийцаршкахъ хуьлура ахьа ма дийцара.

Говард. Иза вон ду ткъа?

Ганна. Дац, дера-кх, дыка ду-кх. Аьлларг дечаьр-
га безам болуш ю со-со а.

Говард (*вела а луш*). Хьо цхьа клезинг амална ха-
ло стаг йолу дела, бохтий ахьа?

Ганна. Суна ца! дийца глерташ вацара хьо?

Говард (*вела а квежаш*). Хьуна новкъа-м хетар
дац аса цхьа цигаьрка озарх?

Ганна. Озахьа, хьайна лаахъ, шиъ.

Говард. Баркалла. (*Цигаьркаш схьа а йохуш*.)

Ганна. Ой! Тхаш «Казбек» яц уьш?

Говард. Ю-те, «Казбек» ю. Москвахъ хлукху ци-
гаьркашка марз а велла, хлинца Россера кхоьхьуьйту
аса хлорш сайна. Юккъехула хатта аса, хьо хиллий Мос-
квахъ? (*Цигаьрка латайо*.)

Говард. Башха глала ю иза. (*Ойланашка вобдий,
кюр дла а ховцуш*.) Дагадогий хьуна: Горькийн урам,
метро... Кремль?.. Москва! «Мел дукха хлума хаздо-кха
оцу дашо оьрсийчун дагна, мел дукха хлума дападоуьй-
ту-кх...» Хлара, глутлакхах лаций дийца вайша. Хлара,
хьоме Ганна, уггар хьалха суна хаа луур дара, кхузар-
чу комендантехула суна хьох лаьцна хийнарш, бакъ ду
я дац? Цо соьга ханйтира... Уггар хьалха, хьо украинка
хилар; шозлагла, хьан да шахтер хилар; кхозлагла,
1942-чу шарахъ хьо юккъерачу школахъ 7-чу классехъ
ловнуш хилла хилар. Цул глатьхьа цо ханйтира, Украина
длалаьцна йолчу хенахъ, хьан да немцаша вийна хилар
а, шуи ценош дагийна хилар а, хьо хьайн ченах а як-
кхина, болх байта Германе йигина хилар а. И дерриге
а бакъ дуй?

Ганна. Бакъ ду.

Говард. Дика ду. Тлаккха ханйтира цо соьга, хьо
лаламат хала амал йолуш стаг хилар а, немецки коц-

лагерехъ дина ца Iаш, кхузахъ, оха меттахбаьхначу на-
хана йиначу лагерехъ а, цхьацца хьоьгара дийллачу гIул-
лакхашна, хьуна тaIзарш дина хилар. (Вела а кьезаш.)
ВорхIе а хала бехк тIетелaбо цо хьуна: цхьацца лагеран
хьаькамашка законехъ доцурш ахьа де бахар а, дукха
саьхьара ахьа хьайн накъосташкахьа гIо дохуш хилар
а, цул совнаха... Хьан ядар а. Дага ца догIу суна, хьо
шозза едда, моьтту суна?

Г а н н а. Кхузза бен ца едда.

Г о в а р д. Кхузза? (Воьлу). И сов ду! (тIараш вов-
шахдетта). Бакъ боху, бакъ боху! Иштта хила а еза
йоI!

Г а н н а. Кхин дIа.

Г о в а р д. Царал совнаха, цо хайитира, Россех цIа
яхийтар доьхуш, ахьа дукха хан йоццуш юха а заявлени
делла хилар а. Хьуна тIаьххье, хьо баьчча а лоруш, ла-
герерчу оьрсийн кхечу мехкарша а, ахьа делларг саина,
заявлениш делла хилар. Уьш ду-кх уьш дерриге а. Ам-
ма, суна уьш хьашт ма-дду кхачо еш дара, цул тIаьхьа,
суна хьох дерг хаа линра. Хаа линичул тIаьхьа, аса са-
цийра хьуна гIо дар.

Г а н н а. Ахий? Суний?

Г о в а р д. ХIай-хIай. Амма, цкьа хьалха хьайга
цхьа хаттар дан пурба ло суна. Айхьа, Россех яхийтар
доьхуш, маситта заявлени далале хьалха, массо а хIума
дика уьйзирий ахьа?

Г а н н а. И тамаше хаттар ду. Аса н оза оьшуш а да-
цара.

Г о в а р д. Вон моьтту хьуна иза иштта, оцу гIулла-
кхах лаьцна хьуна моьттург аьттехьа а дац хьуна. Ахьа
Iаламат дукха халонаш лайна, цундела, хIинца дукха
кьинихетам боцуш хир дара, кхин тIе а хьо чIотIа холчу
хIоттийча. ХIетте а — аса дуьххьал дIаэр ду хьоьга — н
халонаш ца лайча, ца яла меггаш ду хьан гIуллакх.
Сурт хIоттаде, хьан гергарнаш а, безарш а берриге а
Россехъ белла хиларан, хьо езаш тIеэца цхьа а дийна
стаг цахиларан?

Г а н н а. Иза хила тарлуш дац.

Г о в а р д. ХIунда ю хьо иштта тешна?

Г а н н а. Со, дера, ю Россехъ сайн 200 миллион гер-
гара стаг волу дела. Царах муьлххачо эцна а, цхьаммо
езаш тIеоьцур ю со.

Г о в а р д (дагахъ а доцуш, цо иштта деллачу жовпа-

на вобхна, шен глентахь меттах хьов.) Гм... тоьур ду... башха жоп дара...

Ганна. Муьлххачу а советски стага лун доллу жоп ду-кх нел.

Говард. Хлан, дикса ду, оцу 200 миллион болчу хьел гергарчушна кхин дла хьо шайн я гергара а, я юхера а хета ца лаахь?.. Хьо кхеро со глерта ма мотталахь, дала ларвойла со и саннарг дагадарах! Со ма-дарра дийца глерта. Ма-дарра дийца вай. Масех шо ду хьо Россех ца еха, цхьана декъана хьох кхечу пачхьалкхан стаг хилла, цундела Россехь хьо лаламат члогла ца тешаш тлеобцур ю. Аса дешна газеташ тлехь, йийсарера ца баьхкина зударий Советски Союзехь, жортош а дошый, мухлар а талადой, ца! ша бен воцчу камерш чу бухку, бжхуш.

Ганна. Аьшпаш бу уьш. Тхо дерриге а дезаш тлеобцу тхан Даймахкахь.

Говард (белш а саттош). Кхин хьо тешо глертар вац со, Ганна. Ца! эр ду аса хьобга — хьуна, хьайн цаьрца гар хаза хир ду, мел моьтти, къаьсттима хала хир ду хьуна, хьайна хезна вон кхаъ лан. Пуллакх муха ду аьлча, ахьа эрна ладобгу, хьайн заявленишна жоп кхачаре.

Ганна (йобхна). Хлунда доьглу эрна?

Говард. Гой хьуна... (Куьг а ластош.) Хлан ма-дарра дуьйцур ду аса хьуна, суна тошнабехк ма белахь. Хьажал... (Киснара масех кеглат схьа а доккхий, дагарда волаю.) Ца!, ший, кхоъ, дигь... (Вожадолу кеглаташ стоьл тле охьакхуьссу.) Ма-дарра аьлча, хлорш дерриге а заявлениш ду. Хлинца комендант волчухь жарийна суна хлорш. Уьш дладахьийта бакъо яц цуькан. Тлаьхьара кхаьчначу инструкция, хлокху лагерехь цхьа а советски стаг хила везаш вац.

Ганна (халахетта). Ой, тхо долуш ма ду тьба? Дуй долуш?!

Говард. Э, хьоме Ганна, берах тера ю хьо! Хьуна сурт а ца хлутту, тлеман администраци хлун ю. Цунна инструкции — иза дерриге а ду. Со пачхьалкхан хьаькамех стаг велахьара, и глудлакх тода глуртур вара со, со хийра стаг бен вац. Со хийра стаг хиларна сан аьтто бац кхечу пачхьалкхийн векалшца цхьа а тайпа уьйр таса.

Ганна (лаа дуглий). Хлай-хлай... Гуттар а шун ад-

министрацина керла бахъанаш карадо, тхан заявлениш,
ада ца луш, совцо. Амма, тхо ца-м глур ду!

Говард (ладобгйна). Мица тайпана?

Ганна. И хьуна хаа оьшуш дац.

Говард (агагдеш). Цхьаьнгахула ханитиний ахь
хьайн адрес?

Ганна. Ханитина хила а мега.

Говард (хьала а эккхаш). Хлун? Шайн агентура
ю шун? Хинци хлун дийр тара? Цо-х дерриге а глуллакх
хувьцу.

Ганна (цаяшарца). Суна хаа, хьо воьхна хлуида
ву. Хинца а кхоьру хьо со а, сан накъостий а Советски
Союзехь сов вон тлеэцарна?

Говард. Кхоьру... Хьуна хин иза. Иштта дан а ду
иза... (Метта а воглуш.) Ма-дарра аьлча, аса эрна гатдо
хьуна са. Нагахь оанна, цхьана тайпана, хьан кеглат
дахьийта аьтто баьллекх а схьахетарехь, ша кхача дез-
зачу длакхаьчна хир дац иза. Суна хуург бакъ делахь,
Советски Союзехь белхахoша глуллакх кхачам болуша,
чехка а до Ткьа шун ледало, хиницалц схьа, цхьа стаг
а ца ванитина шуна тлаьхьа. Билгало йоллуш ду, хьан
кеглат, мичхьа хиллекх а, цхьанхьа хлаллакхикла хи-
лар. Дукха хьийзаш бара и даха дезаш болу некъ.

(Соцангла хуьлу. Ганнас корта охьабохуьйту). Суна
го, со бакъ луьйш хилар Уьш ду хьуна мосийттаза а
дагадаьхкинарш.

Ганна (цлеххьина стоьл тле буйн а тухуш). Хлуь
а хилла латтахь а, тхо карор ду. Баттахь, шина баттахь,
шар'ахь карийина а, карор ду. Кхуза хлета а, вета а совет-
ски векал воглур ву, цо тхо мукьадохур ду!

Говард (цаваншарца). Гм... Ахьа ойланаш нийса,
йо, Ганна, амма... (Метта а воглий, юха а Ганнина дуьхьал
охьа а хуиш.) Кхин цкьа а хьуна халахетар ца дича, ца
волу со... И шун советски векал волу майор Серов я Бе-
лов — дика дага ца доглу суна — ши ктира хьалха, кху-
за а веана, шу ган а ца гуш, длавахара. Цуьнгахь цхьа
а тайпа хаамаш бацара, хлокху лагерехь советски мех-
карий бу, аьлла. Ткьа комендантан бакъо яцара цуьнга
шу кхузахь дуй ханита. Инструкцие бохург ца дан бакъо
яцара цуьнан... Массо леллачу глуллакхашка ладобгича,
гуш ду, я баттахь а, я шина баттахь а, я шарахь а хла-
ра лагерь талла стаг воглург цахилар... Делахь а дукха
йохий а ма хила хьо. Хьан клелхьарьяла аьтто бу. Хлай-

хлай, бу-те! Аса даггара хьайна дечу доттагичун хьеха-
ре ладогла ахьа. (*Меллаша, сих а ца луш.*) Нагахь сач-
на, хьайна хьета а, вета а Украинне кхача лаахь... Брази-
ле гло хьо.

Ганна. Стенга?

Говард. Бразилс. Аса бегаш бо, ма мотгалахь. Иза
бегаш бац, хьуна. И бе-м бац хьан лагерера араяла болу
аьтто. Ладоглал, со юкбах а ца вохуш... (*Цеххьана
стоьл тле кубг а тухуш.*) Доцца аьлча, гуллакх наха
санна, дийца вай, хьуна парглато оьшу, ткьа суна Бра-
зилехь кофейни кхаш тлехь белхаш бан дорах жуьйгаш
деза. Ахьа суна, цхьана ханна, хьайн жуьйгаш духку,
ткьа аса хьуна тхан конституиш ма-гайттара массо а
тайла парглатенаш ло. Оцу тайпана вовшашна дечу
глоьнах кхачо йой ахьа?

Ганна (*ла а довг/на*). Хьинца со дерригенах а
кхийти.

Говард. Реза юй хьо?

Ганна (*овглазе, цаяшарца*). Ю, цуьнга сатуьйсуш
яра со-м. Реза ца хуьлу иштта башхачу гуллакхана!
Амазонка хи, буьрса хьаннаш, акха лалам...

Говард.— Битал бегаш, аса хьоьга боккьалла а
боху. Цхьана шарахь болх бар, иштта духха мах бу
техьа цла ваха болчу аьттонца буьстича?

Ганна (*шекйолий*). Хьун элира ахьа? Шарахь?

Говард. Хлай-хлай, шарахь. Оха гуттар а уггар
келхьара а шина шарна язйо контракт, амма бакъ ду
хьан дуьхьа со цу тлера юхавала кийча ву. Деррите а
цхьа шю. И цхьа шо дладаьлча, олхазар санна парглатйо-
лу хьо. Хьажал кхуьнга. (*Киснара схьа а доккхий, цхьа
кеглаг Гинне д'ало.*) Хьара ду хьуна! Хьокху контракта
тлехь, мича хьолехь хир ду гуллакх ма-дарра яздина ду
хьуна. Кхера ма кхера хьо. Дла а эшмй, дешахьа.

Ганна (*резайоцуш, контракт, дла а оьций, доьшу*).
«Тхо кел куьйгаш тайийнариш — цхьана аглорхьа... кхечу
аглор Ганна Чубенко, шен боцуш йолу...» Хьу-ун?! (*Кон-
тракт стоьл тле охьа а кхуссу.*)

Говард (*цатам хуьлий, куьйгаш дла-схьа а тосуш*).
Остопираллах!, хьинца-м вовшашка бохучух кхийтири
тхойшиь аьлла хеттачу хенахь, юха а, хлуьа ца нислой
а ца! дла ца нисло-кх. Контракт охьа хьунда кхоьссина
ахьа?

Г а н н а (*оьглазе*). И дера, кхоьсси аса, цу тлехъ, со мохк боцуш стаг ю, аьлла, яздина долу дела.

Г о в а р д. Хилча хлуи ду?

Г а н н а (*кхин а члогла оьглаз а йовдуш*). Хетта а хьоттий ахьа?

Г о в а р д (*оьглаз а вовдуш*). ЛадогIал, суна кIордий и ахьа гIончIакъехъ а, дагахъ доцурш а далош еш йолу дуьхьалонаш! Цу тайлана ца тарло гIуллакхах лавцна дуьззина къамел дан!

Г а н н а. Делахъ хIета, со хIокху сохьта сацо кийча ю-кх иза. (*ХьалагIотту*).

Г о в а р д (*тараца*). Деллахъ, деллахьа, Ганна, ма хилалахъ иштта. Охьахаал. Сих ма лолахъ. Со кхеташ вац, муха хIутту хьо аса хьайна тIекхийдо гIуллакх юхатетта? Аса хьуна-х ма-дарра хайити, хьан гIуллакх догдохийла йоцуш хилар. Бер санна ма лелахъ. Кхетахъ, подданствах лавцна йолу пункт, иза хIумма а доцург ду. Аса миют хьем боцуш дIадойур дара иза, амма, сан хьо кху чуьра цхьана а пачхьалкхан йоцу стаг санна бен арайоккхийла дац.

Г а н н а (*дукха хала са а детташ*). Ойла ехьа, айхьа де бохуш суна тIетелочу?! Ахьа соьга боху, сайна уггар деза долчух къаста?!

Г о в а р д (*юха а оьглаз а вовдуш*). А, дитал деллахьа! Уьш, хаза делахъ а, дIаьоса дешнаш ду! Хьуна Iаламат дика хаьа, уггар везаинг стагана ша шен вуй; уггар хьалха вайх муьлххачо а шен ойла йо, тIаккха бен ца йо оцу «Даймохк» бохучу доккхачу дешан ойла. И совнаха долу «Даймахке безам» бохурш санна долу дага на деза гIуллакхаш дита а дитий, гIуллакхах дустий де вайша диьриг.

Г а н н а (*сих а луш*). Ой, сан Даймохк, адамаша сатийсарх шел хьомениг кхин хила ца тарлуш, хьоме хилча?!

Г о в а р д. Со философ вац, цундела цхьа генара къамелаш дезаш а вац. Суна моттарехъ, хIокху заманан стагана цуьнан хьал доллу мегтиг ю-кх еза, цхьана тайпана и вина а, кхиййна а йолчу меттигал.

Г а н н а. Бакъ ду... Ахьа тхан мотт тIех дика Iамийна, амма тхо дика девзина ца хилла хьуна.

Г о в а р д. ЛадогIал, хьоме йоI, со хIинца кхеташ воллу оцу хьайн Даймахке болчу безамах долу къамел ахьа сел дахдарап бахьанех. Хьо жимма оцу хьайн Дай-

махке болчу безамах дерг а дуьйцуш, хьайн мах лакха-баккха глерта, ткъа цуьман чобтах контрактан хан яцъа а глерта? Бакъ дуи иза? Дика ду хлета, со дуьхьал вац и дан. Шеран меттана бархI бутт.

Ганна (лерина цуьнга а хьожий). Вайша мехатехь товр ду, моьтту хьуна?

Говард. Тхо шу санна яккхинн ойланаш йолуш дац, тхо хала ца хьовсу хлуманашка. Масала, со члогла тешна ву дуьнен чухь массо а хлума докха а, эца а тарлуш хиларх, нах а тлехь, цу тле хьо а — аса ма-дарра длааларна, бехк ма биллалахь. Хаа дезарг, оьшшучул ахча кховдо хаар ду-кх. Доцца: аса тлаьххьара дош олу хьоьга — ах шол

Ганна. ХIай-хIай! Кхин ши бутт а юхабоккху ахьа суна?

Говард. Боккху. Реза юй хьо?

Ганна. Яц.

Говард. Ой, ткъа хлуш оьшу хьуна кхин?

Ганна. Со, хьо хлуманна говза стаг ву, моьттуш яра. Хьо дукха сикх юхавели хьайна хеттачунна тлера. Цо гойту, со хьуна члогла оьшуш хилар. Хьуна лаахь, аса стешна оьшу а, эр ду хьоьга? Схьагарехь, вожа мехкарий тexo хлума хилла хлотта еза хир ю со. Хьан боккхачу мларана тлeбoьллина жима нлаьна хилла беза со. Иштта дуи иза?

Говард (вела а къежаш). ХIун диър ду хлета? Сайн накъостана сайн кегIаташ девзича, уьш дIадоьллу аса. Бакъ лoь хьо, оццу гIуллакхана эша а оьшу суна хьо. Ссветский массо а йол Бразиле йита резая гIо дан деза ахьа суна.

Ганна. Цунна дуьхьал эха шарна Бразиле каторге яхар ду-кх ахьа суна лург?

Говард. Сацал! Иза гIуллакхах тера кьамел ду. Делахь хлета хьуна, аса ахча хийцар, лаьа-кх? Цхьана минотана собар делахь! (Моситтазза цIа чухула ойланашка вахана дIа а, юха а волало. Тлаккха цIеххьани соцу). Дика ду! Аса дуьхьал дIа комендантера оьцур ю хьо. Муха оьцур ю? Иза сан гIуллакх... Ткъа хьо... ЛадогIал: цхьа а контракт а, Бразили а ца оьшу. ХIокху сохьта, хIокху чуьра дIа паргIат ер ю хьо, ахча а хир ду... Ма-оьшшу шортта! Нийсса пхи минот ялале аса Россe цIа яха ордер а, ахча а дохьур ду хьуна. Ткъа ахьа дан дезарг Iаламат клезиг гIуллакх ду. Ахьа, хьайн

лагерерчу накъосташка жимо кеглат яздийр ду. Цу тлехъ ахъа былпалдоккхур ду хъайна Россех цла яха ца лава аыла а. айхъа соьца дукха пайдехъ пхеа шарна кон-трактаца барт би́на аылла а, изза дар царна а магор ду ахъа. Хъуна уыш цкъа а гур бад, хьо дубххъал цла цла глур ю, ткъа уыш, ахъа тийццичух а тешна, Бразиле глур бу. Кхин суна хлума а ца оьшу. Суна моттарехъ, аса хьогга кхидориг башха глутлакх ду-кх. (Стоьла хьалхара хъала а глоттий, меттиг мукъайоккху. Соцан-цла хуьлу. Ганна леррина Говарде хьожу.)

Говард. Тлаккха, таладой ахъа куь?

Ганна (хъала а эккхаш). Дика ду! Талздо (чехк-ка Говардана тле а йовдий, бетих тлара туху.)

Говард (цкъа бесни схъа а лоций, тлаккха куьг охьадохуьту). Хла-а-а-а... (Дукха овглазе Ганне хьожу.) Дика ду хлета! Хьо елда длаяллалц хлокху лагерехъ лан лава-кх хъуна? Ле хлета! Аса хьо карцер чуьра ара цаяьн ерг, хъуна кйрнашца бен яахлума цалуьн ерг дийр ду хъуна... Ботьха хлума! (Чехка неларе а вьодуш, неларехъ саца а соций) Хилс! (Ара а волий, вон глов-ланца шена тлаьхъа нел цла а къовлуш).

Ганна (еза гланта тле охъахоу). Мама... Мама... (Йовлху.) Чуворгу Хилс. (Хъала а эккхаш, дукха овгла-зе.) Со карцере йига воллу хьо? Йига! Дубххъал лелаш дац иза! Амма шуна мьоттурш-м хир дац.

Хилс (неларе а хьожуш). Ма елха, Мисс. Со кху-захъ керла стаг ву, амма суна кхузахъ дуккха а хлума-наш девзина.

Ганна (цецъяьлла хьожу цуьнга). Хъуна оьрсийн мотт хаьа?

Хилс (юха а неларе а хьожий, из лах а дой). Бра-зиле даха мегар дац. Бразили «верн бэд», лаламат вон ду... Шу гуттарейна а, Бразиле, плантацешка дубйшур ду... Дала... Со цигахъ лавтгаш, суна жимма хлуманаш хезира.

Ганна (шеконца). Ахъа хлунда бо, иштта, сав глайгла?

Хилс — (бете нелг а буьллуш). Тсс... (Балдишца.) Хьо Москва юй?

Ганна. Ю. Со Советски Союзера ю.

Хилс. Суна дуккха а хезина Москвах лавцна дубй-цуш. Аса цхъана шарахъ кхечу лагерехъ динна глутлакх. Цигахъ, Уолкоф Алеш бохуш шун стаг вара, цуина ан-

глийски мотт хаара, суна а Гамийра цо оърсийн мотт. Шу... Шу нийса нах ду, Мисс.

Г а н н а. Велла вала хьо! «Нийса нах ду шу», ткъа хьо, цхьа бехке нах санна тхо лардеш ву! Хьан эхь ми-
чахь ду? Киснахь д'агачкыйла ахьа?

Х и л с (корта охьа а бохуйтий, меллаша). Со... со
вац гуллакхан да, Мисс.

Г а н н а. Лагере хехо хилла болх бан х'унда веана
хьо? Америкехь к'езинг яра хьуна меттиг?

Х и л с (вела а къежаш холчу вобду). Ха! Итт бат-
тахь лийлира со Американ массо а штатехула болх ца
жарш... (Пелгаш а дагардеш.) Канзас, Оклахома, Нью-
Джерси, Па, Мичиган, Калифорни... Итт баттахь, тхе-
шан ден бепинг а дууш, Ийна со. Т'аккха, хьоладас эли-
ра тхан дега: Хьо к'анвелла, кхин оьшуш вац хьо.
«Diarlo». Т'аккха аса элира сайга: «Окей, Монти,
«уорк», муьлхха а болх а болх бу». Со Гамбурге кхач-
чалц д'агучу х'ордан кеманна т'ехиира... Суна ца лаьа
хьо ларъя, амма со тхешан воккхастаг ца кхьбча ца во-
лу. Мисс. Цхьа к'езинг соцанг'ла хуьлу.

(Неларал арихьа когийн тата а хезий.) Богуш бу (Мел-
лаша.) Аса го дийр ду хьуна, Мисс. Аса доьху хьоьга: со
вист ца хилла, алар. Суна оърсийн мотт ца хаьа. Дика
дуй, Мисс?

Чехкка чувог'у Говард

Г о в а р д (куьига б'лаца а еш). Хилс! (Цуьнга лерсхь
цхьа х'ума олу, иза, вист а ца хуьлуш, чуьра араволу.)

Г а н н а. Юха х'унда веа хьо? Diar!ol

Г о в а р д. Х'окху сохьта коменданте керла почта ца
кхьбчнехьара, со билгало йоллуш д'аг'лур вара, амма...
(Ц'еххьана киснара д'акъевлина йолу конверт схьа а
йоккхий, адрес долчу аг'лора Ганнехьа ерзайо.) Хьенан ду
х'лара йоза?

Г а н н а (хьала а эккхаш). Мама!

Говард волчухьа хьоду.

Г о в а р д (кег'лат карахь долу куьг коьртал лекхь
хьала а ойуш). Х'ан-х'ла. Иштта чехкка д'алур дац!

Г а н н а. Схьалохьа! Схьалохьа!

Ганна, кеглатана тлеххача глёрташ, хъала а кхевдий.
Говардан пхъаьрсх кхоза а лой, юьсу. Говарда вон
длатотту Ганна. Иза цленкъя охъаюжу.

Говард (хала са а доьлуш, шен галстук а тоеш).
Аьтто баьлла хилла хъайм, хъайх лаьцна хаамаш ба-
хьийта, и хаамаш тлаьххъар а Россех длакхачна а хилла.
Ганна (цленкъяра хъала а ца глоттуш). Схъалохъа
соьга и кеглат.

Говард (вон вела а къежаш). Хлан! Холчу хлоьтти-
на хьо? Яла йоллий хьо, цлахь дерг хлун ду хаа лууш?...
Хлара кеглат кхочур дац хьоьга!

Ганна (хъала а эккхаш). Хьо ваьхъар вац, ваь-
хъар вац, сан кеглат хъайгахь латто!

Говард. Иштта моьтту хьуна? Делахь хлета глор-
тал длаэца.

Ганна. (соцангла а хуьлуш). Ладоглахъа... Аса
доьху хьоьга... доьху... Ненера ду и-х... Хъан юй нана?
...Цуьнан дуьхъа... (Юьхъана дуьхъал куьйгаш а лоций,
йоблху.)

Говард (юха а вела а къежаш). Дика ду... Длалур
ду аса.

Ганна йоблхучуьра соцу.

Амма цхъа хлума ду... кеглатана дуьхъал кеглат!

Ганна (цуьнгахъа глулч а йоккхуш). Хлун бохура
ахъа?

Говард (стол а гойтуш). Охъа а ханй, длаязде
хъайн доттаглашка. (Жимма собар а дой). Хезий хьуна?

Ганна йнст а ца хуьлу.

Хьуна хлун моьтту, со хъайна кхин оьшур а вац моьт-
ту хьуна? Дага ма данйталахь, хлинца хъайх дерг Рос-
сехь хууш хиларх, кхин айхъа сагатда оьшуш хлумма а
дац, алий. Бакъду, кхана ца кхачахь а, лама цхъа майор
Серов я Белов шуна тлаьхъа схъаэккхар ву кхуза, ам-
ма цуьнга шуна хлумма а гло далур дац. Кху хлоьттинчу
кхерамах дерг лара а лерина, коменданта сов башха са-
цам биьна. Тховса буссехь шу дерриге а кхечу лагере до-
хур ду, Россияна цкъа а дага а ца доглу долчу метте шу
длаловчкъор ду!.. Гой хьуна. Сан гюьнций бен, хьуна

ма-гарра, хъан к'елхъараяла аьтто хир бац. Цуидела охъа а хайй, д'аязде ахъа. Диц ма делахъ, парг'лато елла ца Iаш, аса хъайна цу т'е х'лара кег'лат а лург хилар.

Соцанг'ла хуьлу

Со хьобжуш ву.

Юха а соцанг'ла хуьлу.

Делахъ х'лета, хъайн лаам бу-кх хъан.

(*Мохъ туху*). Хилс!

Чувог'лу Хилс. Цуьнан корта генна охъабахана бу. Цуьнан карахъ ч'лурам бу, вист а ца хуьлуш, д'алало цо Говарде ч'лурам, ша араволу.

Говард. (*Ганне*). Гой хъуна — долларша мел баш-ха Iамабо нах. Кху чувог'луш аса аьллера оцу к'анте, суна ч'лурам эша мега хъуна аьлла, хъуна ма-гарра, иза ч'лурам а бахъаш схъакхечи. (*Сирник а латайой, цо ч'лурам латабо*).

Ганна. Х'лун дан г'лерта хьо?

Говард. Кег'лат даго г'лерта.

Ганна. Сан ду и кег'лат. Сан ду. (х'луп олий ч'лурам бойу).

Говард. Цкъачунна сан ду. Сан аьтто бели Аоа комендантера ийцира х'лара. Амма ахъа...

Ладобг'луш Iа.

Ганна йист а ца хуьлу.

Делахъ х'лета... (*Ч'лурам юха а хъалалатабо*). Делахъ х'лета аса дагадо х'лара кег'лат. (*Кег'лат ц'ларна юххе хьо. Конвертан маьлигах ц'ле лета*).

Ганна (*мохъ хьокху*). Ма дагаде! Ма!

Юхъ, куьйгашца д'акъовлу.

Говард (*конверт стол т'е а кхуссий, куьйгашца ц'ле йойу*). Т'аккха? Ах а сов дисна хъуна.

Ганна (*г'елъелла*). Дагаде.

Говард. А, ша хирг хир! Хьо керлачу лагере г'лур ю, цнгара цкъа а ц'ла юха а йоьрзур яц!

Г а н н а (стогилица). Ткъа хьобга... хьобга, цкъа а, соьгара хлумма а даккхалур дац! Шу тхох леш дан глер-та? Шуна лаа, тхо шайн плантацеш тлехь далар, шрейх-брехерш хилла шайн заводашка дахкар, тхешан Даймах-ках лаьцна харц дерш оха дийцар, шайн белхалой оха лебар? Длаяхийта со, набахти чу йолла, е — аша хлуьа дича а аса сайн Даймахкана ямартло йийр яц! Хезий хьуна: Цкъа а йийр яц!

Г о в а р д (хьер ваьлча сання, мохь хьобкху). Са — ций — та!

Не! длаеллало. Неларехь лаьтта Хилс.

Х и л с (сиклой, чlogla). Совет... майор... Белов!

*Неларал арахва лаьттачу цхваьнга-м,
чувар довхуш, бляьца йо. Плиз!*

Г а н н а (хаза хетий, мохь а хьокхий, неларехьа хьоду).

Накьостий! Хьоменаш!

Кхий шу тхуна тлехача!

К и р х ь а.

Нохчийн матте дьккхинарг А Хамидов

И. Базоркин

ОПЕРАЦИ

(Цхъана актехъ пьеса)

Дакъалоцуш берш:

Абукар Бокаев — районан больницан лор, кеззиг астагIа а волуш, лохачу дегIахъ стаг. Юьхъа тIехъ хIара дукха эрча ца воккхуш муо а бу.

Шура — больницехъ медийша.

Костя — ткъей итт шо хир долуш доккхачу дегIахъ стаг.

Болх беш лобрийн пункт ю. Аьтто агIор неI ю, аьрру агIор кор а, тIе шаршу тесна нар а, уллохъ лаьтташ гIант а ду. Аьрру агIор сонехъ ангали тоьхна шкаф лаьтта, лобрийн гIирсаш а чохъ молханаш долу ангалин пхьегIаш а гуш. Аьтто агIор сонехъ лаьттачу стоьла тIехъ йозанан гIирс а, электрически лампа а ю. Шинь лоха гIант а лаьтта, пенах телефон а кхозу.

Саловш ду, арахъ дарц хьовкху.

Корехъ цхъа леррина цигаьрка уьйзуш лаьтта Абукар. Шура стоьла юххе хигна щаллам язедеш Iа, тIаккха ручка охъа а юьллий, цхъана хагIна йист ца хуьлуш Iа.

Шура. Ма сиха Iаржъели вайна... Дарц а дац соцуш. (Кеззига хан йолийтий). Стенан ойланаш еш лаьтта хьо?

Абукар (цуьнгахъа дIа а ца воьрзуш). Iаламан а, адамийн... дерригенан а кеззиг ойланаш еш лаьтта-кх.

Шура. Тховса дIавоьду хьо, я тховца буйса йоккху ахъа?

Абукар. Тховса виса а, дерриг а хьовца дийцина даккха а дагахъ Iа веанера со ван-м...

Шура. Веанера боху ахъа?

Абукар. Боху те.

Шура. Хинца дохко ваьлла хьо?

Абукар. «Хьаша» ву хьо йолчахь!

Шура. (Абукарна тIе а йовдий цуьнан белаш мараюх ку). Дерриг а хьогга ца дийцина аоа... Сан хIун бехк бу?

Абукар. Дийцина хила а мега, делахь а...

Шура. ХIун делахь а?

Абукар. Кхин цкъа а дийцал ма-дарра...

Шура. Сох шек ву те хьо? Ма тамашина ду иза. Вовшийн кIезиг девза вайша, я...

Абукар. Ахьа хIун дей, вай лелочун маьлна дан сих ма лолахь...

Шура. Ала-м атта хьаха ду. Ялх шо ду вай вовшашина газа. Эзарнаш километраш яра вайна юккхехь, эзарнаш адамаш дара... цкъа а шеконаш яцара! Ткъа хинца цIеххьана, дерриге а хилла даьллачул тIаьхьа, со хьогга еана ловзар хила масех де бен цадиванчу хенахь, — хьоггара и ледарло гучуели суна... (Цуьнгахьара дIайоврзу.)

Абукар. Иза хIунда дуьйцу ахьа... Собардехьа...

Шура. ЧIогIа халахета суна иза... Вайшинних къа а хеташ.

Абукар. Хьуна новкъа дан хIума-м ма ца аьлла аоа хьогга.

Шура (бIаьргех даьллачу хишца ела а къежаш). Ца аьлла ала-м. Вуьшта со-м ахьа хIумма а ца аьлча а кхетий хьох! ХIан дика ду, аса дерриг а ма-дарра юха а дуьйцу хьуна. Керла шо тIекхочуш гIала яхнера со, отчIа дIа а лур-кха, пигара молханаш схьа а дохьур дара-кха, ткъа цига яхханчуьра Лийда йолчохь де-буьйса а доккхур-кха аса аьлла дагахь. Гурахь со кхуза схьа-йоглуш дуьйна бина барт бара тхан цу дезачу денна тхайгахь гулдала, тхан гергарнаш бен кхин цхьа а во-пуш. Хьуна аса церан массеран цIераш а йийцира. Цхьа Костя вара-кха цигахь хIиницалц хилла боцхех... Армира цIа веана дукха хан а йоцуш, кху вайн арIор дуьххьала веьна ву боху иза. Иванов Сережас шена шон зуда а, иза а далийнара тхогга.

Абукар. Сережина мичхьа вевзина иза.

Шура. Балхахь вевзина моьтту суна. Ткъа иштта, хуьлуш ма-барра синкьерам бар-кха, юуш а, молуш а, хелхадуьйлуш а, эшарш локкхуш а. Буьйса юкьал тIаьхьа дигь сахьат доллуш хьеший дIабахара, со Лида йолчохь йисира.

А б у к а р. Хьо цуьнца йийлира хелха?

Ш у р а. Цуьнций? Шоззий бен-м ца елира. Цуьнгахь пондар бара. Массо а малар мелла вара, цуьнга хаддаза пондар локхийтора. Башха хаза а дацара иза-м. Шозза-кхуза патефон локхуш хелхаран бал боккхуш иза а велира хелха.

А б у к а р. Дика волий иза хелха?

Ш у р а. Чlogla дика волю. Иза соьца хелхавуьйлуш дика реза а йоцуш яра Лида-м, вуьшта цул тlаьхьа иза шца хелхаваьлча дерриге а дlатарделир-кха. Забарш йолуш а схьахетарехь, нахаца тарлуш а стаг волчух тера ду иза.

А б у к а р. Вуй боккъялла а...

Ш у р а. Шолгlачу дийнахь, иштта сахьат доллучу хенахь, со новкъяаккха гулбеллера массо а. Массара а цхьаьна хlума а йийна, паркехула сакъоьруш а лелла, тхо дlа-схьа дуьйхира. Сарахь со схьаеара.

А б у к а р. Хьо новкъяаккха веарий иза?

Ш у р а. Ца веара. Машина Лидатlаьрга еара, тхойша тхавишиь яра.

А б у к а р. Хьайн адрес делирий ахьа цуьнга? Я иштта, бегашина а, кхуза кхайкирий ахьа?

Ш у р а. Дагахь-м дера дацара суна иза.

А б у к а р. Кхин ша дага а ца вайитира хьуна цо?

Ш у р а. Ца вайитира. Лидас ша даийтинчу кегlата тlехь бахара, цо со болх беш мичхьа ю бохуш хоьттурса. Шен отпуск хилча талла гlур ву ша, со йолчу кхача а мега ша боху бахара. Суна-м вицвеллера иза. Хьанна моьitura? кегlатийн ойла йича, Лидас, шен цуьнца юкъя-метпигаш лечкъяйой техьа, аьлла хетара суна. Бакъ ду хьуна иза. Лидех йоккхаеш ма яра хьуна со. Хила ма-везза волчу стагца цуьнан гергарло тасалойла лууш ма яра хьуна со.

А б у к а р. Хlун говзалла йолуш стаг ву иза?

Ш у р а. Техник-топограф ву.

А б у к а р. Хlан, дика ду, ша кхуза муха кхавьчна боху цо?

Ш у р а. Аса-м ца хаьттина цуьнга иза. Ца хаьттича а кхеташ а деца иза-м. Арахь мел чlogla дарц ду, lуьй-ранна кхин а чlogla хьоькхура иза. Тхан белхалощна гlишлощечу майданна юххехь lуьллуш каравина кхуза поселке схьавеьна иза. Схьагарехь, машину кузов тоьхна охьавожийнчух тера ду. Кхетамчохь а вац иза. II

дукха хьуна дерриге а. Ма цецьяьллера мовттахь со
иза сайна вевзича! Кху новкъахула хьо волчу иза длахь-
жо со ца яххьал вон хьал дан а дар-кха цуьнгахь.
Вуьшта директора аса шег дехча, цу сохьта райо́нера
хьонга схьакхайкийтира. Коьртан хье меттахбаьккхин-
чух тера хийтира суна цуьнан...

А б у к а р. Ирс хир дацара, ирс дацаро г'о ца дине-
хьара,— ваьшна хеттачул хьалха гин-кха вайша вов-
шийн! Тамашийна х'уманаш ду...

Ш у р а. Ма вон забар йо ахьа. И забар ярхьама
соьга дерриге а д'адийцита г'уллакх а ма дацара...

А б у к а р. Аса дийца аьлча — дийца а дезара.

Ш у р а. Дезарийца?.. Х'ун дийр ду ткьа, хьан дог-
ойланаш-м со гуш ю, делахь а... тоуьйтур вай иза. Цом-
гашчуьнгахь х'ун хьал ду аьлла хета хьуна?

А б у к а р. Х'окху сохьта цхьа т'ех даьлла х'умма а
доцчух тера-м ду. Делахь а кхити цкьа а леррина хьаж
веза цуьнга... тидам бан...

Ш у р а. Хьо волчу, районан больнице д'авигийта,
олу аса иза х'ета.

А б у к а р. Собар дан дезар ду...

Ш у р а. Ой, аххьа-м бахара...

А б у к а р. Собар дан дезар ду — боху аса.

Ш у р а. Х'ан-х'а, ши маь'на леладаррий, дерриг
схьа ца аларрий лалуш яц со! Цкьа делахь, хьо-хьу
цуьнга хьаж а хьаьжна, кхерам болуш х'ума дац а бо-
ху ахьа, суо г'алат ялар суна сайна а гуш ду. Шоэлаг'а
делахь, чохь гитара гинчу цо муьзыках лаьцна кьамел
долийна а хилча, шена дукха езаш йолу эшар лакхар а
цо соьга дехча цуьна г'оле хилар билгало...

А б у к а р. Муьлха йиш?

Ш у р а. «Тоьлий чухь» бохург. Кхозлаг'а делахь, хьу-
на сан кхузахь больница йоцийла а хаьа, (екхаелла)
добазлаг'а делахь,— иза сан х'умма а вац, цуьнан йов-
дал экскурси бахьана долуш хьо Отеллах тера хуьлийла
а ца лаьа суна! (Абукар мара вуллу) х'ан, чекхделин
и? Аса х'окху сохьта Петр Ивановиче телефон а тоьхна
хаам бийр бу Косте. Х'инца а дукха а дац... (Телефон
тоха г'оьрта, Абукара сацайо.)

А б у к а р. Собарде, ца оьшу иза меттах хьева.

Ш у р а. Х'унда?

А б у к а р (ойлане). «Тоьлий чухь»... Х'ара... (Ши

майно долуш) — хъанна хаъа этю оышуш меттиг нис-
лой а...

Шура. Со кхетаехъа. Со а яр-кха медицински бел-
хахо. Суна, масала, ца хета...

Абукар. Тида ца глертар вай... Вуышта ахъа сагат-
да оышуш хлума дац хъуна... Отелла — боху ахъа?
Цуьнан роль ловзо ца кечвеллера со...

Шура. Абукар, сан дпканиг, суна цунах теша ца
лаъа, амма хьо... тлех дегабааме ву! Костя аса хъем бо-
цуш длавуыгуьйтур ву. Нагахь этю везаш хиларна
хъайга тоышалла далур делахь, хьо волчухь этю веза
ахъа иза. Сенийчуьра схъахеза Костин аз: «Лобкху суна
тоылий чухь пондуро аз хъан безамаххий, бляргеххий,
лоций». Абукара лоре ладуглу. Шурас и тергалво. Цу тле,
сан декхар ду, цомгашчуьнгара хъал предприятия куй-
галле длахайта. Цул тлаьхъа, цуьнан гуллакх дар
церан шайн гуллакх ду. Кхузахь вита и аьлла къаьст-
тина бина хаам а боцуш иза кхин дла кхузахь вуьтийла
яц (*Юха а телефон тоха глурту*).

Абукар. Телефон тоха аса ца магадо...

Шура. Ца магадо ахъа?

Абукар. Ца магадо. Со леррина кхайкина валийна
кхуза, цундела сан декхар ду шун куйггалле хаам бан.
Гуллакх иштта ду. Ткъа ваьшшиннан гуллакхах лаьцна
къамелаш дан вайша кхуьур ду, буйса еха ю... хала де-
лахь а сан пальто схъаяхъа. (*Абукаре а хьожий, Шура
дайобду. Абукара телефонан трубка схъаьцу.*) Дирек-
тор веза суна. Баркалла. Петр Иванович хьо вуй иза?
Бокаев ву къамел дийриг... хлаъ, цкъачуьнна кхузахь
длансвишпа оха... Райкомаца йолу злен а меттахлоттийна?
Дика ду. Со хлокху сохьта хьо волчу длаворлу. (*Трубка
шен метте охъаььллу. Шура чуйоглу, Абукаре пальтой,
куьн далло. Буйса юлу. Стоьла тлехь электрически лам-
па лета. Цуьнца цхъаьна корехь арарчу блогламаши тлехь
а лампанаш лета.*) Со хье цалуш юхаворлу ву. Ахъа са
ма гатделахь... Со юха схъакхаччалц — дош ма алалахь...
(*Цла вобду. Цхъана муьргехь Шура неларехь лаьтта,
хлума а дан ницкъ ца кхочуш.*)

Шура. Хлара хлун ду? Со ца кхета цунах. Тлом,
чов... Цо дукха халонаш лайна, ша и дацахь... Сох ца
теша техъа иза?.. Сан диканиг! Аса чехкка парглатвак-
кха веза иза? (*Телефон туху.*) Катя, контора дол суна...

хлун бохура ахьа? Аса жхана дуьйцуьр ду хьуна... чехкка лол. Петр Иванович хьо вуй иза? Со Шура ю. Бехк ма биллалахь суна, оцу накъостана хлинца гюле хилла. ...Вайн ирсана, со глалатъяьлла хилла. Кхийн дла тхан гю цунна оьшуш дац. Районе дла вигийтахь иза... Хилча хлун ду дарц хьоькхуш. Бок аев хьаьжна цуьнга. Хьо волчохь вуй иза?... Хлаь, хлаь... Мел хаахь а суна а хьаь цунах хлума, аса а ло жоп... Хьо ца теша сох? Хлун этлор? Этло гуш бахьана дац. И бакъ ду... И хирург ву, цунна дика хуур ду, да-м. Хлун бахара ахьа? Аса длахоуьйту хьоьа, цунах лобран гю доцуш, глалат хилла ца лаш, сингаттаме гюллакх хила тарлуш хилар. Сан бахьана ду йоьхна хила... Цунна ца йоьхна со, Абужарна йоьхна, тхаьшшиннан гюллакх хьаь йоьхна... Аса чюггя доьху хьогал.. Дика ду, дика ду, накъост директор. (Трубка охьаюьллу). Хлан-хла, Петр Иванович дерригенах а жхетар ву, цо дерриге а дланисдийр ду. Иза дика стаг ву! (Шкафа тле а йоьдий, цу чубра глере дланюба йолало. Костя чувотлу. Цуьнан жуьг дихкина ду).

Костя: — Чу ван мегар дуй?

Шура. Мегар ду. Хлун оьпура хьуна? Куьйго самцагатдо.

Костя (векхавелла). Хлан-хла. (Соцанха). Сагатло.

Шура (цакхеташи цуьнга а хьожуш). Хьала хлунда глъттина хьо? Ахьа садала деза.

Костя. Кюрдийна суна. (Соцанха.) Цу тле оцу лобро а... сени чухь гира суна иза, со глалат цаваьллекх. операци ян езаран гюллакх дара цо схьакъедош дерг.. Схьагарехь институтехь профессорша дот жхойнна таро ю цунах! Цара и динера аьлла цомгашчарна хуьлуни гюле яц. Безамехь стаг вац...

Шура. Хьо глалатваьлла, Костя. Студент волуш дуьйна а суна вевзуш ву Бок аев. 1942-чу шарахь со шозлагичу курсера санитарни поезд тлехара, ткьа цо массарчул а тоьлуш институт чехкхьяьккхира. Иза кафедрехь а витира, амма иза 1942-ггя шо дара,— иза а фронт вахара.

Костя. Муьлхачу?

Шура. Малхбузе. Цуьнан пхий награда а ю. Шен гюллакх девзаш а, хууш а и хиларх шек хила ца оьшу хьуна.

Костя. Делахь а, гой хьуна...

Шура. Са магатде ахьа, цо забар йина хир ю хьовца.

Костя. Лидас-м соьга хьовца болх беш цхьа оьрсийн воккха стаг ву бохуш ма дийцира.

Шура. И бакъ ду. Воккха стаг глалий чохь хье а велла. хьан глутлакхана районера леррина кхайкина валийна ву Абукар. Дукха хан яц, эскарера цавеанчул тлаьхьа цо цигахь болх бен. Тхо хьан глутлакх дладалла моттаделла дара.

Костя. Со бахьанехь шаьшна хиллачу халонна сунна бехк ма биллалаш.

Шура. И тхан декхар ду. Ткъа Бокаев-м кхайкинчу ваха лама оьшуш вац. Бахархой, хинцале цуьнга члогла безам болуш бу.

Костя (векхавелла). Со-м цуьнан цхьана хьажарх кхеравелла, со пропуск йоцуш араволуьйтург хиллехьара, водур волуш вара. Шу-м члогла лардеш ду.

Шура. Чувайийта атта ду, аравалийтарал!

Костя. Самукъане йоцуш меттиг ю — чу ван а, чьвара аравала а йиш йоцуш...

Шура. И кхеташ ду. Производство ю, цундела ха а ца хилча цадолу. Стенна оьшвра хьуна, сел ирчачу дийнахь иштта гена новкъа вала...

Костя. Хундий? (Жимма ойлайо.) Хьо ган лаарна кхин са ца тохаделира соьга.

Шура. Костя, ладогла, хьан берхийтта шо а дац...

Костя. Цундела, керла шо вай цхьаьний тлеэзначу хенахь дуьйна синтем байна оан... Аса доьху хьовга саца цавеш дийцийгар. Со леррина ала веана кхуза. Хьан хлетяхь лар а, лелар а, ахь боху хаза, кхечерачух тера доцуш дара... Цунах тлех вала ца тарло. Хлетяхь дуьйна со даим хьан ойлаеш вара, аса хьан гергарчушка хиттира хьо, тлаьхьара а сацйира аса керлат а ца язедеш, хинца санна, хьо ган а гуш хьовга къамел дан. И хьовга тахханехь, вайшиь гинначу сарахь хьовга, ала хлуттур вацара со. Со кхузахь масех де даккха безам болуш вара...

Шура (цуьнан даша юккьехула). Хьо, схьагарехь, тахханехь районе длавуьгург хир ву...

Костя. Делахь а со валац... сих малохьа, ладогла-хьа соьга! Хуьлуш ца хуьлу стеган вахарехь безам боьдуш. дуьхьала гушшехь йол езалуш! Къона могаш долч вайша лавтта вовнийн блябра а хьовжувш, сан йиш

ю, хлан-хла со ца воу ца аьлча. Суна хиницалц схьа мел гинчу массо а йолал хьо хьоме ю суна. Со-х хьуна хлун хета-м, хаац суна. Вайшинна вовшийн клезиг девза, делахь а...

Шура. Ладоглал, Костя...

Костя. Цхьана минутехь собар дехьа! Сайн дагахь дерг длаолуш стаг ву со, вайша вовших кьастале хьуна дерриге а хаа лаба суна... Хлара санна долчу гуллакха юккьехь догнах лаьцна хлума дийцар бегийла-м дацара, делахь а со кхечу тайпана хеташ ву цунах дерг а. Сан дукха ахча а, Галамат мехала хлуманаш а ю. Ма мотталахь уьш ерриге а хьанал караяьхкина ю. Аса дуккха а шераш даьхна Дальни Востокехь, тлом а бина, Японехь а хилла со. Хинца сан стагана хаза а, нрс долуш а ваха мел оьшург дерриге а долуш ду...

Шура. И стенна...

Костя. *(цуьнан даша юккьехула)*. Со сиха ву, хлора минотехь вайшинна новкъярло ян тарло, цу тле хууш а дац кхул тлаьхьа суна хьо маца гур ю а, амма хаалахь... хиницалц схьа суна цхьа а ца езнийла! *(Соцунгла)*... Хинца со а, со да мел верг а сайн безамна духьал безамца жоп деллачу стагана дладала кийча ву со. Ахьа беж ма биллалахь аса иштта эвхьаза, дагахь мадду длааларна! Жоп дала сик ма лолахь! Хаьа суна — ахьа ойла йийр юйла... Ахьа ойла ян еза. Дапаяла стаг ца лархар доьху аса хьобга. Дукха хьолахь нах хьаг! йолуш, хьуна диканиг хила ца лууш, вон ойла йолуш хуьлу. Хьан жовпе хьобжуш йийр ву со.

Шура. Дукха хьайх бляьрг буьзна, аьлчи а эхь доцуш кьамел ду ахьа дийриг. Со эца-м ца глерта хьо?

Костя. Аса дуй боу хьуна хьо, глалатьаьлла хиларна тоьшалда деш! *(Цуьнан кьуг схьа а лоций кьугах бартбоккху.)* Тешахьа сох... Суна карийна хьо, суна карийна айса лехнарг!

Шура. *(куьг схьа а доккхуш)*. Амма хьуна дицделла хатта, суна карийни техьа айса лехнарг, аьлла, хьогале дуккха а хьалха!

Костя. *(геллой)*. И нийса ду, цуьнан ойла ян езаш хиллера аса. *(Соцунха)*. Суна цхьа а аьшнаш ван а ца лаба, со цхьаьнцце а нисван а ца лаба... Амма юй техьа сан а бакьо хьобга ойла яр деха? Массо дустар... цул тлаьхьа бен сацам ца бар?... Со кийча ву муьлххачу минотехь а...

Шура. Костя, хьо волчу а глой, парглатвалал. Хлан-хла, кхин дош ма аьллахь. Схьагарехь, хьуна сох лавина хлумма а ца хуу таро ю.

Костя. Иштта дац... Дика ду. Со длаглур ву... хинца дерриге а хьох дозуш ду, Шура. *(Давовду.)*

Шура. Хлара хлун ду? *(Еза охьалахло гланта тле.)* Я харц дуйиш вара и я боккьалла а бэзам бахана дара цо дуйицург?... Ма стаг а ю... Ма глутлакх а ду хлара да-м! Цхьанне хаа мукъане а ма хаахьара... *(телефонан звонок бека.)* Машина хир ю! *(Трубка схьаовцу.)* Со ладуглуш ю... Я... Абукар, хьо вуй иза?... Иза ша волчу чохь ву. *Неларехь гуча а волий Костя ладогла хлутту.)* Машина хир ю я яц?... Со йовхна яц... Директоре длабол трубка... Петр Иванович... хеза суна, хеза... хлун ду а ца хуург ду!... Муха? Приказ ло ахьа! Делахь дика ду хлеста... Хлан хьайн таро яц Абукарца ван? Бакъдерг аьлча со кхеташ яц, оццул ечу тергох, дуйицучу хабарех... *(Хийцаделлачу озанца.)* Аса доьху хьовга хьайн лаам, кеглат тлехь яз а бай байтар. Цунна пропуск яккха алий буйр дар а доьху аса хьовга. Яц, со дехар деш яц, сайна тлера бехк длабожкхуш ю... *(Трубка охьаюьллу.)* Хлара хлун ду? *(Йовхна ойланашка яхана цлачухула йолалой лела, цкъацкъа соций ойла йо.)* Бокаевс лечкьадой техьа цуьнан цамгарх дерг? *(шкафа тле а йовдий цу чубрчу лобрийн глурсе хьожу, цхьаберг е чу буьллу. Чувоглу Костя.)*

Костя. Шура, хьо цхьана хлуманна сагатдеш-м яц? Суна хезира ахьа телефон чухула ден кьамел... Со бахьанехь-м дац иза?

Шура. Иза Бокаев вара хьовгахь хлун хьал ду бохуш хойттуш. Иштта директор а ву сагатдеш...

Костя. Таламат эрна патдо... Члогла шен хенахь доцуш глутлакх ду! *(Ца хууш стоьла тлера лампа мосуьйттазза лата а йо, ййа а йойу.)*

Шура. Со тахханехь хьо районерчу больнице длавиийта безам бодуш яра, схьагарехь, цунах глутлакх ца хила там бу.

Костя *(кхачам боццуш).* Бакъду, хьуна ца луьушехь хьошалглахь лан глертар, хаза доцуш глутлакх а дара ду, амма бакъ ду, сайн дагахь мадду эр ду аса, суна со вуьсуш хазахета... Хьанна хаба, ахьа суна гечдой а... Жимма соьца дог кхоош хила ца мега хьо? *(Юха а, ша йойий а ца хууш шозза ййаа йойий юхалатайо лампа.)*

Шура (клеззиг оьглазе). Интахъа и лампа, меттах а ца хьсеш!

Костя. И бакъ ду, лампин бехк бац... Бехк ма бил-далахъ...

Шура (соцанха). Вайша кхин дийр дац цу хьокъехъ къамел.

Костя (доккха са а доккхуш). Со вара сайн хьалхара отпущ сайн накъосташца чакхъяккха безам болуш... Гергарнаш со боцуш ву. Уьш сан ца бисина... Хіун дийр ду ткъа, гІалатвала тарло-кх стаг... Іуьйранна со дІагІур ву... Нагахъ сайна хьобга суна гІо далахъ, хІокху сохьта дІаваха а кийча а ву со. Хьайна луьург дийр ду-кх ахьа.

Шура. Костя тешахъ сох, суна, Іаламат цатам бу хІара дерриге а иштта хьовзарна, вуьшта бехке хьо-хьо ву. Хьо, схьагарехъ, тІахъаьлла, гІуллакх далур долуш стаг ву, вуьшта иза гуттар а дика дац. (Соцанха.) Лидас хьох лаьцна яздо...

Костя (цуьнан даша юккъехула). Лида башха йол ю, вуьшта цуьнан дахар дерриге а комсомолан, юкъараллин болх бу... Оцу балхах иза юкъахъяхар — зулам ду. Ткъа чевнаш хиллачул тІаьхьа, суна мукъа а йолуш, кхечу тайпана стаг оьшу...

Шура. ХІинца белаш лозий?

Костя. Эш, и-м хІумма а дацара! Ша туьйр ю.

Шура. Иштта делахъ-м дика дара. Бакъду, хІинца а лор цу тайппана доьрзург хиларх башха тешаш-м вац. Валохъа, садаІа-хьа, Костя, со иза схьакхачале фохъ цІаю ян, кечам а бан дезаш ю...

Костя. ХІорш-м бац и гІирсаш? (Забар яра бита чехъ ховтту.) Аша со-м цоьстург а хир ву!

Шура. Шек дІа ма вала хьол!

Костя. ГІоьртир ву со шек ца вала. Делахъ а, и хирург сан гІайгІа барехъ барамал тІехваларна кІелхъара муха вер вара-те со?... Дуй боу аса, суна а, хьуна а тІаккха тоьлуш хир ма дара аьтла...

Шура. Ахъа бохучух кхетац со. (Соцанха.)

Костя. Со кхобру, сайга моттаргІанаш еха делалург ца хиларна...

Шура. ХІун моттаргІанаш?

Костя. Делахъ дерригенна а хьуна кьера ву со, мухха а со хьуна хьалхахъ бехке ву... Со шуьга воьгуш вара, амма суна ца хаьара, хьуна бехке а доцуш хІун ба-хъана хІоттийна сокур ву шуьгахъ масех де доккхуш.

Ткъа, со кху ца чу кхавьчначул тлаьхъа, суна дагадеара — цомгашчу стеган бакъонах пайда а оьцуш, со товаллалц шуьгахъ хан яккха. Ткъа вожа дерг дукха атта дара. (*Велакъажарца*). Со, ала дашна, дуккха а заманчохъ кхетам чу ца вогуш Инлира, бакъ дун иза! (*Дладихкина куьг парглат а доккхий, мосуьттазза маьршиша дла-схъа хьовзадо.*) Иштта ду-кх! (*Воблу.*) Легаш Іавдина цюькъалом а делур долуш долчу хюкху куьгана, бехчалпах а оьллина ша лелор тьвш ца хилар хавий хьуна? Сан пхьош бен дацара машино датийнарг...

Шура (*цецъялар саца а дина, члогла декъа а, хаддош а.*) Цхъа тамашина романах ешна волчу жимчунна и тайпа глуклакх дича гечда тарлора. Суна моьттура — хьо клоргтера ойла йолуш стаг ву. Нагахъ хьоьгахъ жимма а оьздангалла елахъ — аса доьху хьоьга цу хьо-къехъ цхъаьнге а ца дийцар, сох беламе хлума ца яр... Цхъана а хлуманца сан гуьнахъ дац цунна.

Костя. Хьо ма вон кхетта сох! Хлун ду цуьнца воинг?

Шура. Дуьйцийла йоцуш иза дерриге члогла хьекъале доцуш ду! Хлаъ, мелхо а хлунца ма тарло чехка кхузара хьо длавахийта хьожур ю со. Аса дош ло хьуна, уггар хьалха иза хьуна пайде хирг хиларна!

Костя. Хлунда?

Шура. Хлунда аьлча, оцу глуклакхана хьуна атта гечдийр доцуш стаг волу дела!

Костя. Со кхералучех вац. Суна дукха хлуманаш дайна!

Шура. Хьуна кларпда лаба? Хьуна иза лаба?

Костя. Ца лаба, со цунна ца веана... Хьан дуьхъа хлуьу а дийр долуш ву со-м хлета, хьуна луьург! (*Шура корох арахьожу*).

Шура. Схьабоглуш бу. Сан дехаран хьокъехъ дич ма делахъ.

Костя. Шек ма хила хьо. Иштта хилча — хьо бакъ ю... Со шуьгара дла сиха мел ваха, тоьлашха хир ду. (*Куьг кочатесначу хлуманна чу дуьллу*). Хьуйсуш болчарна хьалхара длаваккхяхъа со, машина карасхъа, зочу дашца со хьахо хьуна бахъана ца дуьсу а моьтту суна. (*Длавоьду*).

Шура. Кху сохъта Абуськина ма хаахъара хларал! (*Арахъира не! тухуш хеза*). Хеза, хеза! (*Ара а йолий оцу сохъта юхайоглу. Сени чохъ ло дега а дой, пальто дла а*

йоккхий, цунна тлаьххий чй а воглй, Абукара члогла нел
гледлоглы.)

А б у к а р. Де ма буьрса ду-кх! (*Шуре кеглат кховда-
до*). Хлан, и «язйнна распоряжени» а ю-кх хьуна.

Ш у р а (добшу): «Медпунктан заведующи валлац
районан болницан лобро накьост бохург де...

(Соцанха). Со ладуглуш ю. Хлун указаниш ю, накьост
Бокаев?

А б у к а р. Шуи цомпашчуьнгахь хлун хьал ду?

Ш у р а. Вайшингахьчул а дика хьал долутш ву...

А б у к а р (*сакъерадаларца*). Хлаа! И хлун ду, лоб-
раллин кхиамаш бу, я цуьнан нуьцкъала могашалла хи-
лар ду, я хьо дика тлехьовзар ду?

Ш у р а. Аса хьовга боккъалла а боху.

А б у к а р. Ткъа аса боккъалла а хьотту.

Ш у р а. Абукар, массо а хлума шен доза долутш ду.
Беламе хуьлтчуьра яьлла хлара комеди. Тахана суна
лаьане а лаац ахьа лелочух кхета! Суна члогла хала
ду. Вайна юкъахь цкъа а иштаниг хилла дац. Нагахь за-
бар еш хьо велахь — иза члогла ирча ду, нагахь боккъал-
ла а лелаш велахь — иза инзаре ду... Арахьарчу стеган
цхьа кхетамен доцу хлума вайн юкъаметтигехь иштга ме-
хала хила декхарийлахь ду-те? (*Соцанха*.) Хлан, жоп
лол суна!

Ш у р а (*ойлайой*). Члогла тамашен ду... Ткъа хьовга
дехар дан мегар дуй?

А б у к а р. Дийца.

Ш у р а. Костя эшшане а вайн гло оьшуш вац. Иза
тавахийта гло дехьа. Аса члогла добху хьовга.

А б у к а р. Телоцу.

Ш у р а. Маца?

А б у к а р. Тахана а вахийта мегал... Амма, сан хьовга
а ду дехар, — (*лерина цуьнан блаьра а хьожий*): цунна
вайн юкъаметтиг хаьний?

Ш у р а. Суна хетарехь. ца хаьа.

А б у к а р. Дика ду. Алал — хьо теший сох?

Ш у р а. Хиницалц схьа... Хлан-хля, дуьххьал дла
теша!

А б у к а р. Ахьа иза аларца хьан озо кхин боху.

Ш у р а. Суна теша лаьа... Амма, вай цхьаьа бух боц-
чу бердана иистехь лаьтташ санна хета суна тахана...
Кхийн цхьа глулч яьккхича — дерриге дладер долутш...

Абукар. Хьо лесташ ю, ткъа иштта вон ойла сан хьокъехъ хила ца езара хъан...

Шура (ехха цуьнан бӀаьра а хьожий). ХӀаъ... теша.

Абукар (цуьнга куьг ло). Стенна хьокъехъ аса дехча а, кху сохьта аса хӀуьу а дича а — со лор ву, ткъа хьо — медсестра ю, цхьа а тайпа хеттарш доцуш. (Непарна дехъара Костин аз хези): «Хьуна тӀекхаччалц ван атта дац суна, ткъа валаре кхача йиъ гӀулч ю...»

Шура. Иза и ву... Гой хьуна?

Абукар. Меллаша. Дика ду... ХӀаъ — иза и ву... Ахьа хӀун дей, инструменташ схьаэций ахьа цигахъ уьш кечье, ткъа иза, доьху хьовга, суна тӀеванийта. Ма хьежа соьга иштта (цунна белаиш тӀе куьг туху). ХӀан, дӀаяло! (ца кхетарца беллаш а саттайой, Шура дӀайовду, инструментаица стерилизатор а овций. Абукар непаре кхаччалц цунна тӀаьхьа вовду, ладугӀи, цил тӀаьхьа кисанара непарна тухуш долу догӀа схьа а доккхий, иза стоьлан гӀу-такх чухъ кӀайладоккху. Телефонан горгали бека. Хеза, со ву... Дерриште иштта ду. Эха сохьтеххий? Ларор ву. Шек ма вала хьо... ТӀаккха аса телефон тухур ю шуьга. (Трубка дӀаулли. Халат тӀеюху. Волавалар дайн а, дог-ойла айбаелла а ю. Нел туху.) Чуволал (ЧувогӀу Костя.)

Костя. Мегар дуй?

Абукар. Доьху.

Костя. Ахьа кхайкиний соьга?

Абукар. Кхайкина. Вало. Охьахаа.

Костя. Баркалла. (Охьахоу.) Медсестрас боху, хьуна кхин цкъа а соьга хьажа лаба...

Абукар. ХӀаъ...

Костя. Бакъду, хъан сагатдан оьшуш а дац!

Абукар. Муха ца оьшу. Хьо кхетамчу валор бен аса кхин хӀумма а ца дина. Ткъа хӀинца хьажар а новкъа дац. Иштта лазавар тӀаьхье йоцуш дӀа ца дала там бу. ХӀан, дӀаяккхал. ДӀаяккхал, доьху хьовга, коч...

Костя. Оьший-те? Аса дош ло хьуна, — суна дика гӀолий хилла! Куьг ца лозу ала а мегар долуш ду.

Абукар. Теша со, теша, амма со а ву хьажа декхариьлахъ, хӀунда аьлча суна хетаделлера...

Костя. ХӀун хетаделлера хьуна?

Абукар. Хьо хӀуманаш дайна стаг а ву, осалчех а вац аьлла. Амма делахъ а, цунна хьуна жоп далалс хьалха, сайна хьалха хетаделларг дика талла деза аса...

Ткѡа кхузахъ гѡ дан дезаш хилла хилар тѡахѡа гучудалахъ?

Костѡ. Ахѡа хѡун дуйцу, лор! *(Коч ѡайоккху.)* Хѡажаха! Кхузахъ хѡун гѡ оьшу? Оцу воккхаверна кѡдхѡара ваккха со! Гуйранна гѡала ваха кечлуш ву со... Хѡкху сохѡта ваха а кийча ву со. Иштта динна дѡахѡа-хѡа со!

А бук ар. *(Костѡ хѡожу.)* Хѡаѡ, забаре стаг ву, хѡан корта, хетарехъ, меттахъ бу...

Костѡ. Меттахъ бу, лор, шеко ца хила мегар ду хѡуна.

А бук ар. Дика ду. Хѡара хѡун ю? Хѡо операци йина хилла? Гѡаьграш кхетта чов хилла юза?

Костѡ. Кѡезиг хѡума дара н-м.

А бук ар. Хѡуна дерриге иштта ду. Могашалла — иза кѡезиг хѡума дац, могашалла гѡалашѡа еза. Аса доьху хѡьѡга, хѡоккхуза охѡавижар. Доьху хѡьѡга. *(Хѡажар ѡахѡ.)* Э-э! Хѡо-м, гуш ма ду. йоккхачу ремонтхъ ма хилла! Иштта хѡан веринера хѡо?

Костѡ. Квантунцаша.

А бук ар. Амма, вайн лѡбраш муха бу ткѡа, хѡан? Хѡан мел вохийна хилар летийна цара! Дика болх бу. Хѡо астагѡа вац?

Костѡ. Вац. Суна ца лаѡа астагѡа хила.

А бук ар. Хѡан, гѡй хѡуна, аса ма боху, хѡо турпал ну! Хѡаѡ, ткѡа со астагѡа ву. Со астагѡа ца лѡлхаш лѡла ца лѡ... цѡхѡана минотана... Эшѡа хѡокху меттехъ... Иштта кхнн а схѡаверзал кхузахѡа... Хѡаѡ, хѡинца дерриге хууш ду...

Костѡ. Лор, амма суна хаа ца лѡ...

А бук ар. Хѡан, дерриге хѡуна хаалур дац!

Костѡ. Алахѡа, хѡо сох кхета мегар дуй-те я дуйхѡал дѡа кхета ца лаѡа хѡуна? Суна шуьгара оьшуш хѡумма а дац, цѡхѡа а гѡо а дац. Со хѡинца могаш ву аѡа мегардолуш ву...

А бук ар. Хѡаѡ. Хѡо бакъ ву, амма ву ала мегардолуш хилар — иза «вуьззина могаш» ву бохург дац. Хѡай-ла хѡумма а ца хилла ала лууш-м вац хѡо? *(Соцунха.)* Тѡаккха ткѡа!

Костѡ. Лор ладогѡахѡа, суна цѡѡацкѡа хеталора ахѡа забар йѡ аѡлла, аса динарг а хууш, амма, схѡагарехъ, аса сайн роль чѡгѡга лѡвзийна, нагахъ хѡина хѡинци-шѡа схѡа хѡумма а гучу ца даѡлѡхъ.

А бук ар. Хила тарло, амма суна ца моьтту.

Костѡ. Лор, делахъ аса дуйцу хѡьѡга гѡуллакх му-ха ду, амма иза кѡайлѡхъ латтор доьху хѡьѡга. Хѡан ѡьздангалѡхъ тѡша со!

А бук ар. Чѡгѡга тамаше ду. Со ладугѡуш ву. Доьху хѡьѡга дийцар.

Костѡ *(лер лах а дина)*. Дукха хан йѡцуш Шѡра евзинера суна, иза чѡгѡга безамехъ хеттера суна. Кху сохѡта со отпускехъ ву, и йѡлчу вар сацира аса. Стан-цера схѡа машинаш а ца хилла, цигахъ машине хѡьѡжуш лѡн а ца лѡѡна со гѡаш вогѡуш вара... Тѡаккха, хѡуна хууш ду и сан лазавар... Со кхуза валийра.

Сан корта меттабеара, со кхѡитира, сайна кхераме хѡумма а хилла ца хилар — суна чѡгѡга лиира, цунна хѡалха кѡезиг дѡноцкахъ муьѡана хилар. Эцѡахъ аса сѡийра, цѡхѡа а вон ойла а йѡцуш, со вон лѡзийнчуха моттаргѡанаш лѡло. Иза ду-кх дерриге а. *(Соцунха.)* Ам-ма сайн безамна дуйхѡал цуьнан безам ца кхѡитира су-на, хѡинца, хѡо-хѡо а кхѡташ ву, ма тарлу чехка со кху-зара дѡаваха дезаш ву... Аса доьху хѡьѡга хѡайн сагат-дарна бѡхк суна ца биллар, амма суна ца хѡѡара хѡьѡга а кхѡйкур вуй. Суна гѡч а дахѡара ахѡа, цѡхѡа верза гѡо а дахѡара ахѡа. *(Абук ар, цунна юххе маьнги гѡе хѡи-на волчуьра, вѡларца хѡагѡгѡтту.)* Хѡо хѡунда воьлу. Хѡайх сан тѡшар дуйхѡалдаккха воллу хѡо?

А бук ар. Чѡгѡга тамашина ду. Ма фантазер ву-кх хѡо!

Костѡ. Хѡунда ву со фантазер?

А бук ар. Хѡунда аѡлча, хѡан маттаца дуйцург кхераме ду. Амма, хѡинца ахѡа охѡадийцинчун хѡьѡхѡхъ ца дуйѡцу цѡ... *(Шѡрас инструмѡнташца стерилиза-тор схѡайохѡу, Абук арна иза ца го.)* Амма, оцу ахѡа мел дийцинчаьрга ца хѡьѡжуш, ишта а, вуьшта а операци йийр ю. Цуьнца бен хѡо паргѡлатвойла яц сан! Ткѡа операци дѡка чѡкхъвериг хилар аса сайна тѡѡѡцу. *(Тѡ-лѡфон гѡе воьду, Костѡс хѡала а еккхий чехка хѡума-наш тѡѡюху. Абук ара телефон туху.)* Йѡ! ю, дирек-торан...

Шѡр а. *(ѡьгѡлазе.)* Хѡан, иза сов тѡѡх ду!

А бук ар. Хѡо кхузахъ ю?

Шѡр а. *(рычаг гѡе телефон охѡа а тѡѡш.)* Суна цѡѡа а ца моьттира, хѡо кху гѡе вер ву! *(Абук арера трубка*

схьа а обций шен метте длаулла.) Ахьа со а, хьо а сий-доцчу доккху!

А б у к а р. Собарде, сих ма ло!...

К о с т я. ХІан, иза дони и! Аса хьобга эр ду — хьо лор вац, ткъа преступник ву! Хьуна шера хаба со могаш хилар. Амма, ма мотталахь, со а кхийтира хьуна, со «то-ван» оццул чlogla хьуна лааран бакъ долчу бахъанн хьокъехь... Хьо а иштта Шура ойла нийса йоцуш а хилла, цу хьайн акхараллин эмгараллица, хьо лор хиларх пайда а оьцуш, операционни стоьла тlехь соьца дерг чекхдаккха воллуш а хилла! (Скальпель схьа а обций иза дла-сха лестадо.) «Цомгашчун» куьге хьажа лавин хьуна? Стенна Іемина хьо? Хьо, вон диагностик, вон актер а, сийдоцу эмгар а ву, лор!

А б у к а р (парелат а, чlogla а). Охьадилла урс!

К о с т я. Цунна ца бина аса деа шарахь тlом, хlинца цхьаьнга сайх паштет яйта! Суна сайна дика евзаш ю и тайпа хирург!

А б у к а р (чlogla хаддош). Охьайилла, доьху хьобга, скальпель шен метта!

К о с т я. Яхийта дла! (Пеглоьрта.) Ца яхийтахь...

Ш у р а. Костя! Сацахьа!

А б у к а р. Аса приказ до, охьадилла урс!

К о с т я. (веларца). Ахьа дицдо, кхузахь фронт ца хилар! Со хьан куьйгалли кlел цахилар а!..

А б у к а р. Юхавала! (Писталет схьа а йоккхий, Костина тlелоцу.) Кресли тlехаа!

Ш у р а. Абукар! (Костя, ца лаарца скальпель дла а кхуссий, Абукарна тlера блаьрг ца боккхуш меллаша охьахоу.)

А б у к а р. (овглазвахарна хала са а доьлуш). Фронт яц... паштет...

К о с т я. Лор, хьуна вон ду... Сих мало... Иштта мохь хlунда хьобкху! (Шуре.) Иза хьераваьлла... (Абукаре.) Къамел де вай. Я тlаккха дуйцур вай? Со кийча ву цигахь хьожуш Іен... Шура, хьайн чу вигахьа со (хьа-лаглотт). Хlара докъазалла а ма хили! (Шурина тlехьа а лечкьаш аравала гlуртц.)

А б у к а р. Меттах ма вала! Кхин гlулч яккхажь — хьо верриге этлор ву аса, цхьана хенахь айса летийяа волу!

Костя (соцу, хийцаделлачу озанца халла). Ахъа цкъа а ца летийна со. Со Манчжурехъ чов йина хилла, цхъана а госпиталехъ хьовца а ца нисвелла. Хъуна со цхъаннах тарвелла. (Охъахоу.) Къастаде вай.

Шура. Хіун ду и, Абуська? Хіун хилла шуна, накъостий? Иза-м цхъа хъекъал доцуш хіума ма ду! Хіай, дийцийша, къастадейша, делан духъа!..

Абукар (Косте а хьовжуш). Тхуна, Шура, дерриге а нитта а хууш ду. (Волавелла лела, тлаккха, собаре хита а глерташ, лохха олу). Хіаъ, собаре хила глёртир вай... (соцанха). Суна дагайоглу цхъа эпизод, дукха хан йоцуш дладаханчух. Суна хета, сикдаларх парглатдовларна, цо массарна а глo дер аьлла...

Костя. Ха! Ма парглатвоккху хіума а ду — пистолетин лалашошна кел дийцар. Лоьралла дарехъ керланг гучудаьккхинарг ву хіара суна!

Абукар (Костяс йина лоттар тергал а ци еш, кресли тле охъа а хий, шена хьалха столла тле пистолет охъаюьллу, телефон ека). Коммутатор! Директор... Дика ду, жоп ма деллинехъ, — лолахъ суна. Иза дара 1944-чу шарахъ. Къена парк яра, тлеман дорца юкъахъ тамашина дийна йисина... цу паркехъ тхан аренан госпиталь яра... Кхузахъ дерриге парглат дара. Тлаьххъара а болчу толаман сахъташ гергакхачаран хьокъехъ беш хаамаш бара. Союзникийн бомбардировщикаша Германина тлоьхула чекхдуьйлуш долу тлелетарш дора. Мухха а цхъана буса, церан самолет члогла етташ йолчу немцойн яккхитовпашна кел а нисделла, вайн аэродроме кхавчера «Ценчу дашна а, цхъана тломана а» тлехъ... Оцу самолетан экипаж тхо долчу ялийра. Вайн лоьраша боккхачу безамца чевнаш хиллачарна дарбанаш а леладора, кьона адамаш чакха то а делира. Уьш дикка а, дахарх баккхибеш а, синкъераме а кегийрхой бара. Царах ца! вара компанех юьстахвуьйлуш. Бакъду, иза вукхарначул члогла чов хилла а вара. Доттаглаша дийцира, иза члогла хьалдолуш ву, бохуш. Ша верза волавелча, дарбанаш лелош волчу лоьре, баркалла аларан билгалонна, динна пароход хиллал хлонс длаэца бохуш, деха велтира иза! Тамашийна стаг вара иза. Аккордион дикка локхура цо... Супам члогла езара «Тоьлахъ» бохуш йолу вайн фронтан йир... Амма зама даяхара, вайчара хьший дла а хьовсийра. Кхити цкъа а уьш дагабаьхкина, церан хьокъехъ хьахийра оха со а волуш. Тхан къеначу хье-

лиозархочо, тетя Сашас сестрой-хозяйкица цкъа ша къе-
мел деш элира, кхечу пачхьалкхерчу, тийначу элсаро
дахаран хьокъехь а, колхозан хьокъехь а хиттира шег
ша длавоьдучу дийнахь, цул сов, тетя Сашас члагда-
рехь, талмаж а воцуш, ценчу оьройин маттахь а дора
цо къамел... (Соцунха). Цул тлаьхьа дуккха зама дла-
ьяьлвачул тлаьхьа а санитаркаш а, къона сестраш а бий-
лира тетя Сашех, цо кхоьल्लीнарг дика ца нисдаларна,
хунда изьтчахь, цхьанне ца хааделлера цхьана а заман-
чохь майора Мартина оьрсийн маттахь къамел деш...
хинца ахьа деш ма хиллара, «Костя!» (Костя ца кхетар-
ца беллаш а саттийой, доккхачу маьница Шуре хьожу.
Телефон ека. Абукара трубка схьаоьцу.) Хеза, со ву,
Петр Иванович. Хлан? Иза а лаьцна? Делахь — хлета,
кхочушхилла-кх? Члогла дика ду! Декъала до аса...
Хлаь хийна... Иза... Дика ду. Пистолето глуплакх дин,
баркалла хуьлда. Тхо хьожуш ду. (Трубка длауьлу).
Ткъа иштга хьан моттарганех глуплакх ца хили. Суна
хетарехь, хлокху цхьана моьно новкъарло йира хьуна,
суна хьо вовзале хьалха со вовзан... Суна иза шу длада-
халчул тлаьхьа хиллера. (Костяс цецваларца куьйгаш
дла-схьа дохуьйту, ткъа цлехьхьана хьалха кхоссалой
пистолет схьаоьцу. Йохьначу Шурас длатийна йолчуьра
меттах а йолий мохь хьокху).

Костя. Цхьа аз ма далийта!.. (Абукаре.) Хилахе-
та, длабаханчу тламо хьо чолакх вина витар, ткъа
тхьогла... ткъа соьга хьо хлаллаквалур ву...

Абукар. (члогла а ца олуш). Ахьа цхьа а кхерор
вац! Герз охьа а диллий, хьайн метте охьахаа.

Костя. Шек а воцчуха ловза хан яц. Хьо тоьал
хьекьал долуш ву, со муха хлун даза ца воу хаан...

Абукар (ца вашарца). Хлаь, со хьекьален хилла.
Шоэлагла-м глертар вадара со хьан сийдоцу не! тода!
Ткъа ахьа дендерш чокхдаьлла.

Костя. Ахьа хан дла мел яхийти — хьуна оьшуш
ду. Трубка схьа а эций длаала, вай ваьш конторе дла-
доглу, алий! (соцунха). Аса тлаьхьхьара а боху — гловгла
йоцуш ара вига со... Хлан (Шура неларехьа гловртуш а
хааелла, уьшарца цуьнга юхаерза олу.) Я вай хлокху
сохьта арадевр ду, я... (Абукарна тле тапча ерзайо).—
со-со хьожур ву...

Шура (Костин пхьарс схьа а лоций). Сийдоцу хлу-

ма! (Костяс иза сони туху. Абукар цунна тле а водиш, цунна хьалаглатта гло до.)

Абукар. Наь!алт хилларг! Муха х'юьтти хьо! (Костяс телефонан сара хадабо.)

Костя. Цхьа ког ма баккха! Аса танча тухур ю (Сени чу воду.)

Шура. Къайлавер ву-кх иза.

Абукар. Волийла яц! Гобаьккхина массарна а ху-уш ду... («Костяс» арахьара не! ийзош хеза, цкъи а, тлаккха а, кхин а, тлаккха цла чу эккха.)

Костя. Догла! Догла мичхьа цу?

Абукар. Охьахаа. Хьан иштта сихвала г'уллакх дац. (Костя ц'ачухула дла-схьа уьду, кора тле хьоду, ам-ма-цигахь решетка ю. Иза сохьта тле хьожу, ткъа нисто-лет столба тле а юьллий, кресли тле веза охьавоьду.)

Абукар. Иштта «майор Мартин», «Костя», я хьан-на девза шу, цигахь кхин а муьлха дипломат ву? Со-ветан махка тлехь хьо шозлаг'ла а, т'аьхьара а хааза а ца ваьлла охьах'иьна! Вон лела шу, ч'лог'ла лахахула ле-ла шу, господаш!

Костя (эхь ца хетарца). Хьан мисси чекхъьяьлла, гражданин Бокаев. (Сохьта тле хьожу.) Кхин ц'адо-лу къамел пайде дац.

Абукар. Гражданинан Бокаевн мисси — шен халкъан г'уллакх деш ю. Ткъа хьан, т'еман ц'ле ягораш лъохуш йолу боьхка мисси, дуьйцийла йоцуш х'инна чекхъели!

Костя. Воккха ма ве. Хьалхе ду. Жимма хан яьл-ча хьан мораль хьуна а лайде йоцуш хир ю. Со бахьана долуш, иза ерриге х'аваэ ер ю!

Абукар. Шу ч'лог'ла хат'ла хили! Хьан хьадалшка чертежаш лачкъа а ца елла, ткъа царал башха, х'ара х'инна ахьа т'едуьллуш дерг а далур дац. Ахьа лампини серлонца еш йолу билгалонаш, тешамен долчу г'ароллин т'ома к'ел йечх'охь гинна царна.

Костя (хьалаэккха). Йовсар я!.. (Соцунха). Кхе-чаьрга-м дало и г'уллакх... (Арахь т'лех ч'лог'ла тати эк-кха, Костя воккхавеш ву.) Х'ан! Доладе хьайна лор!

Абукар. Воккхаверца доладер аса, х'луьнда аьл-ча, цу татано керла завод ян меттит кетъяр д'адола-дараи хьокъехь хаам барна. Тхан дерриге а халкъ а ду Даймехкан хьашташ лардарна хехь, шун таьржачу зуламийн оьргаш д'абостуш болчу сийлахьчу чекистан-

кара дуьйна, хьуна евзуш йолчу комсомолке Лидега кхаччалц, шен декхара сийлаллица кхоцудина йолчу. Шайн цу планашца, юсподаш дIа ца доьду-кх шун гуллакх.

Шура (карзахаллица). Соьга хIунда ца элира ахьа иза?

Абукар. Сан бакъо яцара... «Дегнийн говзанча» воу иза ахьа кхеро тарлуш дара. Соьга аьлла дара цу хьокъехь дерг...

Шура. Вай иштта хаза дехаш а, къахьогуш а докку. Гобаькхина вешанаш а болуш... Ткъа муха тешар ву хьайна юххехула лелаш иштта боьха хIуманаш хиларх...

Абукар. МостагIий а бу вайн, амма доттагIий дукка а алсам бу! Кыйсам дIахьош бу, иза дицца мегар дац!

Шура. Елла дIаяллалц дагахь латта урок ю суна иза! (Корехула арахьогжу.) Боглуш бу. (Арахьара нег тухуш хеза. Абукара стоьла гIутахара схьа а оьций догIа Шура дIало.)

Абукар. ДIаелла (Косте) — ХIан, шира дархо, операци чакхьаьлла. Яхийта!

Кирхьа

Нохчийн мате яьккхинарт М. МУЗАЕВ

А. Хамидов

СОВДАТТИЙ, ДАУДДИЙ

(3 декъехь, 6 суьртахь пьеса)

Дакъалоцуш берш:

1. Дауд лурвоьлла стаг — 23 шо.
 2. Аьрсмик Совдатан да — 75 шо.
 3. Совдат Аьрсмикан йол — 21 шо.
 4. Хьесамик Совдатан тайпана хьалхара стаг — 60 шо
 5. Супа Совдатан тайпана стаг — 40 шо.
 6. КъахIим Даудан мостагIа — 40 шо.
 7. Муса КъахIиман ваша — 35 шо.
 8. Хьамид КъахIиман ваша — 30 шо.
 9. Цокар КъахIиман маьхча — 55 шо.
 10. Умалт хьалдолу стаг — 45 шо.
 11. Жабала Умалтан гIоьнча — 35 шо.
 12. Юьртан къеда — 65 шо.
 13. Хьаьжа — 70 шо.
 14. Билби юьртхо — 60 шо.
 15. Юьртхо — 60 шо.
- Бакхий а, кегий а боьрша нах.

III акт, V сурт.

Буйсанна II сахьат даьлла хан. Гуш Хьаьжин тиша цIа, аьтто агIорхьа нег, урамехьа долуш кор, цIийнан маьлехь дитт, ах сцена паргIат ю. Чухь гIийла богуш чиркх, тиша нар, цу нара тIехь, арара чуяйтинчу эIенаца дикхина куьг а долуш Iаш Совдат.

Жабала. Ма ялахьа, Совдат, сел юхьхьа, тIаьхьа дохкоер ю-кх хьо.

Совдат. КIордийна суна хьогга ладегIа, Жабала. Умалтан шуьнехь цкъа мерза къурд ца бан, со уьттазза южаллин къурд бан кийча ю. Сан дог-ойла иштта хилча, хIунда хьоггу ахьа эрна къа, аса ца ден дерг соьга де, бохуш?

Жабала. Сан да вижинчу кашор, хьан метта со хилча, аса-м дийр дара иза. Да ма ека, ма мала чот а

хир яр-кх сан тлаккха! Со валлац мала а, веллачул тлаьхьа уипаглашна хитто а, глевланга дахка а шишанаш долуш, гIуллакх хир дара цунах тлаккха. Сан дe-сар, Совдат, Iовдал вoцчo лeлo xIyмa мa дaц aхьa лe-лориг, дича, тоьлу хьуна Умалта бохург.

Совдат. Битал, Жабала, бeгaш. И дуьйцучул, ойлае айхьа цу маларан дуьхьа динчун. Цо хьайна еллачу шайнийн дуьхьа айхьа со мажкана хьалха юьхьIаьржа хIоттош, сан кьсна да хьервоккхуш, холчахIоттош, айхьа динчуьнан ойлае! Цу буса сан а, сан ден а хьмла дот-ойла хуьлда шуьшиннан, шаьшшиь коша вижжалцI ХIун ду, Жабала, цу ахьа динчул боьхьа, кьмлахь, бeх-кe? Ахьа, хьo кьaьркьaнaн кeдaх вoьхкиnа. Хьo a, кхи-берш а бухкуш, оьцуш, лебеш, хьийзош гулдина хьуна цу Умалта и шен хьал. Цуьнан ойла хIунда ца йo ахьa, Жa-бaлa?

Айхьа сел бeхк бoцyш хьийзайойтучу сан ойла хIун-да ца йo ахьa?

Жабала (*aglop*). ВаллахI, цхьадерш-м нийса ду моьттуш а ма ву со кхо дуьйцуьрш, вуьшта, и малар вон хьехадо кхо. (*Совдате*) Аса-м, хьуна диканиг хилча, дика хеташ, дуьйцу хьуна айса дуьйцург, даа-мала, дукха шортта долуш а, хьуна тIера бeхк дIа а баьккхина, хьo тохарчул сийлахь йолуш дIахIотто а цуьнан ницкь болу дела. Вуьшта, дан хьайна луург дийр ду ахьа, бакьду, Совдат, нагахь ахьа цо бохург ца дахь, ен мегаш ю-кх хьo.

Совдат. Яла езахь, лийр ю-кх со. Амма цо бохург-м дийр дац. (*Цаяшарца.*) Ахьа суна диканиг лууш хьспначу кьинна, хьуна баркалла. Вуьшта, сан цхьа дe-хар ду хьoьга, кхул тIаьхьа и гIуллакх эцна со йолчу цавар.

Жабала. Дика ду, делахь, кхин воьIур вац со, хIинца а воьIур вацара, айса хьуна диканиг до моьттуш бен. Делахь хIета Совдат, хьайна дика хуур ду-кх хьу-на, Iодика йойла хьан. (*Ша-шега.*) Ванах, гуттар а кху маларна тIаьхьаваьлла леларх вахар хир дуи техьа сан? Нах-м шайн доьзалш а, керт-кеьнаш а долуш Iаш ма бу, со вац техьа уьш санна? ХIинца дуьйна дIа, хIара пай-да цабаьн болу гIуллакхаш дита а дитина, вахаран ой-ла ян еза аса. ХIан-хIа, со мел гIоьртича а, со вeхaш хир вац. Вуьшта, бакьдерг дийцича, тIаьхь-тIаьхьа са-и ца кьерало сан кху Умалта лелочех. (*ДIаводу.*)

Совдат. Миска оан нана, ахьа берахь сайга, «на-на яла хьан» аьлча, и хIунда олу ца хаьара суна, хIинца со санна, холчахь хьайна хьайн бер тарна кхоьруш, олуш хилла ахьа иза. Ма дика ду-кх аса лов баланаш, соьга доьссинарг гал, хьо дийна йоцуш! Дауд! Аса берахь дуьйна шегга сатийсина Дауд, цунах лаьцна а дац хезаш хIумма а. Кхо шо ду, суна иза газа, тахана я кхана и лураллех хьалхаа вуьту, тIаккха со цуьнца ирсан токхехь яха а хоу, бохуш, цу дийне сатуьйсус, кху дийне яьлла со, кху хьоле кхача яьлла хилла-кх! Хаа мукъана а хьий техьа, Дауд, хьуна, со хьайн дуьхьа хIара халонаш ловш юй? Минотана а бIаьргаш дуьхьалара дIа ца волу Дауд, мнока Дада. Мел бехк боцуш хIаллак а хили-кх вай! *(Йоблхуш юьжу. ЧувогIу хехь волу юьртхо.)*

Юьртхо. Совдат, хIара яа хIума яйитина хьуна Хьаьжас, хIума кхалла хьайна.

Совдат. Баркалла хьуна. ХIара, сан юьртхо, цхьана минотана дог дика хилий, аса доьху хьоьга, алахь соьга, хIун ду арахула жерла хезаш. Сан дех, Даудах, оох лаьцна хIумма а дац юьртхула хезаш?

Юьртхо. ХIара ду аьлла хIума дац хезаш, хьан да хьерваьлла меттаваза ву хIинца а, хьо ер тIаьхьататтарна резавоцуш ву юьртан кьеда, ткъа Дауд селхана витийта дехаре дахана адам, тахана, дехар ца луш, арадаьккхина КъахIума...

Совдат. Ткъа хIинца Дауд кху юьртахь ву-вац. хьий хьуна?!

Юьртхо. Цунах суна хууш хIумма а дац.

Совдат. ХIай сан хьомсар юьртхо, сан метта хьо хIоттавай, соьгара хьал-де хай, цхьа гIуллакх дехьа суна, кху суна халчу муьрехь, аса доьху хьоьга.

Юьртхо. ХIун ду иза схьадийцал.

Совдат. Нагахь тарлахь, хьайна иза дукха хала а дацахь, со кхузахь чухьноллий хайта гIортахьа Даудана, аса доьху хьоьга.

Юьртхо. ХIан-хIа, соьга далур дац иза.

Совдат. Хьуна лиьча, далур дара хьоьга иза, суна цул доккха ахьа дан хIума дацара, дехьа суна и гIуллакх, диканит, аса доьху хьоьга.

Юьртхо. Шар ма ло, шайтIа, бохий хьоьга, далур дац. *(Дивобду.)*

Совдат. ХIай, везан дела, ма доккха хIума ду-кх хьо ирс дацар. Цунна а моьтту, со бехке ю, аса сайгара

и глалат далийтина. Нагахь Даудана, аса сайгара и глалат далнийтина а моьттина, иза со йолчу ца ваглахь, глаккха хлун дан деза аса? Хлан-хла, Даудана доглур дац и дага. Хлан-хла, ца тарло, со оццул ирс доцуш хила. Дауд, гур вац техьа суна хьо цкъа а? Хьо цкъа гина велхьара, елча а, йийча а бен а ца хетара суна. (Йиш локху.)

Малхе хьажа дог ца доглу,
Батте хьажа дот ца доглу,
Жима Дауд блаьрга ца гуш,
Саң елча бен дот ца доглу.
Куьйга корта дукха лобцуш,
Лабттан блаьра гийла хьобжуш.
Аса еш йолу йовхна ойла
Хаац техьа, Дауд, хьуна?
Корах ара ца хьожуьйту,
Сарахь кетла ца йолуьйту,
Умалте аса глур яц аьлчи,
Тлехь доцуринг кхоблли суна.
Корах ара хьажийтийша,
Сарахь кетла ялийтийша,
Дагна дукхавезна Дауд
Суна блаьрга цкъа гайтийша.
Хле, боьду сийна кхокха,
Хьо бехийла эзар шарахь,
Хьо кхиничу хьаннашка глож,
Дезаш повших долу алахь!
Луьйрания сан коре болиь,
Суьйрания сан коре болиь,
Саң кийрара беза бала
Длаханйтахь Даудана.

Чувоглу Умалт.

Умалт. Са-м ца гатдо ахьа, Совдат?

Совдат. Са а ца гатдо аса-м.

Умалт. Хьан са ца гатлу агло а, хьуна диканиг хуьлу агло а ян хлуьа а дийр дара аса, Совдат.

Совдат. Гуш ду, хьо и дийр долуш хилар.

Умалт. Бехк ма биллахьа, Совдат, суна, оьглазвахча, стага хлуьа а до. Сайн оьглазвахар тлехь, хьо эзарна, кхин детта са а ца хилла, дира аса айса динарг. Иза хинца дладаьлла, сан хьуна оьглазвахар а дайна, хьан суна оьглазьяхар дов хан а хилла. Дехьа, Совдат, аса бохург. Хьалха хьуний, глаккха оайний диканиг дан глерташ дина-кх аса айса динарг.

Совдат. Тонйта, Умалт. Мосазза ала деза хьобга,

ахьа бохург аса дийр дац, аьлла? Со хьийзо, хьан иштта аьтто бан ялийна хилла-кх Хьаьжас со кху ша веxачу хIусаме.

Умалт. Нагахь аса бохург ахьа дахь, Совдат, хьуна тIера бехк дIабоккхур бу аса, тохарчул а нахана гергахь хьо сийлахь йийр ю аса, дехьа, Совдат, аса бохург, хилахь сан зуда.

Совдат. Умалт, ахьа динчу гIуллакхал тIаьхьа, соьга хьайн хилар доьхуш, хьан мотт муха керча, со хууш яц. Тахана мосуьйттазлагIа вогIу хьо кху чу, и дуьйцуш. Кхачам бац хьуна, аса аьлча, хьуна хетарг соьгахула хир дац, аьлла? Хьо гича, бIаьргаш дуьхьал бода хIутту суна. Тоьхна герз доцуш, йина чов йоцуш. дог эгIош, ен ма гIертахьа со, Умалт. Баха кIордийна суна хьоьга, со паргIат йита. Со еллачул тIаьхьий бен, соьгахула хьан аьллар а хир дац. ТIаккха хIунда доу ахьа сан са, цахиндерг дукха дуьйцуш?

Умалт. Суна хаьа, хьуна дагара ца волуш Дауд ву, цунна бен яц хьо сел чIогIа суна дуьхьал. Вуьшта, хьан кхетам-бацарх со чIогIа цецвуьйлу. ХIун яхар хир дара хьан нагахь хьо паргIат хилча тIаккха а, лурвоьл-лачу стагаца? Цу тIе, Дауд, эзар шарахь вахарх, паргIатоне догдохучуьра тахана вели. Иза тахана ву а, кхана ву а ца хууш ву. Тховса, шен сIх догдыллина, хьунах вола везаш а ву, нагахь, кIелонна тIе ца ютталуш, ша цига кхачалахь. ХIинцалц цуьнга са ахьа хIунда тисина, суна-м хаац.

Совдат. Э, Умалт, безамах а, кьинхетамах а дуьз-зина дог ду сан кийрахь. Берахь бахана безам бу сан цуьнга бахарг. Даггара болу безам мацаллех а, хьогаллех а, Iожаллех а ца кхоьру. Иза диц ма делахь Умалт.

Умалт. Сацийта, Совдат, тоьур ду хьуна, со цу хьан зурмане ладегIа ца веана кху чу...

Совдат. Дийцийтахь, Умалт, аса сайна яхарехь дукха оатийсинарг. 7 шо хьалха, декачу шовдана иштехь цо сан даг тIе йиьлина шен цIе де-дийне мел дели чIагIлуш, дийина сан дог хилла дIахIоьттина. Iожалле бен дайалур доцуш, цо оан бIаьргаш чу диллина шен сурт, де-дийне мел дели серладуьйлуш, хазлуш ду. Мохо талл лесточу суьйренца, малхо дуьненан Iодика счу сохьтехь цо соьга аьлла дешнаш, сан дегIам цIий хилла, пхенашкахь тулгIе етташ ду. Кхо шо цу, суна и газа, амма де-дийне мел дели сан цуьнга болу безам,

совбийлар бен, глеллуш бац. Иза ла хир ву, цхъанхъа, чиркх боцчу, кхерч шийлачу хъехахъ, сингаттамечу ой-лапашка вахана. Буьйсанна мох баьлла диттан га каг-делла я хено къанбина поп охъакхетта, цуьнан тата даьт-ча, мерзачу, сомачу набарха вуьйлүш, шен герзех каде кадетташ, цу самаваларх, кхин вижар доцуш, сахуьлун-га вуьйлүш. Суна лаьара Умалт, цунна тле вон хлоьттича а, дика хлоьттича а, цуьнца хила. Суна лаьара, Умалт, шен синна сагатдеш, иза сингаттаме воьжча, цуьнан дог хьостуш, и парглатвохуш, цуьнца хила. Иза яра, Умалт сан меттит, иза яра сан хлусам. Хинца хабий хьуна, Умалт, айхъа соьга ден къамелаш ца оьшуш дойла?

Умалт. Тойта, Совдат! Аса хьоьга хинцалц ха-за дийцира, хьо кхетарга дог дохуш, амма кхин дла айса дийрит, хьоьга пурба ца доьхуш, дийр ду аса. *(Тле кувг кховдадо.)*

Совдат. Умалт, аса доьху хьоьга, деглана дегаза, и эзар шайх къалетта куйгаш сайна тле цакхийдор.

Умалт. Дуй баа, Совдат, хьайн лаамехъ аса бо-хург дан. Нагахъ кху сохьта, кхин хьем боцуш, ахъа иза ца баахъ, сецна бакъ ма ду, аса хьо кху сохьта юьйш хилар. *(Шальта йоккху.)*

Совдат. Эхъ ца хета хьуна, Умалт, соьца кьийса? Со-х зуда ю, цу тле, хьуна ма-гарра, цхъа пхьарс бих-кина, глора доцуш а ю. Ахъа бохург ца деш, яла аса дуй боу хьуна.

Умалт *(герга а глуртуш)*. Аса тлаьххьара боху хьоьга, Совдат, дуй боу ахъа я ца боу ахъа?

Совдат. Кхин цхъа а, ахъа бохург ца дан, дуй боу аса.

Умалт. Делахъ, кечло южалла тлезца, аса юьх хьо!
Умалта баттара яьккхина шальта ойу.

Совдат. Схьатоха, киллу, хам бац хьан!

Умалт *(шальта батта чу а юллуш)*. Аса хинца, ца юьйш, юьту хьо. Вуьшта, ца! ду хьуна хаа дезаш, со хьо яло езаш ца лелара хьуна. Махко а шена наьлалт кхайкийна шайтла сан дало бакъо а яцара. Со лелара, хьо бертахъ леха а йина, сайн лааршна токхе а йина, цул тлаьхъа, хьуна дагахьбаллам хуьллучу аглор, хьо ен дагахъ. Тховса хан яьллачу сохьтехъ, и сайн лалашо аса нуьцкъала хьоьца кхочушийир ю, цул тлаьхъа юьйр а ю.

Тховса цу шинна глүллакхана кийча хилалахъ. Кхин хьоьца дан къамел дац сан. Лодикъа йойла хьан.

Совдат. Хъайн, леринарг юха ма озалахъ, кінллу, хам бац хъан! (Соцанха.) Дауд! Хінца суна ган воцу Дауд, ма гойла суна хъо цкъа а! (Совдат йоьлхуш маьнгн тле южу.)

Дитташ юккъехула сцени тлехъ гучуволу Дауд.

Дауд. Дог! Хъо ду-кх со кху керта варна бехже. Ма хаза ду-кх тховса, дуьненан Іалам, хъан гар! Хъоьга а юьйцур яц аса айса еана къайле. ХІун дахъа техъа ахъа суна, хІай екхаслла буьйса? Айса кху керта деанарг Гіллакхе хиларх со шек хиларна, сан юьхъ а, кийра а алонах догунш ду, дукха холчахъ хиларна, схъажкха доллуш, деттало дог. Амма Іожаллин марахъ Совдат а йитина, сан діаваха бакъо яц. Аса лоруш волу КъахІим, Муса, Хъамид, сан дехар ду шуьга, аса ца ваьлла лелориг вочу агІор цатидар, аса лелораш гІалат делахъ, сайна гечдар. ХІай сийна стигал, аса доьху хъоьга, цхъана муьрана хъайн массо а чиркх байний, хІара юрт бодане лацар. Сайн сик баа дуй бу сан, Іожаллех кхоьруш. айса и ца боху аьлла, Совдатах валарна кхоьруш боху-кх.

Дог! ТІаьхъ-тІаьхъа вонна орца дохуш, карзахдуьйлуш ду дог. Амма со юхавер вац. Іожалла, Совдатана оайн аз хеззехъ, эца лаьа суна тле.

Совдат! Кху боданечу буьйсано а, хъан безамо а сайн аьтто барга догдоху аса. (Кор а доьллай, корехъ, гучуволу Дауд.)

Дауд. Мила ву кху чухъ?

Совдат. Дауд!!! (Совдат коре хъоду, амма зленосацайо.)

Дауд. Совдат!!! Совдат! Хъо ма хийцаелла, ницкъ била хъуна?!

Совдат. Суна хІумма а ца хилла, Дауд! Мел дукха хан яр-кха, Дауд, суна хъо газа! Ма са гатдира аса хъуна. Хъуна хаьа хир дац иза Дауд?!

Дауд. Сисс!.. Меллаша, цхъанна хозуьйтур ду ахъа. Хаьа, Совдат, Іаламат дика хаьа.

Совдат. Дауд, алахъа соьга, лураллех хъалха ца вити хъо?

Дауд. Э, Совдат, ирс доцуш ши стаг ду вайша! Сан дегайовхо ерриге а селханлера а, таханлера а де дара, амма и ши де а дог Іовжош чакхдели-кх. Билбис

дийцира соьга, оцу буса хьовца хилларг Умалта КъахIиме со вара а аьлла, со ца вуьтуш кIелвити́на хилар. Суьдехула доцуш, Iадатехула лелош хиларо дохийна сан а, хьан а гIуллакх. Вайи кьоман дакъазалла хилла дIахитти́на цхьадо́лу Iадаташ. (Арахь цхьацца гIовгIанаш хеза). Вайши́ цхьанна-м хааделла, моьтту суна. (*ЛадугIу. ГIовгIанаш дIатоб.*) Умалта, хьуна тIехь кхоьлли́нчу гIуллакхан хьокъехь а хезира суна, сайна иза хезча, цкъа дуьненах а догдаьлла висира со, амма и сайна ма-дарра дийци́ча, Умалта иза шеггара кхоьллина хиларх кхи́ира сан дог-ойла.

Совд а т. Иза хIинца дийцалур дац, Дауд иза доккха хIума ду. (*Соцанха.*) ХIинцалц дIаяханчу ерриге п хенахь ца бина аса, кху минотехь биначул йоккхаеран кьурд. Иза хаалой техьа хьуна, Дауд?!

Дауд. Хаало, сан хьоме Совдат, дукха дика хаало!

Т а т а

Аса кху корехь йоккху хIора минот суна Iожалла тIейзош ю, Совдат. Цундела, кхин хьем ца беш; вайша новкъа дала деза. Цхьанхьа гена оьрсийн махка, Iадатан куьг тIе ца кхочче а дахана, даха хуур ду вайша.

Гучуволу КъахIимий, Мусий, Хьамиддий.

КъахIим. (*меллаша*). Хьамид хьо хьуьлла дитта тIехьа хаа, сой, Мусий оцу гIундалгIеш юккъе хуур ву. Иза кора юххера дIаваллалц, тоьпаш ма тохалаш, Совдатана кхетар ю. Кхетий-ца шуьша?

Шиммо а. Кхета. (*Кхоб а къайлаволу*).

Совдат. Дауд, кIелонна тIелоттаваларан сахьат дац,—со новкъа а хилла, тIамна хьан аьтто а боьхна, хьо лазавахь, иза лалур дац соьга. Хьо, юьртах а ваьлла, со тIекхаччалц, сецча, муха хир дара техьа?

Дауд. Совдат, со лураллех паргIат ца витича, ца лаьакх хьуна соьца ян?

Совдат. ХIан-хIа, Дауд. ХIунда боху ахьа иза? Со сайн сикчул, хьан сик чIогIа кхоьру. Кху буйьсано йийр ю шен кхел. Дауд! Куьг даста хIума ло соьга. (*Дауда, црс дIало. Совдат шен куьг мукъа а доккхуш, коре йогIу.*)

Дауд. (*корах чу ши куьг а кховдош*). ХIара иман-

ца сийлахь буйса хлуттийла, Совдат, вайшиммо мерза бечу бартан теш, схьахховдаде хьайн ши куьг. (Совдат куьйгаи дьахховдадар, тлехьара тоьлаш йовлар ца! хуь-лу).

Совдат. Дауд, лазийн хьо?

Дауд. Суна хлумма а ца хилла, Совдат, лорах тлаьхьа йовллахь. (Къайлаволю, юьйлцши тоьлаш гена-йовлу.)

Совдат. Марша гойла хьо, Дауд! (Корах ара а эккхий, бодашкахь йов. Чээккха карахь муш а болцши Умалт а, цуьнца Жабала а.)

Жабала. Сан десир ву со, Умалт, вайшиммо хьег-начу кьих а, ахьа яйинчу нахартех а хлушт хили моьт-туш хийнца-м. (Умалт араэккха, цинна тлаьххье Жабала и эккха.)

Кирхьа.

III акт, VI сурт.

Ирча Луьйре, кхоьлина де. Гийла хьоькхуш мох. Гуш юькьа буьрса хьун. Нисса сцени юкьаметтехь нислуш, низаре стоима поп. Ламанах текхна чубеана бецо сенбина Луьллуш чхар. Шу чхара тлехь бихкинчу коьртаца вертанах хьаьрчина Iаш Дауд (Илли-лу).

Валайла ялалай,
Валайла ялалай,
Масане клант лела,
Дех-ненах ва ваьлла,
Нийсаршина дог доьлхуш.
Юьртаха ша хьоьгуш,
Хан йоцуш Iожалла
Кхачаре сатуьйсус?
Масане клант лела
Шен мажар йоцуриг,
Кхин бIоьобьр шен воцуш,
Шен гила боцуриг,
Дог хуур шен воцуш,
Юьртаха ша ваьлла,
Езаре сатуьйсус.
Валайла ялалай,
Валайла ялалай,
Суьйренаш тIеьогIу,
Шу гаре сатуьйсус,
Луьйренаш дIаьоху,
Шун дикне догдоху,
Меллац шу идор тс,
Декъаза аренаш,
Ког быллал хIар латта
Тешаме ва доцуш?

Алайла ялалай,
 Валайла ялалай,
 Ас буйцу барий хьо
 Ковртера хлай бала,
 Длаэца елхъара
 Сайн деган и езар.
 Ас юйцуур яра шу,
 Кийрара глайгланаш,
 Шу лйа елхъара
 Сайн къена пана.
 Алайла ялалай,
 Валайла ялалай,
 Дуьне духур аьлча,
 Суна ма моьттари,
 И сийна стигланыш
 Кеглуш тлеохур ю;
 Дуьне дохар хиллий-ца
 Бехк боцуш лурвоьлла,
 Хьо цхьалха ва висар,
 Дуьне духур аьлча,
 Суна ма моьттара,
 Хлар рицкье латтанаш,
 Этлаш бухдийр ду,
 Дуьне дохар хиллий-ца
 Безарех ва ваьлла,
 Хьо гийла ва висар.
 Алайла ялалай,
 Валайла ялалай,
 Борз углу бахара,
 Цу хьюьнан хотешкахь,
 И углуш хиллера,
 Ардангах ша хаьдда,
 Цунах тера ду, кientий,
 Нийсархойх ва валар.
 Къор кхокха бекар, бах,
 Цу пепнийн баххьашкахь,
 И бекаш хиллера,
 Бенаха ша баьлла,
 Цунах тера ду, кientий,
 Езарх валар.
 Алайла ялалай,
 Валайла ялалай,
 Да велла диса хьо,
 Малх кхета хьо дуьне,
 Хьо дуург ца хилла-кха
 Цу дийнан делхьалца,
 Датна товр ва хилла.
 Да велла диса хьо.
 Тишделла хьо дуьне,
 Хьо дуург мила ву,
 Бохуриг ва хилла?
 Алайла ялалай,
 Валайла ялалай.

Хьалаглоттий, дла-схьа а хьожий, ла а дугини

Механ бен цхъана а хлуманан аз дэц хезаш. Мел вон веар-кха ю, Совдат а йитина, схъа. Суна дика евза хлара акха хъаннаш, кху чухъ иза йоцуш ю. Нагахъ иза лазийнехъ, я схъалаьцнехъ, иза юха чуйобल्लीна хир ю. Нагахъ и харц кхел кхочушъеш, цара иза йийнехъ, тлаккха хлун дан деза? Хлун дан деза тлаккха? Совдатель тлаьхъа-х ца дуьсу сан кху дуьнен чухъ воккхаве хлума, цхъа къеня нана йоцург. Хлай дела, сел сайн бехк боцуш, хлара халонаш соьга ца лойтуш, адаман аматара хийций, хъуьнан экханан суьрте верзавехъа со, ойла ян ницкъ боцу корта локха суна. Ма дожкха хлума ду-кх, дог хуур воцуш, глоснна накъост воцуш сел цхъалха висар! Іахара дисахъа, хлай нана Іаьржа латта, Умалт, санна ямарт нах дуьнен чу ца кхуллуш. Совдат! Даго тле ца дуьту, хъуна хъовзам балар. Хъо Іа хир ю, Совдат, сох хилларг ца хууш, ойланашка яхна, со хъайна а санна, Тховса, Совдат, хъуна Дауд я велла аьлла хезар ду, я вайша цхъаьна хир ду. (Хъуьнчухъ мох болу. Дауд Іановду, Гучуволу КъахІимий, Мусий, Хъамиддий.)

КъахІим (охъа а хууш). Ша жлаьла санна, хлоьтгн-кх со, хлара хъаннаш май ю кхирстина.

Муса. Доккха хлума ду-кх, лорах тлаьхъа иххиншехъ, цуьнан сел тлепаза вар.

Хъамид. И цлийн лар, хъуьн чу кхачале, ца йийнехъара, ца! хила а магара кхунах.

КъахІим. И чов члогла мукъана хиллерий техъа цунна?

Муса. И ваханчу шовкъахъ наггахъ цлийн тладам бен цахиларо гойту, цунна чов члогла хилла цахилар.

Хъамид. Кхузза-добазза Іиттаделла вай цунна тле, шайтІанал башха лацалуш вац иза.

КъахІим. Иза цкъа а лацалур вац. Хлунда аьлча, ша кхийча санна, дика евзу цунна хлара хъаннаш. Вайни цхъа некъ бевзучухъ, цунна эзар некъ бевзу.

Муса. Деллахъ, КъахІим, мел члогла къамел дира моьттахъ цо вайн кертахъ!

КъахІим. Хъан дирий?

Хъамид. Дера, дира Дауда.

Муса. Дира бохург-м ша ду, ша догІанах адам долха-м дира, цул тлаьхъа, кхин сатоха а ца делла, аса техар а делира нахана!

КъахІим. И соьга дича къамел хъайга динехъ-м, лур дацара хъуна ахъа иза.

Хъамид. Ванах, мел собар доцуш, оихвеллера хъо! И хлун дара хъан?

КъахІим. Со-м, шуьшиннах дага а ваьлла, вуьгур аса иза, аьлла, члагло а йина, цла воглуш варий. Вайн ктера кхоччуш, дитта юххехъ, Умалта, со саца а йина,

оцу буса цо Совдатаца сакъоьруш хилларг Дауд вара а, аьлла, оьглаз вахар-кх.

Хъамид. Оцу буса Совдатаца хилларг Дауд вара бохучух со-м ца теша.

КъахIим. ХIунда?

Хъамид. Со, дера, ца теша, иза Умалта шеггара кхоьллина, дукхах болчу вайн юртахоша а боху дела, шайна цаI ца хиъча, юртахоша а дуьйцур доцу дела.

Муса. ХIокху 6 шарахь, вайга, ша дуьхьал кхетча, халла вистхилар бен, кхин гIуллакх доцуш хиллачу Умалтан хIун гIуллакх ду, вай Даудана тIелитталу агIо леха, иза ца витийта юккье мотт бан? Дауд Совдате безам болуш волу дела, вай витчахь, шена цо, цу гIуллакха дуьхе а кхиъна, цхьа хьовзам баккхарна кхоьруш, шен аьттонна бен, цо иза ца лелийна аьлла, баа дуй бу сан. Со а ца теша-кх, цу буса цуьнца хилларг Дауд вара бохучух.

КъахIим. Ойла йича, иштта дан а ду иза. Бакълов шуьша. Дика ойла йина аса цу Даудан, цхьа тайпана а ша аренца лелачу хсенахь, цо ша вайца лело декхарийла хь волу гIуллакх дохийна меттиг йина аьлла, ца хезна суна, шуьшинна хезний?

Шиммо а. Ца хезна цкъа-а.

КъахIим. Цул сов, куьг бехке дерг Дауд воцуш, цуьнан да ву, вайн карахь ца хиллехь а, вайна махаъара, вайх ведда лелаш хIаллакьхилла иза. Церан ойла а йина, тоххарехь вуьтур волуш хиллера со иза, дуьхьал дIа, шайн ден чIир лаха нах ца хили, вайна наха аларна со ца кхийрIнехъара. Цунах кхоьруш бен, хIара гIуллакх хIинцалц дахдийр долуш а вацара со.

Хъамид. И тайпа гIуллакхаш вайн нехан Iадатехь а ца къестош, пачхьалкхан суьдехула къастош хила дэ-зара.

КъахIим. Вайн цхьаболу баккхий наххий, юртан къедий, Умалттий и атта дойтур долуш бац.

Хъамид. Дойтур ду шайга дайтича-м.

КъахIим. ХIан, вай масоо а чIогIа гIел а, мац а делла, цу тIе цIеранаш а вайна чIогIа сагатдеш а хир бу, вайх хилларг ца хууш, хIинца цIа даха дэза вай. Ткъа Дауд витара гIуллакхан а ойла йийр ю, аьлча а, цу Умалта шена аьттонна, и хIума Даудана тIехь доц-цушехь кхоьллинехь, вуьтур ву-кх.

Хъамид. Сов нийса дү, и дийр ду вай.

Муса. Со реза ву-кх и дан.

КъахIим. ХIан валo ший а, цIа гIор вай, мох
чIагIлуш а лаятта. ДогIа дан мега вайна.

ЧуворгIу Хьесамик.

Хьесамик. Шу ма Iа, КъахIим?

КъахIим. Тхо кхоъ, кху хьагIнашкахула кхерсташ
а лелла, и карорах дог а диллина, цIа ваха дагахь хьа-
лагIоттуш воллур-кх, хьо ма лела?

Хьесамик. И йоI боху шайтIа, селхана буса дел-
да аьлла а хезна, цуьнна тIаьхьаваьлла лела-кх, шуна
тосаелла хир яц иза?

КъахIим. Тхуна ца тосаели. Э, цу буса Даудана
тIаьххье едда хилла хьуна иза. Дауда мохь а туйхира
цуьпта, лорах тIаьхьайоьллахь, аьлла.

Муса. ВаллахI, наха-м цу Умалта шеггара кхоьл-
лина гIуллакх ду ма боху иза, хаа хаац.

Хьесамик. ХIан-хIа. И бакъ дац. Хьанна дагадо-
гIур дара и саннарг шеггара даккха? Умалта дийр да-
цара и саннарг. Умалт, ламаз-марха а лелош стаг ву,
цо иза дийр дацара...

Оцу хенахь хьуьн чуьра схьа Совдатан аз хеза.

Совдат. Дауд, мичахь ву хьо?!

Буьрса мох болу, чIогIа догIа долало, стелахьштигаш дегтIа,
инзаре чIогIа стигал кьевкъа.

Муса. Ссс... (*ЛадугIу массар а, шозлагIа а аз
хеза.*)

Совдат. Дауд, мичахь ву хьо?

Муса. Иза Совдат ю.

Хьамид. И хьуьлла лела шиъ Умалттий, Жабил-
лий а, дера, ву.

Муса. Ва а ву.

КъахIим. Суна хаьа дан дезарг.

Хьесамик. ХIун дан деза?

КъахIим. Вай и шиъ, вешан бIаьргашна гучура
дIа а ца волуьйтуш, и шиъ Совдатана тIелотталой хьов-
са деза, нагахь и шиъ цуьнна тIелотталахь, цара шиммо

дечу кѣамеле ладогІча хуур ду вайна, цу Умалта
иза шеггара дина ца дина.

Хьеса мик. Цо дийр дацара иза, дийца оьшуш а
дац.

КъахІим. ЛадогІар новкъа дац, хьуна, Хьесамик,
валохъа. *(Веа стоммачу пона тІехъахула къайлаволю.*
Умалттий, Жабалий гучуволю.)

Умалт. Аса иза хІинца, схъа а лаьцна, катохна
ен ца ехъ, цо со нахала вожкхур ву, ша Даудана тІелот-
талахъ муххале а, цундела сихо ян еза иза еран.

Совдат. Дауд, ца хеза хьуна сан азІ?

Умалт. Хезий хьуна аз? *(Лоху.)*

Жабала *(шишане а хьобжуш).* Ой, хеза, ва къо-
наха, хеза.

Умалт. Иза билггал Совдат ю. Хьуна хІун хета,
Жабала?

Жабала. Суна хІара сайн шиша лахделла аьлла,
хета-кх. Давала хьан, ма атта лахло-кх хьо, цхъа-ши
къурд ма биннехъ, кІиранах хІума ца шІъна эса санна,
аз а лой дІахІутту-кх хІара.

Умалт. Дитахъ и докъна тІаьхъа дисаргІ И стенна
дуйцу ахъа юккъсхула! Вало, и йолчухъа гІорта веза
вайша масса.

Жабала. ВаллахІ, ца веза со гІорта-м, сан ден
дакъа цигахъ Іиллахъ тІаккха а, хІара цкъа дІа а мел-
лий бен-м.

Кад молу.

Умалт. И мала, хьо вала а велла, хьан докъа
тІехъ, ма дукха дуйцу ахъа иза. Аса цІа кхаьччахъана.
лийчор ву хьо цу чухъ, валохъа чехка.

Жабала. ВаллахІ, Умалт со-м, со велча эхартахъ
хІара духжуш хир ду, дац, ца хууш, хьалххе цунна са-
гатлуш ма ву хьуна.

Умалт. Ма этІадехъа сан дог, Жабала, валохъа.
(Ший а къайлаволю. ЧуйогІу Совдат.)

Совдат. Дауд! *(ЛадугІу.)* Дауд, вац хьо сан аз
хезехъ? *(Пона кІелахъ Іубллуцц чхар тІе охъахуу.)* Кху
хьун чухъ иза воцуш ву. Цхъана а агІор ирс дац сан.
Дауд а вац, юрт а яц, я дог хуур а вац!!! Мел декъаза
стаг ю-кх со! Ялар бен, кхин хІумма а ца дисина суя
дан. ХІан-хІа, цкъа Дауд а ца гуш хІара дуйне дита ца
ло соьпа. Дауд! Со хьан бен яц. Яц, яц, яц!

Гучуволу Умалттий, Жабалий, Жабала гено соцу.

Умалт (*клед*). Ахъа хіун леладо, ва Совдат, кху хуьн чу а еана, хьо хуьнан акхароша ерна кхоьруш, бага са а кхаьчна, веар-кх со хуьна тлаьхъа.

Совдат. Хіан!!! Кхуза а кхечи хьо!?

Умалт. Кхера ма кхера хьо, Совдат, со-м хуьна цхъа зен зулам хиларна кхоьруш, веаний хуьна тлаьхъа.

Совдат. Умалт, хъан гіо оьшуш яцара со, аса доьху хьоьга, Умалт, йिताхъ со, ма хьийзаехъа со, сел бехк боцуш, ахъа сан хьийзаяр тоьур дар-кх, со дийна ца йіса а. Берахъ ненах яьлла, могашаллина гінйла волу сайн къена да кхаба глерташ, шг куьг айрадоьлла, цкъа сінкьсраме ца йоьдуш, къахьоьгуш, ирс бляьрга ца гуш леллачу соьгахъ ахъа баллориг мел боккха бала бу-кх!

Умалт. Аса дуй боу хуьна, Совдат, хьо ца хьийзо а, хьо ирс долуш ян а аса бохург ахъа дахъ. Сан-х, Совдат, вайн юрт эццал хьал ду. Хьо къечу ден елахъ а, сайн хьолан да хьох ян глерташ лела со. Со иштта, хьайна ликаниг лууш, лелаш хилча, хіунда ца до ахъа аса бохург?

Совдат. Кийра айле биьна ахъа сан, Умалт, аса ца ден дерг а, сан дапана цадезарг а дукха дуйцуш. Хъан хьолан токхехъ зокх хьоьгуш ца яха, мецачу шарахъ напагІа а доьхуш, ехар яра со, йिताхъ со, Умалт.

Умалт. Хуьна ма-моьтту вон а товр дацара, хуьна хьо-м сан нускал.

Совдат. Марчо хіуттийла, Умалт, хъан нуокал хыла, сох хъан нускал ца ден делахъ.

Умалт. Ма дийца хьаштдоцург, Совдат, со Іелам-стаг ву, суна луарг ахъа ца дича, эхартахъ ялсаманин догІа дац хъан. Яла ца деза хъан, хьо-х бусалба ю.

Совдат. Хъан пурбанца бею сайн кара ялсаманин догІа лург ца хилча, жььжагІатин догІа дехарца даьк-кхигна, цу чу яха кийча ю со, Умалт. Аса кхин цкъа а доьху хьоьга, йिताхъа со, ма хьийзаехъа со.

Умалт. Дика ду хіета, хуьна иштта новкъа хетахъ, кхин хьийзор яц аса хьо, со дІавоьду, Іодика йойла хъан.

(*Попа тІехъа къайла волу, Жабала а къайла волу.*)

Совдат (хъалаглоттий, пона юххе а йовдуш). Дауд! Вац хьо сан аз хезехъ. Вац, цунна ца хеза сан аз. Дауд! Хунда ца хеза хьуна сан аз! Йовлхуш пола тлевжа, оцу хенахъ пола тлевхара схьа муш а тосий, ша лавтгачу пона тлев дайовхку. (Гучуволу Умалттий, Жабалий.)

Умалт. Кюрдий суна. Совдат, ловзарш лело. До ахьа аса бохург, я ца до ахьа!?

Совдат. Ца до, Умалт, ца до!

Умалт. Делахъ, гуллакх иштта делахъ, Совдат, глаххара блаьрг тоха хьайна кху дуьнене. Вуьшта, хьо жима ю дуьненах яла, хьан хинца бен еха хан а яцткъа Дауд, хьуьнна чу вуллучухъ виьнна гуллуш ву, цуьнга а хьан догдохийла яц, со дог дика стаг ву, Совдат, ойла а яй, де аса бохург, ца дахъ, дохко ер ю хьо.

Совдат. Харц ду ахьа дуьйцург Умалт, Дауд вер ахьа хьайгара даьккхина, иза бакъ дац.

Умалт. Аса делахъ беа дуй боу хьуна, иза вер бакъ хилар чагидеи. Хинца юй хьо, Совдат, аса бохург дан реза?

Совдат. Яц Умалт, яц.

Умалт (шаьлта а йоккхуш). Делахъ хьета, кху шаьлтанца хьан дилха датийина, хьан деглан довха ций а мелла, йойур ю аса сайн ойланийн хьогалла...

Совдат. Дауд!!! Вац хьо суна орцахвала! (Хьуьнна цуьра схьа аз хеза: «Совдат, мичахъ ю хьо?»)

Умалт. Цуьнга кхочур яц хьо, Юдика е хьайна дуьненан. Тоха шаьлта хьалаойу, амма, чхар тьера схьа Дауда топ тухий, Умалтти карара шаьлта кхуссий дайохуьйту. Совдата, Дауд а гой, цуьнга мохъ туху: «Дауд», — олий, Дауд а «Совдат», — олий, и йолчухьа дла-хьада жог баьккхича шен мостагий гой, Дауд, карара топ а, юкьахара шаьлта а охьа а кхуссий, цаьргавьа букъ а берзабой длахьутту. Сценин цхьацца аглорхьара гучуволу, шеца нах а болуш, орцахваьлла Супа а, Хьесамик а, Къахлим а, Хьамид а, Муса а. Цара тевбетталой схьа а лочий, хьала а ойбий попаний, кхораний юккъе чутуху Умалт, цунна юххе кхуссу Жабала а. Хьуьнах дечге баьккина нах а кхочу царна тлев. Къахлим Даудана тевовду. Догла соцу. Мох длатов. Стигал серлаяла йолало.

Къахлим. (Дауд шегавьа схьа а верзош). Схьаверза, Дауд, тахана дуьйна дла, тхо кхаа вешегавьа...

хъан синна кхерам бац, схъало хъайн куьг. (Куьг а лощий, мараэккха, иштта важа ши ваша а эккха).

Хъесамик (*шаьлтанца муш цостий, Совдат парлатйоккху*). Совдат, бехке ву со хъуна хъалха. Къона къанваллац ваьхча, хиннца хин суна сайн глалат Умалтаххий, юьртан къедеххий и санначеххий со тешар хила хилар. И кхин хир дац. Совдат, хъайн дан ницкъ кхачахъ, сайна гечдар доьху аса хьоьга.

Совдат. Ма бехк боцуш лазап а дальтий-кх аша соьгахь!

Сцени тлехъ гучуволу Аьрсмик

Аьрсмик. Совдат!

Совдат. Дада! Мьаракхета. (*Ноблху*.)

Аьрсмик (*шен йоблан коьрта тле куьг а хьокхуш*). Миска сан йол, ма слха, кхин аса дойтур дац хъуна тлехъ Умалте куьйпалла. Умалтана массо а стага наьлалт кхайкош, ламанал лекха клорлаг! хлоттор ю, сан йол!

Супа. Юьртахой! Стаг динна ца виссал, бехк боцуш халонаш лайна Совдатий, Даудий. Цунах жоп вай Умалтей, юьртан къедей, церан хьадалчашкий доьхур ду.

Нактьостий! Вайн къоман деглх, лаьхьа хилла, хьарчина цхьадолу ладаташ. Царах шайн воцуш цатора накъост вина, уьш дакхош, кхинош, дендеш, царах пайдаоьцуш бу Умалттий, юьртан къедий, уьш санна бершший. Совдатаххий, Даудаххий лоттаделлачу глудлакхо уьш ма-барра бовзарна аьтто бити вайн.

Паччахьий, Умалтий, юьртан къедассий, уьш санначарий, шайна аьттонна, миска халкъаш боданехъ латто чуоьзна латтош болу чиркх, вайн кыйсамехъ маьлхан оерло йина хъалаузур бу. Цу кыйсамехъ вайн накъостий хилла длахуьттур ду массо а миска халкъаш, уггар хъалха оьрсийн халкъ а хлуттуш. Умалт санначера цераш кхардамца йохур ю, адамаш ирсан токхехъ дахаховшур ду.

Дауд. Супа, кху нехан тоьшаллица аса дош ло хъуна, кхоавалар доцуш, сайн ницкъ кхочу дакъа цу къовсамехъ лаца.

Къах I н м. Супа кху нахана хъалха аса дош ло хъуна сайн шина вешина цхьаьна, халой, холчой ца лоруш и кыйсам длахьочу нехан могларехъ хила.

Супа. Бакъ боху, Дауд, бакъ боху, КъахІим: Сий ма дойла шун!

Аьрсмик. Супа, кхузахъ мел волчул а воккха ву со. Сан хенарчу стеган Іожалла гена яц. Аша дечу къамелашка ладобгІчи шун ирс хиларх теша со. Адамашна южкъехъ нийсо лахар, мискачийн бакъо лахар, харцонна дуьхьал довлар къонахийн гІуллакх ду. Оцу сийлахъчу къийсамехъ дакъалаца аьтто сайн мел хир бу, хаац суна, амма цу къийсамехъ Даудан вуьззина накъост хилгІята лууш, олуш бегІийла дацахъ а, Совдат Даудани маго лабара суна.

Массара а. Бакъ боху, Аьрсмик. Сий ма дойла хьан!

КъахІим. Нийса ду, вуьшта, Совдатан йоссор тхо долчухъ хилча бакъахъа хета суна. Шуна хІун хета, юьртахой?

Массара а. Бакъахъа хир цу. Нийса хир ду.

КъахІим. Хьамид!

Хьамид. Вай!

КъахІим. ХІун деш Іа хьо? Дола де вайн несан! Хьамид чехка Совдатана юххе хІутту. Массо а сакъераделла ву. Къеггина малх хьожу. Серлайолу. Стиглахъ секхаІад кхета. Хьуьн чухъ олхазарш дека.

Супа. Накъостий! Вай цІа кхачарца юрт а гулгІята, Умалтана ечу кхелаца дІайолор ю вай вешан къийсаман юьхъ. Хьалаайба жортош, доттагІий, дІахьовсал, цу стиглахъ эзар нур лепош кхеттачу секхаІоде. И вайна кхетта, сан юьртахой.

Тахана, кІентий, шун массеран а тоьшаллица дуй боу аса боданечу Іадаташца луьра къийсам латто, дуй боу аса сайн са а, дегІ а ца кхоош мискачу адамийн паргІатонехъа паччахъаций, цуьнан хьадалчашций къийсам латто! Массара а. Дуй боу!

• Кирхъа

А. Хамидов

АБУБЕШИР

(Цхъана декъехъ комеди)

Дакъалоцуш берш:

1. Абубешир — 35—40 шо.
2. Баянт, Абубеширан зуда — 28 шо.
3. Мохмад, Абубеширан лулахо — 30 шо.
4. Маржан, Мохмадан зуда — 25 шо.
5. Асет, кохозхо — 25 шо.
6. Хьамид, колхозхо — 30 шо.

Гуьйре. Гуьйренан хан, Абубеширан ценойн уьйтле, Уьйтлахъ жимо лужан дитт. Дитта гонах кхозуш жимо куьзга. Цу дитта клеллахъ лавтташ тиша стол а, глант а. Уьйтле бен ценош гуш дац. Глант тле ког а хлоттийна машин бехчалгаца лерина клархаш къагош Абубешир.

Кирхъа дладеллало.

Абубешир (дика клархашка а хьожий, лерина хьарчадой машин цуьрг кисана а дуьллий, куьзган чу хьожий шен мекх а тодеш). Хьай да ма ека, Абубешир, хьо берзган а. Делан элчан дуьхьа ма клант а ю-кх хьо ян-м. (Лерина цигаьрканах клур боккхуш дла-схьа во-лало. Кура, кеп лоций хаьн тле куьга хлоттадой соцу.) Да ма ека, Закри, хьо лобман, ма клант яйтйна а хилла-кх ахьа. Ошхладу биллахI хир яц, Абубешир, хьоьга а кхо-чуш клант. Вуьшта клант джика велахъ а мала хIума-м яц. Хезий хьуна? Хезий хьуна? (Баянт карахъ маха боккхуш коч а йолуш уьйтIа йолу.) Хьо къар-м ца елла? ХIун деш ю хьо цу чохъ?

Баянт. Цхъацца сайн гIуллакх деш ю-кх. ХIун бо-ху ахьа?

Абубешир. Со муха клант хета хьуна? (Лерина дIахIутту.)

Баянт (цаяшарца). Дера, ву хьесан бустам санна куц долуш клант.

Абубешир. Аса баккъал а боху хьуна.

Б а я н т. А с а а, д е р а, б о х у.

А б у б е ш и р. Бах а х ь х і е т а, г і о й о ц у в а й н ш и н а р и-
н а х і у м а й и л л а л.

Б а я н т. А с а к х у к у ч а н а м а х а б о к к х у ш е х ь, г і о й, а й-
х ь а й и л л а х ь а.

А б у б е ш и р. Ц у і н н а м а х а-м т і а х ь а б а к к х а а м е г а р
б у, х ь а д а г і о й х ь а й н а б о х у р г д е а х ь а. Х ь о а р а й о л у ш с а н
к и с е т а я л а х ь с х ь а. (*Баянт чу а йовдий карахь деса ве-
дар а долуш арайолу.*)

Б а я н т (*кисет дла а луш*). А х ь а й и л л и н е х ь а х і у м-
м а-а м д а ц а р а х ь у н а і з а.

А б у б е ш и р. Х а б а р д а х ц а д е ш. (*Баянт длайовду.*)
Х і н н а б о к к ь а л а с а й и л л и ч а о ц у ш и н а р и й н а х і у м а
с о б г а й и л л и й т а й о л л у р-к х а і. Д а г а х ь а д а ц-к х и ц у н н а
а с а і х і у м а ю ь л л у ш г и н ч о с у н а «Б а я н т ч о х ь й и ж и н а
І у ь л л у ш е х ь А б у б е ш и р г і о д а м а ш м а р а а д о ь х к и н а х ь и-
з а ш в а р а», а ь л л а э р и г х и л а р. (*Карахь хин ведар а до-
луш чуйоглу Баянт.*)

Б а я н т. Й и л л и-к х а с а х і у м а. К х и н-м д а ц л а н х і у м-
м а а?

А б у б е ш и р. Д у.

Б а я н т. Х і у н д у?

А б у б е ш и р. Х ь а д а л г і о й ц х ь а м е м с а м о л х а н а н
ш и н а д а л с у н а, к о р т а э к к х а ш б о л л у с а н.

Б а я н т. К і о р д и й н а х ь е х-м е р а х а ч е к х д а ь л л а-к х с у-
н а х ь а н і м е м с а м о л х а. В а х а р а н о й л а м а ц а я н б е з а м б у
х ь а н?

А б у б е ш и р. М а д а х д и а х ь а і з а. Х ь а д а л ч е х к к а
г і о й й о ь л.

Б а я н т. Д е р д а х д и й д а ц а р а, с т а г, с а й н а х а л а ц а
х е г а х ь а р а-м. Ш о с о в х а н ю х ь о ц х ь а н х ь а а б а л х а х ь а а
в о ц у ш л е л а ш в о л у. В а й н г і у л л а к х м e m c a м о л х а м у ь и л у-
ч о х ь д а ц а р-к х, с т а г. Х ь у н а т l e x ь д а ц, к о в р а з а д а ь л л а
л а ь т т а ш д у, я г о ч у н г l a y g l a ц а б и н а, б о р з с а н н а t l e d o-
г l u ш l a д у...

А б у б е ш и р. Ц а р и н а-м ц а і д е р в а й. Х а б а р а д и т и й,
ч е х к а г і о й а с а х ь а й г а а ь л л а р г д а й й о ь л.

Б а я н т. В а с т а г, а х ь а с о х ь а й г а й и с т а м а ц а х у ь-
л у ь и т у? Х ь о й, х ь а н д о т т а г l a Д у р д и в о ц у р г, к х у ю ь р-
т а х ь м е л в е р г к о л х о з е х ь х а з а б о л х а б е ш в е х а ш в у
С а н-м к х у ю ь р т а х о ш ц а а я й я х ь. В а й н л у л а х о ч у н н а
М о х ь м а д а н а к х у ш а р а х ь, к х и н е р т й о ц у р г, 300 п у н т я л т а
д е л л а...

Абубешир. Кхин хьо елла дIаяллац Мохьмад
къахавай соьга йист ма хилалахь. Мохьмад хIун ю?
Гихь хьаьмцаш духкуш леллачу Элашин Мохьмад. Як-
кха а яьккхин ахьа цуьнан це, соьца а нисвинна.

Б а я н т. Кхин шен дан хIума доцуш цуьнан дас
тихкина хьаьмцаш хIунда дуьйцу ахьа. Хьо мила ву?

Абубешир. Мила ву бохург хIун ду? Юьртахь
гур текхаш хиллачу Мусин Закрин кIант Абубешир
ву-кх. Хьуна хаа-м хаьа, сайна дуьхьало йича, аса эл-
хьам алале стеган батт, хорбазан бертиг санна, схьаь-
цур ярий.

Б а я н т. И дика кIант хилар дац, сонта хилар ду.
Хаза хьанал болх а беш, нах санна вехаш хилар ду-кх
дика кIант хилар.

Абубешир. Сацадел хьайн къамел. Хьо ма чIогIа
къехарш дан ели. Суна сайна хаьа дан дезарг. Кхин
йистхилар доцуш аса хьайга аьлларг дай йоьл.

Б а я н т. ХIинца гIур а ю, стаг, кхин гIур а яц-кх.
(ДIайовду.)

Абубешир (тIаьхьа мохь туху). ОшхIаду биллахI
гIур ю, хьо кху цен тIехь Iахь-м. (Керта Мохьмаддий,
Маржанний догIу.)

Мохьмад. Салам Iалайкум. ХIун деш ву хьо Абу-
бешир?

Абубешир. Ва Iалайкум салом! Со боьршачу не-
хан маIа ян зуда а яхийтина Iаш ву-кх. Шуьша ма чIо-
гIа либирзад даьлла арадаьлла.

Мохьмад. Седьмой ноябрехь араволуш тIедуха
сайна чоа а дайтина аса, цуьнца тилла куьйн байта,
цхьа дIоко эца холхаз карор дацара техьа, аьлла базара
дахь арадаьлла тхойшиь. Иштта хIараь яра цхьацца
чохь а, тIехь а оьшург оьцур яра ша бохуш.

Абубешир (ца вешаш). Дера ю, араьккхинарг
чIогIа кура кеп. ХIинца хьол хьалхха вовшашна гажа
а режна Салманний, цуьнан зудий а даха «Москвич»
хьаьккина. Шу чIогIа лелаш ду хIара зударий юххе а
баьхна. Суна-м кIеззиг эхье а ма хета аша лелориг.

М а р ж а н. Зокх дара, Абубешир, хьан санна хаза
зуда хилча и юххе йоккхийла.

Мохьмад. Хьуна зудчулна там бича а, цуьнга ха-
за велавелла вистхилча, цуьнца деза тускар лаьцна веа-
ча а, я цунна хьалхара дечиг даьккхича а эхь ду моьтту.
Зуда юххе а яьккхина клубе вахча-м муххале а ду моьт-

ту. Цунна хазахетарна-м ца кхоьру хьо? Цкъа а самукъа ма дойла хьан аьлла бодане ойла йолуш хила ца веза зудчуьнца, и-м доьзалан нана а, хлусамнана а, стеган накъост а яй.

А б у б е ш и р. И ахъа бохурш лелийча цхъаберш буйлалур бу дийца: «Хъажахъ, Абубешир шен зудчунна хьалхара хн дохъуш вогуш варий-ц, зуда юххе а яккхина клубе вьдуш варий-ц», «Оьрсийн доллу гиллакх долуш ву и», бохуш.

М о х ъ м а д. Хьекъал долчуша и дуйцур а дац, сонтачара дуйцурш тергалда оьшуш а дац. Хаза гиллакх, муьлххачу къоман делахъ а, схъа а эцна лело деза. Ахъа эхъе лоруш дерш, эхъе гилулакхаш дац хьуна, Абубешир.

Эхъ нийсаниг ца лелийча ду-кх. Вай хлунда ца боху вешан зударий юххе? Вайна луург лаа а лууш, вай санна адамаш дац хлорш? Колхозехъ, фабрикехъ, заводехъ вайга нисса болх а беш, цул тлаьхъа шайн цлахъ оьшур а деш, бераш а кхиош вайн накъостий бац хлорш?

Шен Даймахкана ямарт хилча ду-кх эхъ. Деш а, дуьтуш а доцуш муьйлуш лелча, воккханиг ца лерича, нехан коча лилхича, къола дича, гийлачунна гло ца дича ду-кх эхъ. И хъайниг санна доьлна лаьтташ ков доллушехъ къаьрктанан шиша дан зуда яхийтича ду-кх эхъ.

Хьуна-м, дера, моьтту, Абубешир, и куйн санна ирх бахийтина «со», «аса», бохуш хьо лелча дерриг а чекх-долу.

Хьуна хала а ма хета, аса хъайга иштта клоршаме аларх. Вайшиь цхъа юьртахо а, ши лулахо а ву. Суна халахета хьо иштта волуш.

М а р ж а н. Кхин хлумма а ца хилча а хъайн зудчун Баянтан духъа а и малар дита дезара ахъа.

А б у б е ш и р. Малар клант воцчу клентан дов ду. Вуьшта соьга хьаттича, шен багара церг-кхел телхина охъайожжалц дита мегар доцуш оьзда хлума а ю.

М а р ж а н. Лар йоцурш ма дийцахъа Абубешир. Малар стеган мостагла ду. Цхъа дезде деача шен барамехъ малар ша ду.

М о х ъ м а д. Малар дита а деза, сан бригаде балхаван а веза. Аса юкъара а хилла длаоьцуьтур ву хьо. Сарахъ Баянт а ялош тхоьга вола, цхъаьна клубе глур ду вай, баьхкина вайн артисташ а бу, боху.

А б у б е ш и р. Артисташ муьлаш бу?

Мохьмад. Эшарш а локхуш, хелха а бовлуш берш
бу-кх. Ца доглуш ма лелаш ший а.

Маржан. Хинца базара догий шуьшиъ?

Абубешир. Таьхьо доглур ду тхойшиъ.

Мохьмад. Вайшинна хиллачу къамелан дика ой-
ла елахъ.

Абубешир. Йийр ю аса.

Мохьмаддий, Маржанний дладьду.

Абубешир. Клубе воьллахъ тов! Ваша вала оцу
къамелан а. (Воьлу.) Хаза а хир дара Мусин Закрин
клант Абубешир зуда а эцна клубе вахача. Цига а ва-
хана нахе со вийцийтар дара суна оьшуш.

Цул хьаха тоьлу суна, бака дла а баьккхина сарахъ
жерой болчу вахча.

Керта йоглу Баянт а гой.

Схьакхечин и члеран клорни? (Баянта йист а ца хуь-
луш, оьглазе, шиша стоьла тле хлоттадо). Хлаь-хлаь, ншт-
га хила еза зуда. Ошхладу биллахI, хьан плелг ца ла-
зийта, шиша куьпара зударий болуьйтур ма бара аса.

Баянт (оьглазе). Ле ма леллахъ соьга. Валал алий,
кхин хIумма а дуй аса дан дезаш?

Абубешир. Да. Суна кхалла хIумний, стакий дан
а деза, вайна дечиг даккха а деза.

Баянт чуйоьду.

Асет. (сцени тлехьара керта мохь туху).

Баянт! Ва Баянт!

Абубешир (дла а хьожий). Ой ошхладу биллахI
ю Асет (Сакъералой дла мохь туху.) Схьайола чу, ге-
нахъ а ца лавтташ. (Чехка шена тлера коч а, шен коьр-
тара куйн а тобо.)

Керта Асет йоглу.

Асет. Iуьйре дика хуьйла хьан, Абубешир.

Абубешир. Диканца дужха схийла хьо а.

Асет (шиша а гой). Хьом Шелара эла Закри самна
Iаш ву. Шиша а ду стоьла тлехъ.

Абубешир. Сан стоьла тлехъ и боьршачу нехан

ма!а даим а ю лавтташ. Шелара Закри х!ун хилла-м ха-
ац суна, вуьшта со эла вуй кху юьртана а хаьа, хьуна
а хаьа. Шен хеннахь, хьо соьга еана хиллехьара, хьо а
эла сатна Iаш а хир яра.

Асет. Вола ма лолахь суна. Оцу хьан аьшпех со
Iехалур яц хьуна. Баянт юй чохь?

Асет чуха д!айолало.

Абубешир (*цунна т!авьха а хьожий, куьйгаш вов-
ших а хьакхадой*). Маржа дуьне я! И-м яра. Йнтахь
Баянт. Юьрто дуьйцуш юкь лергина шиьара хуьлда сох,
хьо соьга яг!ахь, аса хьо тховса ца ялаяхь. Цу т!е кху-
шара жемсиш лелийна цхьа 18 б!е туьма эцна бохуш а
хезна суна ахьа.

Асет. Хьан-м сурт санна хаза, ерриге а колхозехь
ц!еяххана белхало а йолуш, нисьелла зуда ю. Ткьа хьо
маларш а муьйлуш, зуда а хьийзош, деш х!ума а доцуш
лелаш ву, бохуш юьрто а вуьйцуш ву. Совнаха дерш
коьртера д!а а дахний, хаза хьайн зудчун хама а беш,
малар а дитий, балха а г!ой ваха г!орта хьо.

Абубешир. Ахьа уьш дийцахь, хьуна со вовза а
ца вевза-кх. Со и семална буьххьера айраш идош хилла
Цуьрин к!еза ду-кх хьуна, аса хьо куьйгаш т!ехь ца ле-
лаяхь. Йолахьа соьга.

Асет. Эхь-бехк а долуш ша зуда а, х!умма а йолу
зуда зудчунна т!е г!ур а яц, ца! Ткьа ахьа, со куьйгаш
т!ехь-м муххале а лелор яцара, и сан 18 б!е туьма мел-
ла чекх а даьккхина, я эькхор яра, я гали а гихь лелор
яра. Цул совнаха, цхьа кхин Асет йолчу а вахана, и
х!инца айхьа соьга дуьйцург цуьнга а дуьйцур дара.

Абубешир. Цкьа собар дехьа.

Асет. Кхул т!авьха соьга а, я кхечу зударшка а и
тайпа х!ума ма дийцалахь, хьуна мухха а хетахь а цхьа
цуьрриг и хаза дац хьуна. (Чуха д!айолало) Гучу Ба-
янт йолу.

Баянт. Ой! Асет, хьо яц иза? (*Чехкка шен карара
шун охьадуьллу.*) Хьо хьла марший, могаший. (*Асета-
на мараьккха.*) Ма тамаша бv хьо яр. Схьаяло чу.

Асет. Чу ца йог!у со. Со-м базара йьоддучуьра
чуйирзира, хьо яг!ахь цхьаьний г!ор, аьлла.

Абубешир. Шуьшинна кьамел-х!ума ян парг!ато
хилийта со чувовду. (*Шен шун а обций чувовду.*)

Баянт. Ахъа кху шарахъ дика ахча даьккхина боху.

Асет. И-м аса чул кӀезиг ахъа а ца даьккхинера.

Баянт. Аванс бен схъа ца елла суна, хӀокху кӀир-
нах лур долуш ду. Хьо хӀун эца йовду базара?

Асет. Караяхъ дыкачех пухӀон бой оьцур аса, аьл-
ла йовду-кх. (Стобли хьалха охьахоу. ДӀа-схъа а хьожий
меллаша.)

Вайн колхозан парторгой, Мохьмадий, Хьамидий,
вовшашца дага а бевлла, дийцина хьуна Абубешире,
цхъа говзо малар а дуьтуьйтуш, и балха а озош гӀул-
лакх дийр ду, аьлла.

Баянт. И това гӀерташ аса ца деш хӀума ца ди-
сина. ХӀинца, ша аша гӀо а дина гӀуллакх ца хилахъ, со
дан хӀума доцуш йисина.

Асет. ХӀинцалц схъа хьо кӀеза санна хьесталуш
ийна, жимма майро хилал хьо.

Баянт. Вай, дӀаяьллахъ. Делора яра цо шена
дуьхъаьло йича, тоьхна цхъа меже йор.

Асет. Устазор ю со, цо лелораш хичаш бен кӀадда
а яц мовттуш.

Баянт. ЭхӀ, цкъа и вега а велла тӀекхохкавелча
хуур дара хьуна. ДӀаяьллахъ, буьрса ву хьуна.

Асет. Цунах лета-м аса хьобга а ца-боху-кхи.
Цкъа майрра дуьхъал а ерзий, хьайна тоьхча айхъа мо-
гуйтург цахилар дӀаханийтал ахъа. Цу тӀе ша стаг волу
стаг зудчун коча кхисоа а лур вац, хьуна.

Баянт. ЦаӀ ца дахъ, со холчахъ-м ю. Цкъа цхъаьн-
га йовдуш, тӀаккха вукхуьнга йовдуш лела а ца лаьара.
Я иштта лелачу зударех яша а ца еша со. Хаац суна-м,
айса хӀун дан деза.

Асет. Са магатде ахъа, вай массо а дика а хьаьв-
зина метта валор ву хьуна иза-м. Стаг товыйриг болх
бу. ХӀуьа а дина а балха озо веза иза. ХӀинца вайн кол-
хозан гуьйренан белхаш чекх а бевлла, кест-кеста цхъаь-
ний арадолуш хила деза шуьшиь. Тховса сарахъ клубе
валаве ахъа иза.

Баянт. Цига-м мигчара вогӀур вара иза.

Асет. Къар а ца лой валаве ахъа. Хьо базара йо-
гӀий?

Баянт. Чохъ дан дезаш кӀеззиг гӀуллакх а ду сан.
Тхойшиь жӀимма тӀаьхьо догӀур ду.

Асет. Делахъ хӀета, шуьшиь паргӀатехъ догӀур, со
дӀайовду.

Асет длайовду. Баянт кертыхъ цхьацца гIуллакх дан йолало.

Йиш а локхуш гучу Абубешир воу.

Абубешир. Со мелла ву, мер долуш ву,
Со бугла ю, со blotla ю,
Да-да-да-да, да-да-да-да.
Со вехна ву, со кура ву,
Со бугла ю, со blotla ю,
Да-да-да-да, да-да-да-да.

Баянт. Ва стаг, и хIун мохъ бу эра буглаю санна
ахъа хьокхург? Кетлахула лелаш нах а бу.

Абубешир. Хилча хIун ду? Мадин Жаммарза а,
Жумин Акхтула а, Iахин Темаркъа а, Йомайлан Дуда а
сайл тоьлуш ца хета-кх суна. ОшхIаду биллахI, сан да-
шана дуьхьал дош деанчу стеган деглах алкханча чекхъ-
ялал Iуьрг доккхур ма дара аса.

Баянт. Даьккхича, лерг а лаьцна, вига а вигина
чувуллур ву-кх. ТIаккха Iийр ву-кх, хьаьнгга дийций а,
хIуьа а дан а со кху чуьра араваккхийша, бохуш воьл-
хуш. Нах а битий, цхьанхъа балха гIохъа стаг.

Абубешир. Могаш вац со.

Баянт. ХIун хилла хьуна?

Абубешир. Гай тIера чутелаш ву со. Вуьшта цхъа
сайна безаш болу болх хилча, гIура-м вара со.

Баянт. Муьлха бу техъа и хьуна безаш болу болх?

Абубешир. Башха жопаллин а боцуш, атта а
болуш, кара алссам хIума а йогIуш болу болх безара
суна.

Баянт. Алссам кара хIума йогIур ю хьуна, ахъа
Мохьмадан бригаде балха а вахана, мало а йоцуш хъа-
нал болх бахъ.

Абубешир. Хабар дитал. Вайшиъ базара доьдий?

Баянт. Доьду.

Абубешир. Долахъ, ялал хIета.

Баянт. Хезий хьуна, тахана хаза де хир долуш а
ду вайна, аоа тIе муьлха жоч юьйхича бакъахъа дара
техъа? Колхозехъ сайна совгIатана деллачу шолах тег-
нарг юха аса?

Абубешир. Ахъа хIун юьйцу? ХьаьжкIаш ца хIо
вайша базара?

Баянт (цецIоьлу). ХьаьжкIаш хIунда хьо?

Абубешир. Ца хаьа кьорланор суна-м? Хьо яц вайна цхьа жимо пхьеглаш чуйожку шкаф а, суна коч-хечийна дико кладн а, эца еза, бохуш?

Баянт. Я, хилча хлун ду?

Абубешир. Ой, хлун ду бохург, хлун ду? Ахча доцуш лур юй и хлуманаш?

Баянт. Ой, аса сайна делла шекар доьжина хьай-та делла 180 туьма мича дихьина ахьа?

Абубешир. И хлун хеттарш ю, ахьа йийраш? Хьо зьга дов хоттуш-м яц? Шинарех делларг мича хьо ахьа?

Баянт. Ва стаг, хьо муха ву, йнст хила а мегар дац хьогьа? Шинарех бле туьма делла-кх, важа десткьа туьма мичахь ду?

Абубешир. Ма дахди ахьа и. Аса ца боху хьогьа: шинарех а делла, цхьайолу шайнаш декхарна дла-схьа а екьна, иштта дладаьлла-кх. Соьгахь оцу ахчанах йисина цхьа кьезиг нахарташ ю, вуьшта со уьш ца тоарна кхоьру. Хьадал, чу а глэй, кхо-ийн пунт хир йолуш хьажкьлаш нисъел гали чохь.

Баянт. Уьш-м нис а йина лавтташ ю. Цхьа варда-хлума лаца еза вайша.

Абубешир. Ванах, уьш хлун ю, ахьа юьйцуш, ва зуда? Аса дешвачу кьорланор ву со хьо телхина мовттуш. Иштта хала ду и дан? Гихь дан ца мег ахьа иза?

Баянт. Ва стаг, ахьа хлун дуьйцу? Аса муха до-хьур ду оцу дуьненан йисте кхаччалц, кхо-ийн пунт де-за гали?

Абубешир. Деллахьа, дац хьан хатI зудачух те-ра. Эхь а ца хетий хьуна, суна хьалха а хлөөттина и дийца. Хьох хлун йо, кхо-ийн пунт хьаьжкьлаш чохь йолу гали хьогьа базара а ца дахьаделча?

Баянт. Хлун до бохург, хлун ду? Аса колхозехь даьккхинарг а дууш лаш дац вайшинь. Ткьа хьо, бага божа «яблоко», бохуш балха а ца вьодуш, вижина лубл-луш ву. Со хьайга еалчу хлөкху беа баттахь цхьа шай деаний ахьа, хлөкху цлен тле? Аса даьккхинарг мала-м иелла. Хлетте а эхь а суна хета, хатIдоцург а, мегарйо-цург а со ю! Дера, са бага а кхаьчна, сайн ницкь кхо-чург дан глерташ-м ма йоллу со. Со хьан оххул бен яц. Хлетте а и гали айхьа ца дохьуш, хьо соьга даййта глер-

га. Эхь дац, цкъа охъахиича хударан яй а бууш, поп санна волчу хъуна соьпа оццул долу гали дайитича?

Абубешир. Со оьглаз а ца вохуьйтуш сацаел и хъайн зурма. Нахе со вийцийта йиш йолуш вац со. Цу тле, хъан глудлакх хлун ду? Сан багах дош доллушехь, хъайга боххург дар ду-кх.

Баянт. Хъан куйн лекха бу аьлла дан дезаш-м дац аса иза?

Абубешир. Ду-дац-м аса хоуьйтур ду хъуна. *(Глаж лаха длахьоду.)*

Баянт. Хлара сайн коча ца кхиссавалийта, сайга дахьалахь хинца цкъа хьур а ду, кхул тлаьхьа хьур а дац-кх. *(Чу а йовдий гали а гихь арайолу. Глаж а буйнахь Абубешир чувоглу.)* Хезий хъуна, стенга ваха хьо?

Абубешир. Кхузахь ву.

Баянт. Хлукху сан гирчу гали тлоьхула хьо тле хлунда ца хоу хьо?

Абубешир. И боххург хлун ду?

Баянт. Хъуна базара ван атта хир дар-кха тлаккха.

Абубешир. Хабар а дитий длайолалол. Со чуьра шайнаш схьа а эшна тлаьхьа кхуьу хъуна.

(Чувовду, уьйтла юккье а ялале Баянт гал а йолий охъакхета. Цигаьрка а уьйзуш араволу Абубешир.) Хьо хлун деш луьллу цитахь стт санна тлеклел а яьлла.

Баянт. Хьала ца глаттало со, глo дехьа суна.

Абубешир. Кетлахула дла-схьа оьхуш нах бу, царна гур ву со. Хьо хьалаглатта хьо. Хьалаглаьттича аса гали дланисдеш глo дийр ду хъуна. *(Абубешир Баянтана тлевоглу.)*

Баянт. Нисдийр дац хъуна ахьа хлара сан гихь-м. *(Гали охъа а кхуссуш хьалаглотту. Гали Абубеширан кога тле кхета.)*

Абубешир. АллахI, аллахI, сан когI *(Куйьга кога лоций цхьана кога тлехь го боккхи.)* Ги долла и гали я аса юьйр ю хьо.

Баянт. Дера, дуллур дац-кх ахьа со йийча-ам. Сом говр яций, адам дай.

Абубешир. Суна дуьхьал луьйш яц хьо? Хъай дела наьIалт хила оцу хъан совратана. *(Астагла а лелаш хьодий вьодий глаж а яхьаш схьавоглу.)* Схьазца хлукху сохьта и гали, я аса глаж хьокху хъуна. *(Глаж хьалаойу.)*

Баянт. Ахъа суна хьокху ца хьокху-м хаац суна, нса хьуна-м хьокхур ю и. (*Катухий цуьнгара глаж схъа а йоккхий, глаж тухий куйн длабохуйту.*) Хьуна хӀун мовтту?

Абубешир. Ой, глаж туьйхи-кх ахъа суна? Аса бер хъан болх. (*Баянтера глаж схъаяккха куьг кховдадо*).

Баянт (*куьгах глаж туху*). Тоьар ду аса хьуна диттина са. Аса бийрбу хъан болх. (*Кхин а, цкъа а, шозза а глаж туху.*)

Абубешир (*кхерало*). Аса дешначу кьорланор яьлла и хьер. Ой собарде, нахала доккху ахъа вайшиь.

Баянт. Хьо нахала ваьлла-м дукха хан ю. (*Глаж етташ Абубешир эkkхавой диттана гобоккху шиммо а. Шена глаж мосазза кхийти «ошхладу», «ошхладу», олу Абубешира.*)

Абубешир. Аса дешначу кьорланор яьлла и кхоччуш хьер! (*Водий кех араьккха*)

Баянт (*глаьхъа мохь туху*). Аса дуьйцург дош дац хьуна, харцахъа яьккхина кетар санна хьо хийца ца лахь, со хьовца лахь!

(*Чуйовду. Абубешир меллаша, теббий, кхоьруш керта voglu, Баянт иен ши чамда а карахь арайолу.*) Ле хъайна хӀинца хъайн шамали а локкхуш. Абубешир аьлча а ва боькъа!

Абубешир. Со веллачу йогӀийла хьо, зуда, дла-по елахь.

Баянт. Ле ма леллахь соьга. Со леш а дицлур дац суна хӀокху беа баттахь ахъа оайн хьийзор. Серлонах лаьциг бац хьан деглаца, ша берг бода бу хьо.

Абубешир. Со лолда хъан, зуда, ма гӀо дӀа. Ошхладу биллахӀ, хир ву со и масмалик санна. Со кхана балха а вахана, оцу Мохьмадал а тоьлуш дӀа ца хӀоттахь, со Мусин Закрина дина эоа ду-кх хьуна.

Баянт. ЭхӀ, Ийнарг а ма Ийна елира хӀетте а, кхин ца Йен-м хала хъаха дацара. Арадаккхал сан ши-на-ра.

Абубешир. Ма дийцахъа зуда, хъаштдоцург. Ши-на-ра мукъана а дитахъа.

Баянт. И-м хъаха дуьтур дацара аса. (*Леррина Абубешире а хьожий.*) Йодика йолда хъан, стаг. Наггахь дага мукъна а лацалахь со. (*Елха а ийзош дӀайолало.*) Марша Йойла хьо, стаг. (*ДӀайовду.*)

А бубешир. Марша гюйла, хьо сан хьоме зуда. (Велха а озавай, блаьргех йовлакх хьокху, тлаьхьа а хьожий.) Ванах боккьалла а дла ца яха иза? Ошхладу биллахI, шимара хьалха а даьккхина, поьдуйш ма ю. (Вобхна дла-схьа волало.) Хлара хлун ду? Вовшашца барт хилча санна массо а суна лувийш ма ву. Ветлах, боккьала а иштта ледара ву техьа, со? Ой аса дешначу кьорланор сан пьш-м яц Баянтах а аьлла Iан. Ой, хIинца Мохьмадей, Хьамидей далурриг а далур дац техьа соьга? Цкьа дика ойла ян еза хIокху белхан. (Стоьла хьалха гIанта тIе, куьга корта лоций охьахоу. Керта Хьамид воьгу.)

Хь а м и д. Салам Iалайкум! Хьо ма чIогIа ойланаш-ка вахана Iа, Абубешир.

А б у б е ш и р. Ва Iалайкум салом. Деллахь ма дика болх бу хьо всана. Вайша волчохь Эхаштара стаг а вац. Баянт дла а яхана ма висина со.

Хь а м и д. И-м суна дувьхал а кхеташ яхара.

А б у б е ш и р. Ой, хьаштдоцург ма леладе, гуттар а иштта хир вацый и-м, толур вай и-м, аьлла сацо ца гIоврти хьо?

Хь а м и д. Аса хьо толур ву а аьлча, хьо то а ца велча, со юьхьIаьржа хIутту дела, гена даьккхима ала а ца ваьхьина ма Iийра со-м.

А б у б е ш и р. Сан ден, ненан сара кханнехь балха а гIур ма ву со, цхьа доккха дезде, я иштта кхин меттиг ца Iоттаелча мер а ма дац. Цул совнаха, ошхладу биллахI, Баянтан хама а, сий а дийр ма ду аса. Хьадахьа Хьамид, хьайна хала делахь а, алахьа цуьнга ма гIахьара дла

Хь а м и д. ДIавала, ваьхьар вац со, ахьа хьайн дош кхочушдийр дац.

А б у б е ш и р. Аса кхул хьалха мер дац аьлла а я балха гIур ву аьлла а дош лувш хезний хьуна?

Хь а м и д. Ца хезна.

А б у б е ш и р. Нагахь аса сайн дош кхочуш ца дахь, хьо хьалха а лаьтташ хIокху сайн мекхах аоа цIе ца Iоттахь, со сте а, боьрша а вац-кх хьуна. Хьадахьа, гена ялале юха ялаехьа иза.

Хь а м и д. И-м, аса юкьара а хилла, юха а ялийна, кетIахь лаьтташ ю, хьан дош шех тоххалц чу ца йогIуш.

А б у б е ш и р (чIогIа сакьералой). Со лолда хьан, боккьалла а божий, ахьа?

Хь а м и д. Дера, боху.

А б у б е ш и р. Ой! Мичахь ю иза? Валохьа ткъа.
(Хьамид араволу. Абубешир чlogla сакъераделла дла-
схьа волавелла лела. Хьамид чамда а карихь Баянтаца
чувоглу. Абубешира дуьхьал а волий Баянтера чамда
схьаовцу.) Гугтар а ца кхеташ ца хуьлий стаг-м, зуда.
Къинтлера ялар а, ястаялар а доьху аса хьоьга. Нагахь
саина хьула а, нахана а ца моьттучу желара со хийца ца
лахь, кху Хьамидан тоьшаллах длаяха а, сан стаг цахи-
лар нахала даккха а бакъо ю-кх хьуна.

Хь а м и д. Со кху керта воглуш, шуьшинге клубе
концерте доглий ала веара.

А б у б е ш и р (киснара чехка ахча схьа а доккхуш).
Ой, доглий бохург хлун ду, доглу, дера-кх. Хlан хlара
ахча ду хьуна, шайна оьцуш, тхойшинна а билеташ эца-
лахь.

Б а я н г. Аса муьлха коч юху стаг, сайн шоланиг
йоха аса?

А б у б е ш и р. Шола коч а йоха, тlоьхула жикетка а
йоха, суьйре шийло хуьлу вайна. Хьамид, дуьло чу гlо вай.

Хь а м и д. Хlан-хlа, со билеташ эца воьду.

А б у б е ш и р. Гlо хlета, тхойшиь тlе хlума а юхуш
кечам бан доллу. Билеташ диканаш эцалахь.

Хь а м и д. Дика ду. (Хьамид Баянте бlаьрг а тала-
бой, дlавовду. Абубешира чуяхьа ши чамда схьаовцу.
Вовиашка а хьожий безамца дела къежа.)

К и р х ь а.

ИСБАЪХЪАЛЛИН САМОДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Советскии стеган кхетаман а, культурни а барам чlogla
лакха а баьлла, цуьнан исбаъхаллин гlуллакхашца долу
хьашташ алсам а девлла.

Коммунистически дог-ойланца стаг кхиорехь доккха
шен маьlна долуш гlуллакх ду стеган творчески корма-
таллаш массо а агlор кхию аьтто бар. Советскии адамийн
хьашт хилла дlахlоьттина, я эшарш лакхарца, я илли
аларца, я хелхаваларца, я драматически кружокехь лов-
зарца йолу шен корматалла къеггина гучуяккхархьама
клубе кружокашка эхар. Цу тайлана шайн корматалла
исбаъхаллин самодеятельностехь дакъалацарна лакхаяк-
кха луучарна гlо дар уггар коьртачех декхар ду клубийн.

Самодетельносто хиттош йолчу концерташий, спектаклаший дукха доккха гло до зрителан кхетам лакха-баккха. Цундела хаддаза тидам беш хила еза самодетельносто Iамо билгалыйина репертуар. Репертуар шен коьртачу декъехь советски авторийн произведенех лаьт-таш хила еза.

ХIора клубехь аьтто бу тайп-тайпана исбаьхьаллин кружокаш вовшахтоха. Къаьсттина клубашкахь дукха хьолахь хуьлуш ерш хоровой, хелхарийн, драматически, пондарийн и д. кх. кружокаш ю.

Исбаьхьаллин самодетельностан кхиам хилар коьртачу декъехь и самодетельность дика евзаш я цуьнца долчу гуллакхца шегара къеггина корматалла гайтина волу стаг куьйгалла дан хIотторах доллу.

Кружок вовшахтоха ша дIававалале, клубан заведующийна хаа деза, хьаьнга дала тошам бу кружокана тIехь куьйгалла.

Кружокашна тIехь куьйгалла дан дIабуйIалалуш болчу, гуллакх кхачамболлуш ца девзаш болчу куьйгалхошна юьхьенца гло дан деза, иза балхах кхиьалц йолчу юкъана. Царна яла еза цара бан тIелаьцначу балхах дерш хьехамца дуьйцуш йолу книгаш а, репертуарни сборникаш а.

Кружок творчески сихха кхийтархьама, хаддаза керла репертуар Iамош а, артистийн говзалла Iамош а еш занятиш хила еза. Юкъара вовшах а кхеташ, наг-наггахь занятиш ярца болх беш йолу кружокаш шен дакъалацархой а, зрителаш а реза а болуш, юьззина исбаьхьаллин кружокаш а хуьлий дIа ца хIуьтту. Цундела кружокаш хаддаза, шен планаца болх беш хила еза. КIинарах шоза вовшах а кхеташ, еш репетициш хила еза. Кружокехь болчу дакъалацархошна кест-кеста (баттахь цкъа я шоза) искусствох а, литературах а лаьцна лекциш еша еза, я къамел дан деза.

Исбаьхьаллин самодетельностан дакъалацархой дика Iаморгахь къаьсттина боккха аьтто шен чуьлацам лекха болуш репертуар хиларо бо. Цундела жуьйгалхой декхарийлахь бу шаьш Iамо хоржуш йолу репертуар халкъан творчествон ЦIийно магийнарг харжа. Ловзо я лакха билгалыйинчу произведенийн список районни культуран отдeлeхь чIагIийина хила еза.

Керла кечийина спектакль я концертни программа ада-машна гайтале хьалха клубан советгана гал а гайтина.

ийцаре ян еза. Ловзарехъ билгалдевлла глалаташ дла-
даха деза, уыш дладаьхначул тлаьхый бен бакъо яц кру-
жокан ша кечнина спектакль я концертни программа
къахъегархошна гайта. Нагахъ санна гойтуш йолу спек-
таклаш, я концерташ исбаьхьаллин аглонгахъара шайн
тикалла лекха йолуш хилахъ, кружокашка керла дакъа-
лацархой а богуш, кружок стамлур ю.

Театральни самодеятельность

Театральни самодеятельни коллектив муьлххачу а
адамах дехачу меттехъ вовшахтоха тарлуш ю, муьлххачу
а учрежденехъ а, районни культуран Цийнехъ а, юр-
тарчу клубехъ а, изба-читальнехъ а, цечу уголокехъ а.

Театральни самодеятельностана хьалха, кхин тайпа
долчу халкъан самодеятельни искусствона хьалха а сан-
на, декхар лаьтта къахъегархошна юкъа коммунизман
идейш яхъар, церан культурни барам айар.

Театральни кружокан кхнам говза а, хууш а Iамо
пьеса харжа хаарх боллу. И бохург ду, пьеса хоржучу
хенахъ куйгалхочо ларам бан беза пьесин чулацам дика
пиларан а, исбаьхьаллин аглонгахъара и дика хиларан а,
дам кхеторехъ цунах пайла бериг хиларан а, цуьнга
павьсиначул тлаьхъа, хьовса баьхкинчийн хинполчу дог-
миланан а. Къортачу декъехъ хлотто хоржуш йолу пьесаи
советски драматургийн хила еза. Пьесийн чулацам совет-
ски зрительин лаамца богуш а, церан хьашташца нис-
луш а хила беза.

Пьеса хоржучу хенахъ ларам бан беза кружокан хлот-
то хоржуш йолу пьеса ловзо оьшучу тайлана ловзо
ицкъ кхочур болуш самодеятельни артисташ буй техъа
цлла, цуьнан а, пьеса кечъя оьшу декарациш а, иштта
бедарш а ян таро юй техъа, аьлла а. Шайн аьттоне а,
пароне а хьаьжжина, харжа еза пьеса.

Керла болх бан длайолалуш йолчу театральни коллек-
тивана цхьана актехъ йолу пьеса, я дукха акташ йолчу
пьеси тлера цхьа сурт я цхьа акт хлоттош болийча тоьлу
болх дла. Иштта аттачуьра болх длаболийча, кружокана
атта хир ду кечъя хала пьеса хлотторе кхача.

Хлора пьеси тлехъ кхачамболлуш члорла болх бан беза.
Дика кечинна ялаза йолу пьеса зрительшина гайта мегар
лац.

Шен коьртехъ гуллакх девзаш волу куйгалхо а во-

луш йолчу коллективе шарахь 3—4 дукха акташ йолчу, я 5—6 цхьана актехь йолу пьеса хIотталур ю.

ХIоттийна репертуарни план хилча, самодетельни коллективана хуур ду, шайн ницкъаш а, таронаш а мича кепара лелийча шайна гIолехь хир ду.

Репертуарни планехь гуш хила деза: а) муьлха пьесаш ю хIитто билгалйинарш а, мел хенахь уьш хIитто еза а; б) кружокан дакъалацархой Iаморца а, царна юкъахь кхетаман болх барца а дан билгалдаьхнарш; в) юкъара болх барца хIун тайпа гIуллакхаш дийр долуш ду а; г) мел а, мичахь а спектаклаш лур ю а; д) мел керла нах кружокан балха юкъаозор бу а, иштта дIа кхин тайпа белхаш а.

Театрални самодетельностан куьйгалхой шайш бечу балха тIехь шайна творчески агIора оьшу гIо республикански халкъан творчествон ЦIийне доьхуш хила беза.

Театрални коллективо болх дика бар куьйгалхочух доллуш ду. Цундела иза цхьа Iамош вьргтий, спектакль хIоттош вергтий хилла ца Iаш, театрални коллективан болх массо а декъохь вовшахтохархо а хила беза. Бакъду, дерриге а гIуллакхаш цуьнга шегга далур дац, цундела кружокан дакъалацархойх шайх ихьаца белхан дакъошна тIечIагIбина жьопаллин нах хила беза. Коллективан хIора членан декхар ду постановка хIоттош а, сцена кечъеш а маюсо келара а куьйгалхочунна гIо дан.

Театрални коллективо шайн собранехь кружокан староста а, режиссеран помощник а, кружокан бюро а харжа еза. Старосто белхан учет лелор ю, режиссеран помощнико куьйгалхочунна спектакль кечъечу хенахь оьшу гIо дийр ду, ткьа бюроа членаша кружокан дакъалацархошна юкъахь бечу кхетаман балхаца дакъа а лорур ду, зрительшца хIоттийна постановка йийцаре яриа гIуллакх а дийр ду, керла нах кружока юкъа а озор бу.

ХIора коллективан ша массо а дийнахь бина болх тIе дIаязбеш лелош журнал хила деза. Цу тIехь гуш хила деза, йина репетици а, сина лекци а, елла спектакль а, иштта кхин дерш а.

Спектакль кечъяран хьокъехь

Спектакль хIотто ша дIаволалучу хенахь куьйгалхочо план хIотто еза, ша спектакль кечъеш, болх муха бийр бу гойтуш.

Планаца гуш хила деза:

1. Спектакль хлоттош волчо пьеса Iаморца ша беш болу болх а.

2. Ловзуш дакьалоцу долчаьрца ша бен болу болх а (стоила гонаха а, гертарчу хьесапехь хлоттийнчу декорацишца а, сцени тлехь а).

3. Декорациш кечье йолчу художникхаша бан беза болх а, композиторца бан оьшург а.

4. Спектакль кечийна ян йолу зама йийцаре яр а.

Хлотто пьеса ша хаьржина ваьлча куьйгалхочун декхар ду ша цу пьесин чулацамах кхиа. Цунна хаа деза: стенах лаьцна язийна ю и пьеса, хлун гуллакхаш ду цу пьеси тлехь гойтурш, хлун тайпа кьийсамаш бу цу тлехь гуш:

Шен маьлна хлун долуш ю и пьеса, хлун ду цо хьовса-баьхкинчарна хьобхуш дерг, хлун пайда бу и пьеса хлотторах бер болуш;

Хлун тайпа нах бу оцу пьеси тлехь берш, муха ю церамалш, хлун ду царна луург, стенга кхача глерташ бу уьш, муха бу церам дахаран некъ;

Мотт муха болуш язийна ю пьеса, хаа деза меттан башхалла а.

Мича жапрехь язийна пьеса-драма ю, комеди ю, я водевиль ю.

Хлора пьеси тлера дакьолацархой шайн цхьа Iалашо а йолуш, оцу Iалашоне кхача глерташ хуьлу. Цундела пьеса хлоттош волчунна хаа деза, мича кепара, муьлхачу некъашца кхача глерта уьш шайн Iалашоне. Нагахь санна пьеса хлоттош болчарна и Iалашо кхачамболлуш дика хууш хилахь, пьесин коьрта маьлна нийса гайта аьтто хир оу спектакль хлоттош болчийн.

Пьеси тлехь цхьана Iалашоне кхача глерташ, наха деш долу гуллакхаш кьийсамца дозаделла хуьлуш ду. Цхьа-болчушна луурггий, дезарггий нукхарна цалуушший, па дезашший нисло пьеси тлехь. Цу балхо кьовсам буллу царна юккье. И царна юккьедоьлларг актерийн ловзарап юьхьнг хуьлий дIахIутту. Цундела пьеса кегийчу а, дакхьинчу а дакьошка екъа еза, хлора дакъа шен юьхьнг а, чаккхе а йолуш хила еза. И тайпа дакьош цхьана актехь йолчу пьесехь 4—5 хила тарло, ткъа дукха акташ йолчу пьесехь 30—40 а хила тарло.

Спектакль дика а, нийса а, хила ма еьзара а хилията хлоттош волчо а, ловзуш дакьолоцуш болчуша а оцу

пъеси тѣхъ дуѣйцуш дерг массо а аг'лор Іамо деза. И
пъеси тѣхъ гоѣтург шира г'уллакх, я ца кхета ш г'уллакх
делахъ, царах кхето аѣтто бен боллу тайла кнѣташ еша
еза, хуучуѣнга хатта деза, вала веззачух дагавала веза.

Оцу тайппана массо а аг'лорхъа пѣсех дерг Іамийна
девлча, пѣси тѣхъ бечу белхан шозлаг'ла мур д'лаболало.

Шолг'іачу муѣрехъ куѣйгалхочо драмкружокан дакъа-
лацархощна пѣса йоѣшу. Ешна ваѣлча, пѣса йѣйцаре
йо, х'лораммо а шена оцу пѣсин дикалlexхий, волlexхий
хегарг олу. Цул т'аѣхъа куѣйгалхочо дакъалацархощна
дуѣйцу и пѣса ша мнча куѣцахъ х'лотто безам болуш ву
Тлаккха ролаш д'лаѣоѣк'у.

Ролаш д'лаек'ѣар ч'лор'ла жоѣпаллин г'уллакх ду, цун-
дела куѣйгалхочунна хаа деза, муѣлха роль хъаѣнга лов-
залур ю а, ша роль яла бѣлгалвинчуѣннан куѣ-жеп ролаца
йог'у я ца йог'у а н.д. кх. Куѣйгалхочо ша пѣси тѣхъ
беш болу болх, мел жима роль еллачуѣннан а балхаца
самук'е хир йолчу кенара д'лах'лотто беза.

Х'лора дакъалацархочо ша схъаяз'ѣя еза шена елла
роль. Цо и ша яз'ѣяро цуѣннан аѣтто бѣйр бу чехка роль
лагахъ Іамо а, цунах дика кхета а.

Стоѣла гонах а хевшина болх бен мур

Уггар хъалхарчу репетицехъ, х'лораммо а шен-шен
роль а йоѣшуш, пѣса йоѣшу. Цу балхо аѣтто бо, пѣси
т'лора ролаш схъаяз'ѣечу хенахъ дѣна г'лалаташ тода. Маг-
гане а мегар дац дешнаш юк'ѣахдита, я шегара дош т'ле-
тоха.

Цул т'аѣхъарчу шина-кхаа репетицехъ, нѣйса, ала ма
деззара, дош айина ала дезацохъ айина а, дош лахди-
на ала дезацохъ лахдина а олуш ловза Іамор д'ладахъа
деза. Ша гайта кечдеш долу амалан сурт бакъ а, нѣйса
а гайтаре кхача г'лорташ болх бан беза. Ловзуш волчун-
на хаа деза, х'лора ша олуш долу дош х'лунда олуш ду а,
стѣнга кхача г'лорташ олуш ду а. И хууш ца хилча догга-
ха а, нѣйса а алалуш дац дош.

Муѣлхха а стаг, тергалвина, гуш хуѣлу шен Іалашоне
кхача г'лорташ, стага цхъамог'ла кегий а, даккхий а г'ул-
лакхаш деш.

Ловзуш волчо ша гоѣтучу стеган амалш к'ѣгина мел
гайти а, дѣка хир ду цуѣннан ловзар, тк'ѣа цо аѣтто бѣйр
бу пѣсин маѣлцехъ х'овсабаѣхкиннарш дѣка кхетийта.

Ролаш дагахъ ламийна яъллачул тлаъхъа, шайн декхарш ловзуш болчарна хиъначул тлаъхъа, сцени тлехъ болх бан буъйлабала беза.

Сцени тлехъ болх длаболочу хенахъ герггарчу хьесапехъ билгалдаьккхина хила деза, неI, кор, глант, стол иштта кхин йолу хIуманаш сцени тлехъ мичахъ хир ю.

Сцени тлехъ болх бечу хенахъ, ловзуш берш сцени тлехъ муха лаьттар бу а, лелар бу а, охъаховшарца, хьа-лагловттарца, буъйлабаларца дерг муха хир ду а, ловзуш болчийн къамел дечу а, ца дечу а хенахъ вовшашца уьйр муха хила еза а куьйгалхочо хьеха деза. И гIуллакх ловзуш болчарна днка карадирзина даллалц, репетициш ян еза. Ловзуш верг даиманна а, ша сцени тлехъ волчу хенахъ, ша къамел дечу а, ца дечу а хенахъ цхъа хIума деш хила веза, я ладоьгIуш, я шеца ловзуш болчаьрга хьовжуш, я онла еш, я кхин дерг деш, хIуъу а динна а цаI деш хила веза. Цул совнаха ловзуш берш хьовсабаьх-кинчаьрга букъ берзийна хила мегар дац, ловзуш верг зрительна ца гойтуш цуина дуьхьал хIотта мегар дац. Сцени тлехъ ловзар, адамийн дахарехъ ма хиллара хила деза, совнаха дерш, нъесин чулацамца ца догIурш лело мегар дац. Нах бело гIерташ ца догIу сонтанаш лело мегар дац. Ловзуш волчунна ша хIун ала деза хиъна ца Iаш, ша муха ала деза а хаа деза.

Декорациш а, бедарш а йина яълча, декорациш дIа а хIиттийна, бедарш тIе а юьйхина, юьззина 1—2 репетици ян еза, ша ца лелийичу бедарх а, керла хIиттийнчу декорацех а волархъама. И тлаъхъара репетициш ечу хенахъ шена билгалдаьлла гIалат куьйгалхочо тодайта деза.

Спектакль дика кечийна хиларх доллу цуьнан кхиам хилар а. Цундела спектакль ницкъ ма кхоччу оьшучуьнца кхачо ярца кечъя еза — декорацишца а бедаршца а, оьшшучу тайпана серло хилийтарца а, хьаит доллу татанаш а, иштта кхин оьшурш хилийтарца а.

Шайх пайдаоьцуш боцу хIума сцени тлехъ хила мегар дац

Гримм

Спектаклехъ чIогIа мехала ду гримаца дерг, аьлча а юьхъ-сибат оьшшучу куьца далорца басарш хьакха а, маж-мекх лело а хаарца дерг.

Гримо гIо до стеган сурт а, амал а кьеггина гайта.

Куыйгалхочун декхар ду хила ма еззара ловзуш бол-
чаьрга грим яйта.

Грим ечу хенахь ларам бан беза сцени тлехь йолчу
серлонан а, ша тлеюьйхинчу бедаран бесан а.

Грим еш волчо уггар хьалха, нагахь йохка оьшуш
елахь, коьртах месаш йохка еза, маж-мекх тлелато деза,
цул тлаьхьа юьхь тле лаламат дуткьа чкьор вазелин
хьакха деза, тлаккха юьхь дlалаьцна, пlелгаца чlогlа
дуткьа чкьор дерlан басахь долу басар хьакха деза, цул
тлаьхьа хила ма еззара йолу грим ян волавала веза. На-
гахь еш ерг кьоначу стеган грим елахь, маж-мекх оьшуш
меттиг атта ца хуьлу. Цундела дерlан басахь долу басар
хьаькхна ма веллинехь, цlен басар хьакха деза, беснеш
цlен йича лергашка а, бlаьргийн гонашка а кхочучу хе-
нахь йов-йовш цlоьлла ян еза. Нагахь санна басарш ше-
ра а ца хьокхуш, томмагlнаш долуш хьаькхна юьхь-
сибаг могаш доцтух тера хуьлу. Вазелин дукха хьаькхна
цуьнца хьоналла яйа еза.

Чолхе грим

Нагахь санна юьхь оза хила езахь, юьхь майпо можа
бос болу басар хьакха деза. Цул тлаьхьа доlаха басахь
долчу басаршца юьхь тlерачу таьlний, хьала таьlний
йолчу меттигашна гонаха дуткьа сиз хьакха деза, тлак-
кха и сиз чутаьlначу агlорхьа пlелг а хьокхуш дохо де-
за, и дlгча моччахалш а, юьхь тlера кхин йолу даьlахкаш
а дика гуш хир ю, ткьа юьхь, беснеш чу а кхетта, уоза а
елла йолуш санна дlахlуттур ю.

Амма дика грим ян lамор коьртачу декъехь и дукха
ярх доллуш ду. Цундела шена дика грим ян lамо луучо
кест-кеста ян еза иза.

Грим ян оьшу басарш аптекашкахь а, иштта кхечу
туькканашкахь а духкун хуьлу.

Дийцар, стих, илли дешаран хьокъсхь

Исбаьхьаллин произведенеш ешархоша йоккха мет-
тиг дlалоцу самодеятельностехь. Классически а, советски
а произведенеш сцени тlера йоьшуш болчара деш дерг
lаламат мехала гlуллакх ду, хlунда аьлча йоккхачу гов-
заллица и произведенеш ешарца кху заманан тоьлла
идейш цара адгмашна юкьа кхоьхьу дела.

Хlора исбаьхьаллин дешан кружокан дакьалацархо-

чун декхар ду дукха а, чlорlа а болх бан. Хlун ду цо дан дезарг? Ша еша исбаьхьаллин произведени кечъечу хенахь, цунна кхачамболлуш хууш хила деза оцу произведенехь гойтуш долчу гlуллакхеххий, адамеххий дерг а, оцу произведени мехалла мел ю а, цул совнаха, цуьнан декхар ду нийса а, дика а и произведени ешарца, цуьнан коьрта маьlна ладорlа баьхкинчаьрга дlакхачо.

Произведенеш йоьшуш верг шен кьоман мотт а, литература а, дош муха ала деза а, произведенеш ешаран бакьонаш дика евзаш а хила веза.

Дешан ницкъ чlорlа хилийтархьама, и дош бакъ а, кхеташ а, кьеггина а хила деза.

Исбаьхьаллин дешан кружоккийн дакъалацархоша беш болу болх вайн советски дахарца бозабелла хила беза, тlаккха цара беш болх мехала а, самукъне а хир бу.

Еша произведенеш хоржучу хенахь къаьсттина тидам бан беза церап политический мехала хиларан а, исбаьхьаллин арlонгахьара церап дика хиларан а. Уггар хьалка кружковцийн тидам тlебахийта беза, вайн советски заманан литературни произведенеш харжарна, вайн бакъ дерг нийса гойтуш йолчу, Коммунистически партех а, социалистически кьннхьегамах а, СССР-н халкъийн доттагlаллех а, машарах а, Даймахках а лавцна дерш дуьйцуш йолчу.

Произведенеш сцени тlера йоьшуш верг — иза ву авторца адамашка маьlница а, вуьшта а ала луург цаьрга дlаолуш верг, и царна юкъа даржош верг.

Произведени ешархочуина хаа деза, авторна шен произведеница адамашка ала луург хlун ду. Цундела цунна каро деза, произведенехь коьрта дерг хlун ду а, ша кьагош ала дезарг хlун ду а.

Шена кхета атта хилийта, ша еша кечъеш йолу произведени масех дакъошка екъа еза, тlаккха оцу хlора декъа тlехь болх бан беза, хlора дакъа оцу декъан чулацамца йогlуш йоллу цlе а тиллина хила деза. Цул тlаьхьа хlора дашна а, моглална а тlехь болх бан беза.

И болх бечу хенахь ша кьеггина ала дезаш долу дош билгалдаккха деза, ша вист хиларехь соцанха (пауза) муьлх-муьлхачу дашал тlаьхьа сацор ду а билгалда деза. Дешан аз айарца а, лахларца а дерг могланехь тоьхначу хьаьркашца виста деза.

Произведени йоьшучу хенахь, йоьшуш верг, оцу произведени тlехь нагахь стагах лавцна дуьйцуш хlума делахь, оцу стеган сурт ловзорца гайта тlерта ца веза,

ешарца гайта глорта веза. Цул совнаха кружковцана хаа деза, оышшучохъ аз члогла а, сиха еша езачохъ сиха еша а, меллаша еша езачохъ меллаша еша а. Дош къастош а, цлена ала деза. Произведени йоышуш верг тешна хила веза, авторо шен произведени тлехъ дуйцург шена гича, хезча, хиъча санна. Иза шштта тешна хиларо цуьнан аьтто бийр бу цо дуйцучух ладуглуш берш тешо. Стихотворени тлехъ беш болу болх а вай ма биццара бан беза, вьышта ритман а, рифман а ша тайпа тидам бан беза. Ша йоышуш йолчу произведени тлехъ гойту сурт блаьрган эшарехъ гуш хила деза.

Ша еша кечъеш йолу произведени лерина ламорах а, автор ала глортачух ма дарра кхиарх а, произведенина тлехъ болх члогла барх а дозуш ду йоышуш волчун кхиам хилар.

Кружковец ша сцени тиеваьлча, оьзда а, тлеюьйхина бедар цлена а, иту хьаькхна йолуш а хила веза, ша сцени тлехъ произведени йоышучу хенахъ, дла-схьа техкашший, цхьана кога тлера вукху кога тлетелашший хила ца веза, сцени тлехъ совнаха куьйгаш лесто ца деза. Кружковец шена цахуург данманна а хуучуьнга хоттуш а, цунах дагаволуш а хила веза.

Хоровой самодеятельность

Вайн республикехъ уггар а члогла яржийна ю хоровой самодеятельность, советски адамашна дукха члогла дукха а еза, резахуьлий, хорехъ лакха а локху эшарш.

Дика хоровой коллектив вовшахтохар а, цо дика болх бар а коьртачу декъана куьйгалхочух дозуш ду.

Дика хир дара хоровой коллективана тлехъ куьйгалла дан музыкальни говзалла йолуш волу стаг карийча, йиш лакха говза а волуш, халкъан эшарийн творчество еван волчу стаге дала а мегар ду куьйгалла.

Куьйгалхочо вовшах а туху хоран дакъалацархой, планаца болх а бо, концерташ кеч а йо, концерташ луш куьйгалла а до.

Шен хорехъ болу дакъалацархой кхиоргахъ а, церап эшарш лакхарца йолу говзалла лакхаяккхарехъ а болх бо куьйгалхочо. Хорана тлаьхъа кеглатан я дечиган пондур лакха хуу нах а юкъаозабо цо.

Эшаран мукъам нийса лело хууш верг хорехъ дакъалаца юкъаозо мегар ду. Дика хир дара хора юккье аз хаза а, члогла а долуш, мукъам ма барра цлена а, дика а хезаш болу боьриша а, зударех а нах озо аьтто баьлча.

Хорехъ 25—30 стаг хилийtare кхача глорта веза, нагахъ оццул вовшахтоха аьтту ца хилча, 10—15 стаг вовшахкхетча а болх длаболо мегар ду.

Хорехъ коьртаниг, цхьабосса, эшарехъ ма барра мукъам лело хаарца йиш лакхар ду.

Дукха хьолахъ хуьлуш ерг эелла хор ю. Оцу тайпанчу хорехъ цхьабосса вовшахтоьхна стомма а, дуткъа а аьзнаш долу боьрша а, зударех а нах хуьлу.

Хоран хьалхара заняти

Вовшахкхеттарш мел беллахъ а, заняти клел ца юьтуш ян еза. Юьхьенца вовшах дага а девлла, массарна а свзаш а, хууш а йолу йиш лакха еза. Цул тлаьхьа куьйгалхочо къамел дан деза кружковцашка, муьлха эшар дика хир яра техьа ламо, аьлла.

Юьхьенцарчу занятешкахъ кружкован бюро а, староста а харжа веза, занятийн расписани а хлотто еза, кружковцаш белхан планах а кхино беза, церан тидам низам дика хила дезарна тлебахийта а беза.

Шолгачу, кхозлагичу занятехъ кружковцаш аьзнашца инсбеш длахитто беза — лакхара мукъам лелош берш цхьага аглоррий, эя хуурш царна юххей, мукъам тобеш берш царна юххей.

Нагахъ санна хорехъ 10—12 стаг бен вацахъ, уьш цхьага моглара длахитто мегар ду.

Цул совнаха йиш лакха говза боцурш йиш лакха дика говза болчарна юккье хитто беза, хуучаьрга цахуучарна гло дайтархьама.

Репетици йолчу хенахъ, хорана охьахнъна хилча тоьлур ду, амма цкъа охьаховша матийна сурт доха а ца деш. Кружковцийн ховшар маьрсан суьртахъ хилча товш хир ду. Пондурча хорана хьалха хинна хила веза.

Заняти длайолийначу дийнахъ дуьйна репетициш яран кхачамболлуш члогла план хлотто еза.

Оьрсийх я кхечу къаьмнийх музыкальни глуллакх дика девзаш болчаьрга шена цахуург данманна а хоттуш хила веза куьйгалхо. Халкъан творчествон Цийне а, районни культуран Цийне а деха мегар ду гло.

Репертуар

Хоран репертуар шен исбаьхьаллин агло а, идейни чулацам а дика болуш хила еза. Репертуарехъ хила ме-

гар ду советски композиторийн эшарш а, оьрсийн классикийн эшарш а, халкъана дукхаезаш глараялла йолу эшарш а, керла эшарш а, иштта вайн Советски Союзерчу кхечу къаьмнийн эшарш а.

Хорана лакха эшарш хоржучу хенахь, хоран лакха ницкъ кхочу боллу эшарш бен харжа мегар дац.

Лакха эшарш хоржучу хенахь, члогла тидам бан беза оцу эшарех нахана баьн болчу пайданан а, царна уьш лекхча хинболчу томан а.

Лакха хаьржина эшарш клубан советехь, йийцаре а йой, члагийо. цул тлаьхий бен ламо ца йолайо.

Эшарш ламор

Хораца репетици ян кечлуш, куьйгалхочо ша члогла ламо еза йиш, цуьнан чулацам а, дешнаш а, цуьнан лакха езаран хорма а.

Йиш ламочу хенахь цкъа хьалха оцу эшарх дерг ма дарра кружковцашка дладийца деза, мукъам муха бу а, дешнаш муха ду а, ша йиш митча куьцехь лакха езаш ю а.

Йиш ламочу хенахь кружковцо йиш нийса цалакхарца далийтина глалат, кхин тлаьхьа ца тоттуш, оцу минотехь тода деза.

Йиш ламочу хенахь хоровой коллективо шен болу ницкъ тлебахийта беза мукъам нийса болуш а, аьзнаш нийса лелош а, дош цена олуш а йиш лакхаре кхача.

Йиш ламочу хенахь:

1) Парглат, нийса хигъна лан веза, букарвахна а на лаш. Нагахь санна йиш локхуш берш охьахевшина беллахь, церан куьйгаш голашина тледехкина хила деза.

2) Накха жимма хьалхаталийна хила беза. Белшаш аркъал талийна хила еза, пехашна садада атта хилийтархьама.

3) Корта нисса латто беза, я охьаталийна а, я тлехьа саттийна а боцуш. Яьлна юлаелла йоцуш парглат хила еза.

4) Мочхал а, члениг а, къамкъарг талийна ца латтош, и парглат юьтуш хила еза, чза талорца къамкъаргера там боцу ирча аз дала тарло.

5) Багахь аз ца сацийта а, цуьнан балара схьадалар дика хилийта а йиш локхучу хенахь, бага шуьйрра глатто еза.

6) Балдаш а, мотт а дика болх беш хила беза.

7) Йиш локхуш верг тидам болуш а, низам дика лелош а хила веза. Тидам боцуш хиларо йиш нийса цалакхаре кхачо тарло.

Муха лакха еза йиш

1. Мохь ца хьокхуш а, паргIат а.

2. СадаIар паргIат долуш а, кхачамболлуш пехаш-кахь хIаваъ лелош а.

3. Даша юккъехь са ца долуш а.

4. Аз шен хеннахь дIадолалуш а, шен локхаллеххьий локхаллеххьий дало ма деззара далаш а.

5. Дешнаш цIена, къаьсташ олуш а.

Куыйгалхочо Iамо деза кружковцашна йиш лакха дIайолочу юьххьехь садаIа. ХIора кружковцана хууш хила деза, мича хенахь долуш ду са. ХIора кружковцана хаа деза, цхьаммо аз чIогIа я меллаша лелош лакха мегар доцийла. Аз массара а цхьабзоса лело деза.

6. Йиш сихъя езачохь сихъя а, лахъя езачохь лахъя а, айа езачохь айа а хууш хила беза хоровой кружокан дакъалацархой.

Концерт яла кечбалар

Концерт ялар дукха чIогIа шен маьIна долуш гIул-лакх ду. Концерт яла чIогIа кечам бан беза: программа муха хIоттор ю а, номерийн низам муха хир ду а, бедар муха ю а, дIа муха хIуьттур ду а, ара муха бевр бу а, йиш лекхна бевлча хьовса баьхкинчара тIараш тоьхча, царна баркалла муха эр ду а, сцени тIехь серло муха хир ю а.

Программа, локхуш йолу эшарш шайн чулацам тайп-тайпана болуш хилча, дика хир яра. Шайн чулацам кIорга болуш йолу мехала эшарш юьхьенца лакха еза.

Концерт яла клубо хьалххе кечам бан беза, шен хеннахь афиша тоха еза, концерте кхойкуш долу билеташ дахьийта деза, меттигерчу радиоузлехула концерт маца хуьлу хоуьйтуш хаам бан беза.

ХIора кружковец, ша репетицехь ма хIоттара, дIахIотта веза. Хоран дIахIоттор хIора цуьнан дакъалацархочунна куыйгалхо гур волчу кепара хила деза.

Iаламат дика хир дара, хористаш цхьанпех бедар юьхьина хилча.

Концерт хуьлчу дийнахь цхьа а тайпа репетицаш иш ца оьшу.

Концерт, хор массо аглор а дика кечамбина яллалл
яла мегар дац.

Хелхарийн самодетельность

Хелхарийн кружокана, чу уй а тоьхна, доккха ця
хила деза.

Тлеюху белар яйн, деглана аьхна, меже лело новкьар-
ло ца еш хила еза. Кога юьйхица мача а когана атта хи-
ла еза. И тайна мачаш клархаш а, маьхьсеш а ю.

Хелхарийн кружокан куьйгалхочо хелхарш хьеха а
деза, керланаш хитто а деза.

Занятийн хан кху кепара даяьхьча дика хир ду:

Цкьа гулбелча 2 сохьтал 15 минотал тлех заняти
даяьхьа ца оьшу.

а) Ког-куьг метла далаш, церан лелоран жуц хаздеш
еш йолу заняти 25 минотехь ян еза. Цул тлаьхьа 5 мино-
техь садаа деза.

б) Халкьийн хелхарш сохьтехь ламо деза.

в) Хууш долу хелхарш карладахарна а, керланаш
хиттош а 44 минот хан яйа еза.

Хьохучу хенахь хелхабьлуш берш тлех кладба ме-
гар дац.

Кружокан белхан план хила еза.

Нийса хир дац, нагахь санна куьйгалхочо дукхах йолу
хан хелха дика бовла хуурш ламош яйича. Хелха дика
бовла ца хуучеран кьаьстгина чюгла тилам бан беза.
уьш ламош совнаха хан яйа еза. Дика хуучаьрга, вон
хуурш ламабайта а мегар ду. Тлаккха цхьа хан яьлча,
оцу дика хууш болчех цхьаболчушна хелхарийн кружо-
канин тлехь шайна куьйгалла дан лемар ду.

Куьйгалхочун декхар ду кружковцаша куьг, ког, дегл,
юьхь-сибат муха лело деза ганта.

Куьйгаш лело ма деззара ца лелийча, беккьа цлена
когаш лелорга а доьрзий, хелхаран дикалла кхачамбо-
луш ца хуьлу.

Куьйгаш ду хелхаволучун дог-ойла гайта аьтто бий-
раш. Цаьргахула гуш хуьлу кьаьмнийн хелхарийн баш-
халла а, амал а.

Куьйгаш нарглат а, хаза а лело деза. Дегл цхьа нарг-
тал, бен а доцуш ца лелош, гларчл аьлла нийса лело
деза. Иштта хаза а, дика а когаш лело беза. Хелхаволу-
чун юьхь-сибат декхаделла хила деза. Локхуш болу пог-
дур а, тухуш йолу вота а, тлараш а цхьабосса вовшашца

даларан йист хаза а, дика а, хиларх доллу хелхар кхиам-
ца чекхдалар, хьовса баьхкинчийн оцу хелхарна а, хел-
хаваьллачунна а реза хилар.

Куьйгалхочунна хаа деза, хлора хлотто билгалйинчу
концертана массо а декъехь кхачам боллуш бина кечам
хила безар. Хелхарш дика хууш хиларал совнаха, оьш-
шучу формехь бедар а, сззачу кепара сцени тlехь серло
а, хаа веззачохь пондурчий, вотанчий охьахаарца а,
иштта кхин тайпа а дан хьашт долу глудлакхаш а деш
хила деза.

Исбаьхьаллин самодеятельни кружокийн дакъалацар-
хошца даиманна а беш кхетаман болх а, церан сцениче-
ски говзалла лакхаяккхарехьа еш занятиш а хила еза.

Хаа деза самодеятельни кружокийн куьйгалхошна,
шаьш гайта кечийна концертни программа а, спектакль а
культуран отделехь, я литохь чlагlйинчул тlаьхьий бен,
гайта мегарг цахилар.

Хlокху цхьана методически керlатца чулацалур дац
самодеятельни кружокаша а, куьйгалхоша а беш болчу
балхах дерг дерриге а.

Хlара методически керlат самодеятельностан болх
ийсачу новкъа дlабахьа гlо хилийта lалашо йолуш ду.

ЧУЛАЦАМ.

В. Маяковский

В. И. Ленин (гочдинарг Н. Музаев) 5

Н. Музаев

Партинна баркалла 8
Алпатун йиш 10
Асет 12
Хьо лъоху аса 13
Седв 14

Н. Хикмет

Елля жима йол (гоч. Н. Музаев) 15

Т. Жароков

Дахаран суртан (гоч. Н. Музаев) 16

М. Мамакаев

Къуоначийн илли 18
Хордан леча 19

М. Сулаев

Гила 22
Малх къуыйсу тлом 23
Йицлац 24
Хъан урам 25

И. Мамакаев

Хъекъаллий, ницкый 26
Блаьстенан йуьйре 28
Айза 29
Доттагла глароллехъ 31
Майн параде 32

Лаха-Невре	33
Дагалецамаш	34
Шофере кеглат	40
Доттагичуьнга	42

М. Музаев

Турнал некъ	44
Дицлур дац	45
Езарс	46
Мехкарша гуьйренан белхилах локху йиш	47
Дехъала хьомениг хилда хьо	49
ПаргIато яккхар	51

Б. Сулейманов

Ханпаша Нурадилов	53
Дозанхо	56
КIанта йолана зьлла илли	57

Хь. Осмиев

Москна	58
--------	----

А. Хамидов

Забарийн байташ	60
Зезаг	62

Х. Эдилов

Одессера Татьяна	63
------------------	----

Р. Адматова

Марем	66
-------	----

З. Джамалханов

Юьртарчу йоле	67
---------------	----

А. Ведзигев

Мутин пораш (дийцар)	69
----------------------	----

С. Кантор

Тхан бер (конференс) (гоч. А. Хамидов)	75
Конференс (гоч. А. Хамидов)	82

Я. Ялунер

Шен хеннахь дина гЮ (сценка) (гоч А Хамидов) . . . 88

А. Чеховская

Довзалан корта (цхъана декъехь комеди)
(гоч. А. Хамидов) 90

А. Ульяновский

Уггар хьомениг (цхъана декъехь пьеса)
(гоч А Хамидов) 113

И. Базоркин

Операци (цхъана актехь пьеса) (гоч М Музаев) 127

А. Хамидов

Совдаттин, Дауддий (3 декъехь, 6 суъртахь пьеса) 147

Абубешир (цхъана декъехь комеди). 165

Исбахъаллин самодеятельность (методика) 177

ЦЕНТРАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
Им. А. С. Пушкина
Ингушской Республики

СБОРНИК СТИХОВ, РАССКАЗОВ И ПЬЕС

(На чеченском языке)

Составитель А. Хамидов

Редакторы М. Абазатов, Н. Музиев. Художник А. Шипов.

Тех. редактор Н. Багаутдинова. Корректор Я. Толгаев.

Сдано в набор 28.VIII 1957 г. Подписано к печати 17.XI 1957 г. Формат 84x108₁₆

Объем 12,25 (10,3) п. л. Уч.-изд. л. 9,3. Тираж 2000. СФ03014. Заказ № 6441

Чечено-Ингушское книжное издательство. Грозный, ул. Ленина . 14.

Цена 4 р. 75 к.

Типография им. 11 августа 1918 г. Грозный, проспект Революции, 3/3.

